

zuzana stanislavová

Blízka vzdialená

K životnému jubileu Jaroslavy Blažkovej

Na pomyselnéj priestorovej osi možno v zásade stretnúť dva typy ľudí: takých, ktorí sú nám vzdialení, a to aj vtedy, ak sa pohybujú v našej bezprostrednej blízkosti – a takých, ktorí môžu žiť hoci aj veľmi ďaleko, dokonca sme sa s nimi ani nikdy osobne nemuseli stretnúť, a predsa sú nám pre čosi blízki. Takým ľuďom hovorím „blízki vzdialení“. K takým (určite nie iba za seba) počítam aj čerstvú jublantku Jaroslavu Blažkovú.

Nie, neurobím teraz také faux pas, aby som na plné ústa prezrádzala vek dámy. Hoci... tipovala by som, že Jaroslava Blažková je v tomto smere (ako v mnohých iných smeroch) „nad vecou“. Lebo ten, kto je mladý svojou dušou, si z pribúdajúcich rokov a okrúhlych jubileí, ktoré sa mu zrazu postavia do cesty, až tak veľa nerobí napriek tomu, že – ako sa sama vyjadrila v jednom z trinástich listov nateraz poslednej publikovanej knihy *Happy-endy*, „stále viac a viac vecí sa nám zo života odrátúva“. Aj keď si občas po-

dľa vlastných slov pripadá ako „biela pani v prázdnom dome“, ktorá „zažíva šťastné konce, až keď si ich vymyslí“, predsa len „plakať na papieri“ sa jej „nechce“.

Prozaička, ktorá v 60. rokoch minulého storočia bola považovaná za jeden z najvýraznejších talentov slovenskej literatúry, život už od detstva všeličo odratúval. Napríklad pokoj v čase Protektorátu Čechy a Morava, keď s matkou opúšťali české kraje, kde sa narodila; prácu v redakcii novín v polovici 50. rokov, keď sa z politických dôvodov stala nežiaducou a odchádzala pracovať ako robotníčka do záhradníctva. Najviac jej však život odpočítal, keď ako spisovateľka s viac ako sľubne rozbehnutou profesionálnou kariérou (úspechy kníh, ktoré v priebehu 60. rokov publikovala, v r. 1964 zápis knihy *Ohňostroj pre Deduška* na Čestnú listinu IBBY) emigrovala do Kanady s dvoma deťmi a manželom, ktorý bol ako profesor pozvaný prednášať na torontskú univerzitu, aby sa vyhli politickej perzekúcii, hroziacej doma za odmietavé postoje k roku 1968. Ako sama spomína, manžel dostal stále miesto na to-

rontskej univerzite a „mal svoju profesiu, pracoval ako blázon, ale ja som svoju profesiu stratila. Musela som sa prispôsobovať nejakej úplne inej a cudzej realite, na ktorú som nebola pripravená ani jazykovo, ani inak“. Emigranti z jej pohľadu pôsobili „ako spoločenstvo veteránov a zranených ľudí“ – okrem manželov Škvoreckých; v ich vydavateľstve našla možnosť seberealizácie. A tak o svojom živote hovorí ako o „živote pred Kanadou“ a „živote po transplantácii“, pretože „trápi-la som sa dvanásť rokov. Z tých ľudí, čo poznám, som mala najdlhšie obdobie choroby zo smútku za domovom. Veľmi mi chýbala moja Bratislava a zo všetkého najviac pocho-piteľne slovenčina, moja reč, lebo to je nástroj, ktorým spisovateľ pracuje. Keď vám zoberú husle a povedia: No a teraz pekne hraj, tak akosi to dosť dobre nejde“ (v rozhovore s H. Dvořákovou 2007).

Toto bol zrejme jeden z najťažších „odpočtov“, aký jej život pripravil – a zasiahol pravdaže aj kontext slovenskej literatúry; na dlhé dve desaťročia bola z neho dôkladne vyma-zaná aj ako autorka pre deti, aj ako prozaička pre dospelých, aj ako fyzická osoba Jaroslava Blažková. A tak minimálne dve generácie detí prišli o zážitok z čítania jej príbehov *Tóno, ja a mravce*, *Ostrov kapitána Hašašara*, *Ohňostroj pre deduška*, *Jahniatko a grandí* či *Môj skvelý brat Robinzon* a iných.

Druhým ťažkým „odpočtom“ jej života bola strata manžela, ktorý sa z brilantného filozofa a vysokoškolského profesora „po porážke premenil na vtáčika, bezmocného chudáčika“, o ktorého sa dlhé štyri roky až do jeho smrti príkladne starala. V tom ťažkom čase sa pre ňu písanie stalo v is-

tom zmysle kotvou, a tak vzniklo jej trinásť listov – „happyendov“, osobných vyznaní, udalostí v živote naplnenom povinnosťami, drobnými postrehmi a potešeniami a spomienkami na to, čo bolo prežité kedysi v Bratislave, i potom v Kanade. Napriek všetkému sú tieto epistoly naplnené optimizmom, lebo Jaroslava Blažková sa držala a drží múdreho výroku, že „v starobe človek potrebuje optimizmus, ak ju má prežiť“.

Život má však svoju dialektiku: dokáže aspoň približne vyvažovať pády oporami a straty „nálezmi“: ľudskými i profesijnými. K ľudským oporám Jaroslavy Blažkovej patrí jej rodina, azda najmä jedna vnučka, ktorá podľa autorkiných slov „je komediantka, ja som komediantka, takže si výborne rozumieme“. Jej ľudskou oporou je zaiste aj množstvo priateľov na Slovensku: rovesníkov, priateľov z vydavateľstiev Aspekt a Q111 – jej „blízkych vzdialených“. Tých, ktorí tu pre ňu celé tie roky zostali, ku ktorým utekala hneď po páde režimu v Česko-Slovensku; ale aj tých mladších a mladých, ktorí ju poznali len cez jej tvorbu, resp. poznávali ju až v poslednom necelom štvrtstoročí, tí dnes patria k ľudským „nálezom“ jej života.

Hodnotou, ktorú jej osud nanovo doprial oneskorene, je dôstojný návrat na slovenské literárne „nebo“. Jej knihy (staršie – zo 60. rokov, aj tie, ktoré napísala v poslednom období, po roku 1989) nielenže na Slovensku vychádzajú, ale tešia sa aj autentickému čitateľskému záujmu a pozitívnemu prijatiu literárnych odborníkov. Lebo v jej stvárnení života a vyjadrení životného pocitu človeka až doposiaľ zostalo prítomné a aktuálne to, čo Zora Průšková (1997) vyzdvihla ako zmysel „pre jazykovú hyperbolu, zveliče-

nie a štylistickú expresivitu garantovanú vzácnou schopnosťou účinne dávkovať iróniu a sebaíroniu". Z jej kníh (zo starších rovnako ako z najnovších: *Svadba v Káne Galilejskej, Happyendy, Minka a Pyžaminka, Traja nebojsovia a duch Miguel, Mačky vo vreči* ai.) dýchne na čitateľa optimizmus, schopnosť snívať a fantazírovať – jednoducho hodnoty, akými si človek uchováva „očarenú dušu“, akými sa bráni a búri proti autoritatívnos-

ti, manipulatívnosti, strnulosti či ubíjajúcemu stereotypu životnej reality.

V zrelom veku nosíme na tvári to, čo sme si do nej svojím životom vpísali. Jaroslava Blažková má v tvári múdrosť, pokojnú vyrovnanosť a prirodzenú dôstojnosť človeka, ktorý má za sebou plodný, užitočný, hoci aj neľahký život. Poprajme jej, aby – aj keď geograficky vzdialená – ešte dlho zostávala našou, dušou blízkou Jaroslavou Blažkovou.

eva vítězová

Poklady pod starým javorom

(*Súčasná povest'*)

Problémy vo výskume súčasných povestových textov sa v súčasnom období vetvia okolo textotvorných a interpretačných súvislostí zastrešujúcich celý komplex otázok týkajúcich sa povesti ako žánru. V 90. rokoch 20. storočia a v prvom desaťročí 21. storočia dochádza v povestovom žánri ku kvantitatívnemu vzrastu. Dôvodom je častokrát snaha dokázať slovenskú svojbytnosť a historickú ukotvenosť, ale aj logické rozširovanie publikačných možností. V úvode 90. rokov národno-historický uhol pohľadu najvýraznejšie predstavujú povesti *Milana Ferka Staré povesti slovenské (1990)* a *Nové povesti slovenské (1994)*. Svojou adresnosťou nie sú jednosmerné, majú ambície osloviť i dospelého prijímateľa. Tematicky sa viažu na rôzne obdobia našich národných dejín. V podobnom duchu možno hodnotiť povesti *Jozefa Melichera Od Zobora po Sitno (1998)*.

Dôkladné poznanie a rešpektovanie štruktúrnych zákonitostí žánru povesti je prítomné v tvorbe *Andreja Sliackeho*, ktorý spolu s ilustrátorom *Martinom Kellenbergerom* dal

žánru povesti netradičnú podobu komiksu v knihe *Slovenské obrázkové povesti* (Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2005). Autori v nej prezentujú dvanásť historických a dvadsaťsedem miestnych povestí, ktoré pokrývajú celé územie Slovenska. Kompozícia knihy je z hľadiska lokalizácie príbehov kruhová, začína sa i končí príbehmi z východu krajiny. Realizácia povestí ako obrázkových príbehov je pre deti veľmi príťažlivá, pretože častokrát najmä v začiatkoch svojich čitateľských skúseností potrebujú pomoc napríklad vo forme obrázkov k textu. Treba však dodať, že žánrové špecifika povesti nie sú v tomto prípade nijako oslabené.

Opäť sa stáva zaujímavou postavou Juro Jánošík – postava Jánošíka je prítomná napríklad v povesti *O najväčšom zbojníkovi Jánošíkovi*. Povest' je súčasťou knižky *Povesti z Liptova (2008)*, ktorú zostavili *Peter Vrlík* a *Peter Mišák*. Uvedená povest' sa nachádza v časti *O zbojníkoch* a pokladoch, ktorá okrem tejto povesti obsahuje ešte devätnásť povestí zobrazujúcich život zbojníkov. Autorov upútala tematika zbojníctva a krása liptovského kraja, lebo aj keď nazývajú Liptov

JURAJ MARTIŠKA: O. Sliacky: Divy Slovenska nielen pre deti

nevelkým fľakom zeme, predsa vyzdvihujú strmé chodníky Liptova a šantivý Váh, ktorý v Liptove vyviera. Jánošík v tejto povesti vystupuje ako predstaviteľ bojovníka a hrdinu (ako ho napokon poznáme z ľudovej tradície) schopného postaviť sa na odpor proti pánom. Táto povesť hovorí o tom, ako Jánošík pánov zbíjal, o tom, ako v skale ostal odtlačok jeho krpca. Dozvedáme sa tu tiež, ako dukáty dievkam rozdával. Ale aj to, aký bol Jánošík statočný, že nevyzradil, kde sú dukáty ani pod hrozbou smrti, dokonca ani po smrti, a preto, keď bude najhoršie, Jánošík ešte svojmu ľudu pomôže. V povesti sa uvádza, že Jánošík sa narodil v čase, keď už ani biednejšie nemohlo byť. Opis jeho popravy je obohatený o fantastické až rozprávkové motívy – zobrazuje sa tu túžba Jánošíka zatancovať si pod šibenicou, rozlúčiť sa so svojou milou atď. Keď mu ponúkajú slobodu za prezradenie skrýše pokladov, odpovedá svojou nesmrteľnou vetou: „Keď ste si ma upiekli, tak si ma aj zjedzte.“ Jánošíkovská téma je prítomná v mnohých ďalších zbierkach povestí vydaných na prelome 20. a 21. storočia, veľakrát je jánošíkovský motív aktualizovaný v regionálnych súvislostiach, dokonca i takých, v ktorých pôsobenie Jánošíka nebolo pravdepodobné. Takýto spôsob „migrácie“ Jánošíka si zvolil napríklad i Jozef Melicher v zbierke *Tekovské povesti* (1989). V tejto knihe sú napr. povesti *Jánošíkov poklad pod javorom*, *Jánošíkova valaška za rybníckym kostolom*. Prvá povesť spomína Jánošíkove poklady zakopané pod starým javorom, ktorý rástol v doline za Kozárovcami. Poklad mohol byť vykopaný len za istých podmienok: „Nesmú ho stínať viacerí! Len traja! Žena nesmie byť na blízku! A korene len pod-

vážiť načím. Lebo keď zatne do pokladu, bude po ňom. Nikto ho viac do súdneho dňa nenájde.“ (Melicher, 1989, s.78). Povesť o Jánošíkovej báňnej valaške súvisí s poslednou levickou Jánošíkovou fiktívnou návštevou. Podľa povesti Jánošík svoju čarovnú valašku vraj zanechal neďaleko Levíc, v Rybníku. Nezanechal ju tam schválne, nestihol si ju však vziať, pretože ho na levickom jarmoku začali naháňať pandúri. Zradila ho rybnícka gazdiná – bosorka, ktorá mu raz predala falošnú smotanú. Jánošík ju za to vyplatil falošným dukátom, a tak sa mu „odmenila“ tým, že ho udala pandúrom. Keďže Jánošík mal koňa v Tekove u frajerky a valašku u totky v Rybníku, ak si chcel zachrániť život, neostávalo mu nič iné, len ujsť bez nich. „Bez valašky a bez svojho verného koníka na širokej doline nič nezmôžeš, Juro!“ (s. 79). No šikovnému Jánošíkovi sa aj tak podarilo drábmom ujsť. „Zlaté podkovy z Jánošíkovho koňa v Starom Tekove ostali a jeho zázračná valaška je za rybníckym kostolom nehlboko v zemi zahrabaná“ (s. 80). Jánošík sa tu viac neukázal, no vraj sa v noci zjavoval zlej gazdinej, ktorá ho zradila drábmom. No nielen to, potajomky jej píjaval všetku smotanú až do dňa, keď ho v Mikuláši zavesili za rebro.

Motív pomoci sedliakom v čase vianočných sviatkov spracoval v povesti *Jánošíkovské Vianoce* Anton Marec (Marec, Jánošík, Jánošík..., 1994). Povestový základ má jednoduchú podobu. Kým v kaštieli páni hodujú, v sedliackych chatrčiach niet ani čo do úst vložiť. Nešťastný otec nepochodí, ani keď prosí o to, čo odpadne z bohatého prestretého stola. Smutný sa vracia domov a stretne Jánošíka, ktorý ho pozve aj s ostatnými dedinčanmi na hostinu do kaštieľa. Jánošík slovo

dodrži. Keď sa ozval hlahol zvonov a dedinčania sa ponáhľali do kaštiela, čakalo ich tu vianočné prekvapenie: vystrašení páni a paničky sa krčili v kúte a pre dedinčanov bola prichystaná bohatá hostina. Po nich prišli na rad aj Jánošíkovi chlapci. Včasne zrána, tak ako sa večer v dedine zjavili, tak teraz zmizli. Neostala po nich ani stopa v snehu.

Podobných povestí možno nájsť v našej literatúre viac. Zvláštnosťou tohto príbehu je to, že sa odohráva kdesi v dedinke pod Tatrami, keď Jánošík prechádzal popod Tatry, čo je dosť vzdialené od regiónu, v ktorom Jánošík domovsky pôsobil. V povestiach ho však nachádzame tak v Tekovskej stolici, ako aj v Bratislave či na východnom Slovensku, pretože Jánošík sa stal národným fenoménom. Druhou zvláštnosťou povesti je, že sa jej dej odohráva na Vianoce, čo samo osebe povyšuje jej ideové zameralenie. Jánošíkov čin je tu zameraný proti jednostranne preferovanému etickému posolstvu vyplývajúcejmu z príchodu Spasiteľa. Spravodlivosť Jánošíka je tu pertraktovaná nielen na sociálnej úrovni ako vo väčšine povestí s jánošíkovskou tematikou, ale aj na náboženskej, kresťanskej úrovni, čím toto etické posolstvo povesti nadobúda silný humanizujúci akcent.

Najväčší rozmach však v poslednom období zaznamenali povesti, ktoré majú regionálny charakter a viažu sa k určitej konkrétnej lokalite. Matice slovenská ich vydávanie zastrešuje projektom, nazvaným *Povešťová mapa Slovenska*. Takto vyšli napr. tatranské povesti Antona Mareca (2002), hontianske povesti Jozefa Melichera (1996), požitavské povesti Jozefa Melichera a Jozefa Trubíniho (1998), povesti turčianskeho regiónu Jozefa Ta-

tára (1999), novobanské povesti Jozefa Hindického (1999), kysucké povesti Jána Podmanického (2002), povesti z nitrianskeho regiónu Zuzany Zemaníkovej (2001).

Rozkolísaná hodnota diel tohto ambiciózneho projektu je spôsobená tým, že kým niektorí autori dokázali rešpektovať žáner povesti a uplatňovať jeho adekvátnu stavbu, jazyk, rozprávačské špecifiká (napr. Melicher, Trubíni, Tatar), iným sa to z rôznych dôvodov podarilo menej (Hindický, Podmanický). Napriek tomu je potrebné uvedomiť si, že cieľom autorov bolo predstaviť región prostredníctvom povestových príbehov a podporiť aj „regionálne vlastenectvo“.

Hontianske povesti Jozefa Melichera (1996) s podtitulom *Deväťdesiatdeväť historických, poverových a žartovných príbehov spod Sitna a dolného Poipia* i *Požitavské povesti (1998)* s podtitulom *Päťdesiattri pamätihodných podivných poverových a prekáračkových príbehov z povodia Žitavy* od dvojice autorov Jozef Melicher – Jozef Trubíni majú spoločného nielen autora, ale najmä stratégiu a vzťah k povesti. Ich základom je autentické prerozprávanie povestového námetu, v dobrom slova zmysle poznačené i teoretickými vedomosťami o tomto žánri. Jozef Melicher ako citlivý upravovateľ folklórnych predlôh nezaprel v sebe zberateľa i beletristu, ktorý pristupuje k povesti s rešpektom a znalosťou folklóru. Jeho teoretické delenie povestí sa pretransformovalo i do členenia oboch kníh. Zvlášť cenné i z hľadiska folkloristiky sú tu odkazy na zdroje povestí – či už záznam rozprávania konkrétneho človeka, písomná informácia a pod. Zaujímavé sú i fakty o minulosti miest a obcí, erby a mapka Požitavia. Pre prítomné po-

vesti je typická úspornosť, nezaťaženosť dejovými digresiami, nevyumelkovanosť, pretože autorovou snahou je hodnovernosť. Melicher sa snaží zaujať detského i dospelého príjemcu, jazykovo sa prispôsobuje dnešnému čitateľovi, no nie rušivo a násilne. Jeho povesti vyznievajú ľudsky, optimisticky, ale aj výchovne.

Vplyv Jozefa Melichera na tematizovanie povestí je zreteľný vo výbere *Ponitrianske povesti a povrávky* od *Zuzany Zemaníkovej* (2001). Základným rozdielom však je, že zatiaľ čo u Melichera je zreteľný odkaz na prameň, u Zemaníkovej sú ukotvenia povestí všeobecné (Pramene a literatúra). Preto žánrové vymedzenie „povrávka“ sa nám zdá v jej prípade adekvátnejšie než povesť. Pozitívne však možno hodnotiť *Slovníček krajských a menej známych slov* i kapitolu *Hľadáme korene*, v ktorej autorka približuje históriu jednotlivých miest a obcí medzi starodávnou Nitrou a Novými Zámkami. Prínosom je i komentovaný zoznam osobností, ktoré sa v knihe spomínajú. Už z uvedeného členenia i z výstavby Zemaníkovej povestí je zrejmé, že jej cieľom je poučať čitateľa, čo pri povestiach nemusí byť negatívom, naopak, môže sa stať ich organickou súčasťou.

V roku 1999 na Povešťovú mapu Slovenska pribudli dve knihy – *A zvony nezvonja* od *Jozefa Hindického* a *Turčianske povesti* od *Jozefa Tatára*. V prvej z nich, v novobanských povestiach *A zvony nezvonja*, nemožno nájsť výraznejšie tematické okruhy. Medzi typické povestové látky sú včlenené aj tzv. „príbehy zo života“ a anekdotické príbehy (napr. *Pyšný tovariš*, *Ženba Tóna Pacinku*, *Novobanský chotár*). Niektoré z nich majú dokonca charakter moralizátorských

próz pre ľud, populárnej literatúry 19. storočia. Pravdepodobne neosloví detských čitateľov a ťažko odhadnúť aj ich adresnosť smerom k dospelému čitateľovi. Na druhej strane treba oceniť pramenný materiál, ktorý je v tejto publikácii naozaj dôsledný a ku každej povesti je v časti *Pramene, poznámky, vysvetlivky* uvedený aj informačný zdroj.

Turčianske povesti Jozefa Tatára obsahujú 69 príbehov zaradených do trinástich celkov. Opäť tu môžeme pozorovať typické témy slovenských povestí, ktoré zastrešuje región Turca. Okrem povestí s historickou tematikou (protiturecký boj, postavy Belu IV., kráľa Matiaša, Márie Terézie či všadeprítomného Jánošíka) tu nájdeme povesti s protipoddanskými motívmi (cyklus *Za svoje práva*), poverové povesti, povesti o pokladoch, príbehy so smutnou, pochmúrnou témou, napr. o dievčati vychovávanom medvedicou či o treste za údajnú krádež. Zaujímavé sú však i povesti, ktorých základom je etymológia slova Turiec. Tvoria samostatnú úvodnú časť *Z bájných vôd Turca* obsahujúcu napr. povesti *Tur a krásna Margita* (o nebezpečnom turovi), *Turanova veštbá* (posvätný Tur – boh plodnosti). Ostatné dve časti *Dobrého majstra každý nájde* a *Za remeselnícku hrst povedačiek o všetkom možnom* sa dajú označiť aj ako prózy zo života pracovitého ľudu spod Turca. Nechýba im hrdosť na rodný kraj, ktorý je leitmotívom celej Tatárovej knihy. Takmer každá povesť je ukončená stručným zhrnutím, ktoré obsahuje poučenie, vysvetlenie alebo dopovedanie. K jednotlivým povestiam sú uvedené i zdroje, či už autentického folkloristického charakteru od konkrétnych obyvateľov Turca, alebo z rôznej literatúry (J. Botto, J. Do-

JURAJ MARTIŠKA: Zakliata hora

masta, J. C. Hronský, A. Medňanský, Š. Krčméry). Okrem obligátneho slovníka je poučná časť Z histórie miest a obcí obsahujúca i zmienku o významných rodákoch.

Ján Podmanický doplnil Povestovú mapu Slovenska knihou *Kysucké povesti* (2002). Tento súbor obsahuje rôznorodé príbehy od najstarších čias a nie všetky možno charakterizovať slovom povestí. Ide skôr o rozprávania hororového, poverového či tajomného charakteru s etymologickými, etiológickými, legendárnymi, baladickými, dobrodružnými či anekdotickými prv-

kami. Negatívom rozprávačského štýlu je rozvláčnosť a snaha spojiť niekoľko motívov do jedného príbehu. Text sa potom stáva nesúrodým, stráca niektoré atribúty povesti, napr. jednoduchosť a jednoznačnosť. Pozitívom sú poznámky a vysvetlivky v závere knihy, ktoré naznačujú pôvod povestí a mieru autorskej štylizácie. V tom istom roku (2002) vyšla v Matici slovenskej i kniha *Antona Mareca Tatranské povesti*. Opäť ide o predstavenie istého regiónu s dôrazom na špecifikum konkrétnej oblasti – hory, doliny, plesá, osady, poklady, človek a je-

ho ťažký život. Autor sa snaží i o istú poučnosť, pretože na úvod každej kapitoly uvádza i faktografické údaje o zemepisných, dejepisných, prírodných zaujímavostiach podtatranského regiónu. Na prvom mieste je však človek a jeho spolunažívanie s Tatrami. Pôvod Tatier, ich názov, počet vrchov, vznik plies, osád, tatranskí zbojníci, život zvierat, človek pod Tatrami – to je tematizácia Tatranských povestí. Profesia Antona Mareca je čitateľná zo samostatnej kapitoly *Tatranská záchranná a vodcovská služba*, kde vysvetľuje detskému čitateľovi (a nielen jemu) úlohu tatranských záchranárov pri rôznych nešťastiach a predstavuje tatranské chaty.

Peter Urban v knihe *Čertova svadba. Povesti zo stredy Slovenska (2005)* sústredil jednak autentické literárne látky, jednak sa inšpiroval literárnymi prameňmi zberateľov 19. a začiatku 20. storočia. Pri spracovaní sujetu sa odvoláva na pramene informácií a dodržiava zásady poetiky ľudovej povesti. Prejavuje sa to nielen korektným spôsobom práce so zdrojmi, ale i v striedom, civilnom jazyku, v úspornosti výrazu korešpondujúcom s pôvodným vyznením povestí. Podobne možno hodnotiť i druhú povestovú knihu Petra Urbana pod názvom *Kamenná žena. Povesti, rozprávky a príbehy z Krupinskej planiny (2006)*. V podtitule je síce naznačená určitá žánrová nejednoznačnosť textov (s touto situáciou sa však stretávame už častejšie; je to tak u mnohých autorov a nie všetci to aj takto korektne v podtitule deklarujú). Kniha obsahuje štyridsať povestí, rozprávok a príbehov z Krupinskej planiny, rozdelených do deviatich okruhov. Autor je veľkým ochrancom prírody, a preto sa nemožno čudovať, že výber lokalít

je najmä z prostredia chránených území. Knižka je určená predovšetkým mládeži, ale aj dospelým čitateľom, ktorým umožňuje nielen zoznámenie sa s malebným prírodným prostredím, ale aj ďalšiu dimenziu ich vnímania prostredníctvom povestí k nim sa viažucim. K náučnému poznaniu knižky prispieva *Slovník krajových a mnej známych výrazov* a najmä v *Poznámkach a vysvetlivkách* uvedení prírodopisný a kultúrno-historický opis územia a lokalít, do ktorých sú povesti situované. Literárne spracovanie regionálnych motívov je pri Urbanovi (podobne ako pri Melicherovi) opäť v súlade s poetikou povestového žánru a poznámkový aparát i rozprávačská úroveň prehlbujú autenticnosť spracovania povestového materiálu.

Lokálpatriotizmus je termín, ktorým by sme mohli zastrešiť všetky charakterizované zbierky povestí. V podobnej, ak nie v ešte väčšej miere o ňom môžeme hovoriť v súvislosti s ďalšími dvoma autormi – Antonom Habovštiakom a Štefanom Moravčíkom. *Anton Habovštiak* ako jazykovedec, dialektológ, etnograf i zberateľ a upravovateľ rozprávok a povestí, sa celoživotne venoval oravskému regiónu a výnimkou nie je ani kniha *Povesti o Oravskom zámku (1994)*. Hoci je zbierka určená prednostne mladému čitateľovi, Habovštiak v nej nezaprel prístup vedca a povesti z oravského regiónu sú tu spracované jednoducho, stroho, historicky a jazykovo vierohodne. Tematicky je kniha širšie koncipovaná, nájdeme v nej historické povesti (vystupuje v nich napr. Mikuláš Šubič Zrínsky, I. Thököli či Thurzovci), ale i povesti s kresťanskými námetmi či povesti viažuce sa k stavbe Oravského zámku alebo zakladaniu príľahlých dedín. Pre *Moravčíkove Záhorácke po-*

vesti (1998) je zas typické absolútne rešpektovanie a preferovanie „záhoráckej filozofie“, myslenia a správania drobného človeka a používanie ľudovej frazeológie, záhoráckeho spôsobu vyjadrovania. Jeho povesti sú koncipované jednoducho, prítomné sú odkazy na kroniky, historky, legendy, piesne, ktoré však netvoria samostatnú prílohu, ale sú priamo včlenené do textu povesti. Tematicky sú širšie koncipované, viažu sa napr. na vznik a osídlenie Záhoria, na najstaršie slovenské dejiny, protiturecké boje, zbojnícku tematiku; zastúpené sú i poverové povesti.

Počas posledných rokov okrem spomínaných zbierok povestí vyšli mnohé ďalšie, ktoré majú len okrajový či krajo- vý význam. Ich spoločnou črtou je častokrát pietny vzťah k rodnému kraju. V súčasnej dobe asi ťažko očakávať čistotu tohto žánru, stret- neme sa s ňou pravdepodobne už len v reedíciách, napr. v *Hronského Slovenských povestiach* (2001) či v rovnomen- ných *Horákových Slovenských povestiach* (2002). Do istej miery – i keď *Mária Ďuričková* inklinovala viac k rozprávke a fantastickosti – to možno povedať aj o reedícii *Bratislavských povestí* (2004). Počas svojho ži- vota (zomrel v roku 2008) bol akým- si strážcom čistoty tohto žánru Jozef Melicher. V ostatnom období však vo väčšom počte pribúdajú tituly, ktoré majú s povestami spoločné len styčné body a sú založené na domýšľaní, vy- mýšľaní, fabulovaní. Veľakrát idú viac do mytológie a rozprávkovosti. Mô- žeme ich nazvať poviestky, povrávky, príbehy z dávnych čias a typické pre ne (tak isto ako pre celú súčasnú li- teratúru) je synkretizácia žánrov a po- stupov. Autentický povestový žáner je najviac zastúpený v už spomínanom

projekte Vydavateľstva Matice sloven- skej *Povešťová mapa Slovenska*. Tento projekt má podiel na tom, že sa jed- notlivé regióny Slovenska sprítomni- li v povestovej podobe. V uvedenom edičnom rade v ostatnom čase vyšli napríklad novohradské povesti *Hany Koškovej Mara medvedia. Povesti a legendy z Novohradu* (2007) a *Poludnica z Čerepeša* (2010); *Poves- ti z Liptova* (2008) autorskej dvojice *Peter Vrlík a Peter Mišák; Hontian- sko-novohradské povesti* (2010) *Jána Mäsiara; Povesti z Pohronia* (2011) a *Karpatské povesti* (2012) *Petra Ur- bana; Turčianske povesti* (2012) *Joze- fa Tatára*. Pozoruhodnou je kniha po- vestí *Jozefa Lenharta Čierne zlato. Po- vesti z Hornonitria I.* (2012), ide totiž o knižku, ktorá vyšla vo vydavateľstve Trio Publishers v rámci projektu Číta- me s porozumením. Okrem toho, že trinásť povestí z hornonitrianskej ob- lasti o vzniku miest či niekdajších re- meslách reprezentuje relatívnu čisto- tu súčasného povestového žánru, pri- danou hodnotou je príručka *Čítame s porozumením*, ktorá čitateľovi po- máha orientovať sa v texte, učí ho ob- javovať zmysel a hodnoty literatúry. Aj to je spôsob, ako povestový žáner pri- blížiť súčasnému čitateľovi.

LITERATÚRA

- Hodnoty súčasnej slovenskej literatúry pre deti a mládež. Bratislava: Literárne infor- mačné centrum, 2012.
- Melicher, Jozef: *Hontianske povesti*. Martin: Matica slovenská, 1996.
- Vitézová, Eva: *Významové a žánerové charak- teristiky povesti*. Bratislava: OG – Poľana, 2005.

martin klimovič

Mienka sedembodková

*K životnému jubileu
Štefana Moravčíka
(22. 12. 1943)*

● **ŠIBALSKÁ** (čítaj **BODKA**
ŠIBALSKÁ)

Ak sa pokúsime zjednodušene ozrejmiť význam a prínos tvorby Štefana Moravčíka k smerovaniu slovenskej literatúry pre deti a mládež (dovolím si viac sa sústrediť len na ňu, napokon k podobnému činu – zúženiu na Moravčíkovu poéziu pre dospelých – sa pri podobnej príležitosti pred dekadou v Bibiane uchýlil i Jaroslav Šrank), mohli by sme sa odraziť od ponímania termínov *jazyková konvencia* a *jazyková tvorivosť*. Viktor Krupa, známy slovenský jazykovedec, jazykovú tvorivosť definuje v protiklade s jazykovou konvenciou, keď zdôrazňuje, že jazyková tvorivosť je porušovanie jazykových konvencií (In: Jazyk – neznámy nástroj, 1991). Za dichotómiou *uzuálne* – *okazionálne* hľadá zámer autora pri porušovaní jazykových konvencií v troch možných odôvodneniach. Jedinec porušuje konvencie buď s poznávacím zámerom (ako vedec, keď v úsilí o čo najväčšiu presnosť konštruuje nové vyjadrenia), alebo s expresívnym zámerom (ako básnik, keď vykresľuje svet cez svoju skúsenosť), alebo s persuzívnym

zámerom (ako napr. tvorca reklamy, ktorý chce presvedčiť recipienta a získať ho pre vlastné zábery). Kapitulu o jazykovej tvorivosti Krupa uzatvára vlastnou definíciou: „*Jazykovú tvorivosť možno definovať ako cieľavedomé a adekvátne porušenie jazykovej konvencie na rovine inventára (t. j. prvkov), štruktúry (t. j. vzťahov) alebo funkcií, prípadne na viacerých alebo všetkých týchto rovinách súčasne*“ (ibidem).

Prejdime teraz k Moravčíkovi. Je nesporné, že jednou z určujúcich črt, ktorá ho sprevádza v celej jeho tvorbe, je nekonvenčnosť, spontaneita, jazyková tvorivosť na všetkých uvedených rovinách, počnúc zvukovými prvkami (na pripomenutie si stačí prelistovať ktorúkoľvek jeho básnickú zbierku) a (ne)končiac slovotvornými inováciami v tvorbe pre deti (klobáseň, brechádzka) i pre dospelých (púpavár, erosnička). Radosť z vymýšľania však ide nie po povrchu, ale zasahuje samotný jazyk, a tak nečudo, že jeho „pochabosti“, ako ich sám nazýva, sú ukážkou neobyčajnej jazykovej ekvilibristiky a prekračovania hraníc. Šibalstvo vykúkajúce spod veršov i riadkov próz neutícha, presúva sa z jedného textu na druhý, akoby pramene, ktoré to fičúrstvo živí, boli napájané zo samého

stredú hravého ducha. Nahlas rozmýšľam, či by mu svedčalo meno Štefan Kalambúr Majster. Alebo či má za pásom schovaný meč reči Exkalambur...

● **ŽARTOVNÁ** (čítaj **BODKA ŽARTOVNÁ**, ďalej už čítaj sám/sama)

Životodarné korene tvorby Štefana Moravčíka, bez ktorých by nevyrástli jeho poetické princípy, sú stabilne obrastané čírym humorom preukazovaným v próze i poézii. Parodické parafrázy drobných žánrov ľudovej slovesnosti, defrazeologizačné lyrické výklady, cit pre nápaditú grafickú podobu básnického vyjadrenia na jednej strane a žartovný rozprávač či zmysel pre vyváženosť v anekdotickej kompozícii povestových a rozprávkových útvarov na druhej strane robia z Moravčíka čítankového (aj mimočítankového) autora už po niekoľko generácií. Kde ten humor klíčil, je zrejmé, keď si pozrieme jeho rodný list. Obec Jakubov na Záhori je opakovane tematizovaná v prózach i básňach, záhorácke videnie sveta, jeho veľkých tém i malicherností, sa stáva čarovným prútikom tvorby. Zrazu sa nám zdá, že aj v našom okolí poznáme takého Haťa-Paťu, že aj u nás doma sa smežeme čudným slovíčkam, ktoré sa znenazdajky ocitnú v prúde našej reči, akoby sme boli tvorcami nového, nám blízkeho, jazyka, že aj my sa radi veselo túlame, keď nie ozajsky, tak aspoň prstom po mape alebo s okom po písmenkách. Zdá sa však, a Moravčík je svedkom i sprievodcom zároveň, že všetky cesty vedú naspäť k rodákovi, k miestam, kde sme po prvýkrát kradli čerešne a kde nás to bolelo, keď sme odchádzali.

● **NÁREČOVÁ**

Málokto z spisovateľov sa odvažuje tak vehementne prehovoriť k čitateľovi pro-

stredníctvom dialektu, ako to vo svojich knihách pre deti i dospelých robí Moravčík. Priznajme si, občas sa schovávame do ulity spisovnej variety jazyka, aby neboli obnažené naše regiónom ovplyvnené jazykové (ne)znalosti, no Moravčík nie. Suverénne používa záhoráčinu, čím dokladuje svoj jazykový cit, zmysel pre autentickosť, snahu zachytiť strácajúce sa fragmenty rečového správania istej society. A keď nazbiera dosť jazykového materiálu, ktorý sa dá predstaviť mladšej čitateľskej obci, polieva ho a nechá vykvitnúť v básnickom šate, ako napríklad v zbierke *Videl to svet?*, ktorej prílohu tvorí slovníček nárečových slov a lexiky s historickým a archaickým príznakom. Prológom k tejto zbierke, ktorým Moravčík vysvetľuje svoju nárečovú náruživosť, je citát Stanislava Štepku: „*Nárečie je ako povala, na ktorej sú odložené rôzne zaujímavé veci. Ako by čakali len na to, kto ich znesie dolu na svetlo a čerstvý luft...*“. A Moravčík na viacerých miestach pridáva: „*Záhorie je moje zámorie.*“ Záhorácky dialekt nie je v Moravčíkovej tvorbe iba zaznamenávaný, ako sa to robí v korpusoch dialektov, aby mladí vedeli, ako kedysi hovorili starí, ale je podávaný ako živý, funkčný element. To je podstatné.

● **HISTORICKO-GEOGRAFICKÁ**

Historik sa nezaprie. Ako čerstvý absolvent filozofie a histórie Moravčík venuje literatúre celý svoj pracovný čas, no štúdium dejín sa mu pripomenie v neskoršom čase, keď začína svoju spisovateľskú orientáciu presúvať aj na žáner povesti, respektíve na báje, legendy a mýty. Začína, ako inak, na Záhori (*Záhorácke povesti*), no pozornosť venuje aj povestiam o slovenských hradoch, neskôr regiónom Slovenska aj svetu. Svoj záber však rozširuje do mozaiky piesní, básní, povrávk, črt, povestí. Pracuje ako histo-

rik: analyzuje archívne záznamy, sleduje stopy jazykovej minulosti regiónov v podobe autentických dobových materiálov, odhaľuje etymológiu geografických názvov, pri ktorej si občas vypomôže fantáziou, no nik mu to nevyčíta, lebo čitateľ je vtiahnutý do objavovania svojho okolia, sveta, v ktorom zabúda otvoriť oči a uši, aby pookrial. *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež (2009)* pri výpočte jeho diel a ich stručnej charakteristike preto oprávnenne pomenúva tieto zásluhy ako vtípne ladený poetický zemepis Slovenska a sveta.

● ANTOLOGICKÁ

Kto má zmysly otvorené všetkému, čo život prináša, stáva sa zberateľom. A keď už má nazbierané, rád svoju zbierku vystaví iným na obdiv. U Moravčíka sa to všetko začalo Chlebnikovom, ako to sám viackrát priznáva, a pokračovalo aj v jeho snahách mladšiemu vyznávačovi jazykovej hry ponúknuť defilé takých básnických textov, ktoré ukazujú celé spektrum možností jazyka v rovine významovej i formálnej. (*Kalam*) *búrske oriešky* okrem iného prinášajú aj súťaž o najdlhší rým v slovenskej poézii pre deti, ktorej sa víťazom stáva (podľa očakávania, aj keď je to napínavé až do konca) Štefan Moravčík. Inde zas dostáva priestor písmeno ako grafický prvok zasadený do kompozície a oko sa poteší kaligramami. Uchu zas ulahodia rýmové echá alebo ďalšie eufonické figúry v podaní slovenských básnikov. Čitateľ sa vyblázni do sýtosti (pred ním alebo spolu s ním sa vyblázni aj autor), experimentátorstvo je totiž kľúčové kritérium zbierky pre deti a mládež.

Uvedená antológia podsúva zároveň otázku týkajúcu sa tvorivosti, ktorá modifikuje jazyk samotný. Básnici tu manipulujú s vlastnosťami jazykových jednotiek ako foném alebo morfém, pričom

zámerom je vytvoriť vlastné, originálne pomenovanie referenčnej skutočnosti. Viktor Krupa pripomína, že sporným v takejto manipulácii s prvkami jazyka ostáva fakt, do akej miery je takýto produkt komunikovateľný, zrozumiteľný. Otázka vkusu? Interpretácie? Očakávania od poézie? Pridávam sa tu na stranu tých, ktorí si radi medzi orieškami nájdu aj nerozlúsknutý.

● KRITICKÁ

V jednej básni Moravčík píše: *zmenili sa naše divy / na šedivý panelák*. Ak si za *naše divy* dosadíme jazykovo-hravú poetiku Štefana Moravčíka, potom si trúfnem verše preniesť aj do sféry literárnej kritiky (veď zošediveli nielen naše obydľia obklopené nákupnými centrami a ďalšími developerskými plánmi, ale zovšednel aj život ako taký, ako málo je čistej radosti zo slova). Dôvod môjho trúfaleho posunutia významu je prostý; Moravčík viackrát verejne vyjadril nespokojnosť so stavom slovenskej poézie pre deti. Podľa neho chýbajú talenty, ktoré by rozprúdili život v stuhnutých žilách básnickej tvorby pre deti. V rozhovore pre Bibianu (1997, č. 3 – 4) prorochoval básni pre deti ťažký život: „*Bude sa ponevierať po samom okraji záujmu redakcií a vydavateľstiev, do vyčerpania čerpať zo všetkých doterajších možností: príroda, premeny počasia, zvieratká, slovné hry, fantázia, drobné príhody zo života detí...*”.

● ZÁVEREČNÁ

Možno sa čitateľovi zazdá, že sa bodky v istých motívoch stretávajú. A má pravdu, stretávajú sa, veď sú to bodky jednej mienky, mienky sedembodkovej. Krovy tejto mienky sú podkladom, aby som pri príležitosti životného jubilea vzdal hold bardovi slovenskej literatúry.

Modality prekladovej autorskej rozprávky v 60. rokoch 20. storočia

zuzana stanislavová

1 IDEOLOGICKÁ TENDENČNOSŤ A PRIAMY DIDAKTIZMUS V AUTORSKÝCH ROZPRÁVKACH

Popri spoločenskej próze sa v 60. rokoch 20. storočia autorská rozprávka tešila najväčšej prekladateľskej pozornosti. Pri výbere textov na preklad sa spochiatku siahalo viac do literatúr dobového socialistického bloku, resp. do literatúry krajín, ktoré so socializmom sympatizovali, resp. ho aj začínali aplikovať (tak sa napríklad dostalo do výberu niekoľko čínskych rozprávok). Výrazný kvalitatívny vzostup je viditeľný od polovice 60. rokov.

Kontext prekladov autorských rozprávok do slovenčiny nebol nijako jednoliaty ani z hodnotového či poetologického, ani z ideového hľadiska. Popri dielach starších, resp. už klasických autorov, ktoré vychádzali v prvých vydaniach i reedíciách a patrili k tomu najlepšiemu, čo v danom čase vyšlo, rozsahom významný podiel vytvárali preklady z aktuálnej inonárodnej rozprávkovej tvorby, pričom hodnotový profil bol miestami aj tu ovplyvnený ideologizovaním.

Ideologická tendenčnosť ako pozostatok predchádzajúceho desaťročia neobišla preklady autorských rozprávok hlavne začiatkom 60. rokov. Poznamenala napr. rozprávku čínskeho autora *Tchien-i Čanga* (1906-1985) *Veľký Lin a Malý Lin* (z rusk. prekl. Ageja Gatova prel. M. Prídavková, 1960) o dvoch bratoch, ktorí sa po smrti rodičov vyberú do sveta a po stretnutí s Obludou utečú každý na inú stranu. Rozprávka je tendenčná v zmysle ostro vykresleného kontrastu chudoby poňatej ako symbol dobroty a múdrosti (pracovitý Malý Lin) a bohatstva – symbolu obmedzenosti a zloby (lenivý tučniak Veľký Lin). Preklad realizovaný z „druhej ruky“ pochádza z obdobia úzkych vzťahov medzi Čínou a Sovietskym zväzom s jeho sateľitnými štátmi, keď na Slovensku ešte nebol k dispozícii prekladateľ orientalista. Tendenčnosť charakterizuje aj rozprávkovú alegóriu obrazu socialistickej revolúcie v próze *Jurija Olešu* (1899 – 1960) *Traja brucháči* (z rus. orig. [Tri Tolstáka, 1928] prel. Naďa Szabová, 1963), ktorá

na dobu vydania pôsobí vyslovene anachronicky. Istej tendenčnosti a priamočiaremu moralizmu sa nevyhla ani rozprávka *Ericha Kästnera Konferencia zvierat* (z nem. orig. [Die Konferenz der Tiere, 1949] prel. Anton Smutný, 1968). Naplno sa v nej prejavil autorov pacifizmus, jeho láska k deťom a odmietnutie rasovej segregácie, ale pri formulovaní protivojnového stanoviska a vízie sveta zbaveného hraníc, zbraní a vojen, spravodlivého a vzdelaného, je autor predsa len príliš prvoplánový.

Autorskej rozprávke zo začiatku 60. rokov nebol cudzí ani didaktizmus. Sved-

čia o tom preklady prvoplánovo a vykonštruovane štylizovanej rozprávkovej minisérie východonemeckého autora *Freda Rodriana* (1926 – 1985) *Oblačný baranček* (z nem. orig. [Das Wolkenschaf, 1958] prel. J. Bodenek, 1961) a *Kristína – Lastovička* (z nem. orig. [Die Schwalbenchristine, 1962] prel. Jana Juklová, 1963) aj rozprávka *Julie Duszynskej* (1894 – 1947) *Čudáček-Posmieváček* (z pol. orig. [Cudaczek-Wysmiewaczek, 1947] prel. J. Brandobur, 1963).

Schopnosť prekryť didaktizmus umením a vytvoriť tak príťažlivý mikropříbeh dokázal *Jens Sigsgaard* (1910 – 1991)

JURAJ MARTIŠKA: H. Ch. Andersen: Rozprávky

v prozaickej miniatúre *Ked' bol Paľko sám na svete* (z dán. orig. [Palle alle ne i verden, 1942] prel. Ladislav Obuch, 1962), zviditeľňujúcej ambivalentnosť vecí a javov aj nevyhnutnosť rešpektovať pravidlá spoluzitia a skutočné hodnoty života.

2 ANIMOVANÉ ROZPRÁVKY PRE NAJMENŠÍCH

V pôvodnej slovenskej literatúre bol tento typ rozprávky v 60. rokoch bohato zastúpený a z hľadiska kvality sa práve tu nájde viacero príbehov patriacich do zlatého fondu detského čítania. Rovnako to bolo aj v inonárodnej tvorbe, a tak si slovenskí vydavatelia a prekladatelia v 60. rokoch mali z čoho vyberať. Za takýchto okolností neprekvapuje, ak mnohé z inonárodných animovaných rozprávok pre najmenších sa v našom kontexte detskej literatúry udomácnili natrvalo. Patrí k nim rozprávka anglického autora *Alana Alexandra Milneho* (1882 – 1956) *Macko Pu* (z angl. orig. [Winnie-the-Pooh, 1926] prel. Peter Ždán pod pseud. Peter Javor, 1960; v 2. vyd. pod vl. menom, 1969), rovnako ako stále nanovo vydávané rozprávky *Nikolaja Nikolajeviča Nosova* (1908 – 1976) *Nevedkove dobrodružstvá* (z rus. pôv. [Prikľúčeni-ja Neznajki i jego družej, 1954], 1961) a *Nevedko v Slnéčnom meste* (z rus. orig. [Neznajka v Solnečnom gorode, 1958], 1960) v prekladoch M. Ďuríčkovej alebo rozprávkové animované série *Ondřeja Sekoru* (1899 – 1967) o Ferdovi Mravcovi (z čes. orig. [Ferda Mravenec, 1936] prel. H. Zelinová, 1960). Obohatením čitateľského kontextu najmenších bolo aj vydanie série rozprávkových miniatúr o animovanej hračke poľského autora *Czesława Janczarského* (1911 – 1971) *Príbehy a potulky Macka Uška* (z poľ.

orig. [Przygody i wędrówki Misia Uszatka, 1960], 1963), *Noví priatelia Macka Uška* (z poľ. orig. [Nowi przyjaciele Misia Uszatka, 1963], 1968) a *Verná hrбка Macka Uška* (z poľ. orig. [Gromadka Misia Uszatka, 1964], 1968), všetky v preklade M. Prídavkovej-Minárikovej alebo výber piatich príbehov *Miloša Macourka* (1926 – 2002) *Prázdniny leva Bonifáca* (z čes. orig. [Jakub a dvě stě dědečků, 1963] vybrala a prel. M. Haštová, 1963) či rozprávkové miniatúry lužickosrbského autora *Jurija Bržana* (1916 – 2006) *Ako šiel slon na huby* (z nem. predlohy [Der Elefant und die Pilze, 1964] prel. Ervín Mikula, 1964). Ponuku pôvabných rozprávok pre malých čitateľov rozšíril aj preklad diela japonskej autorky *Tomiko Inui* (1924 – 2002) *Tučniáčatá Puk a Kuk* (z jap. orig. [Nagai, nagai penguin no hanashi, 1963] prel. V. Krupa, 1967) o dobrodružstvách dvoch malých tučniakov, ktorí sú maskami detských charakterov a detských vlastností s dôrazom na rodinnú súdržnosť, vzťah človeka a prírody a odsúdenie autokratického, manipulatívneho vládnutia.

Detská podstata, zaodená do poetizovanej rozprávkovej postavičky, a hodnota rodiny sú základom rozprávky *Otfrieda Preusslera* (1923) *Vodníčkove dobrodružstvá* (z nem. orig. [Der kleine Wassermann, 1959] prel. Ján Poliak, 1969). Naračná dikcia autora (pochádzajúceho pôvodne z Liberca) je naplnená láskavosťou, mudrovaním podľa detského vzoru a pôžitkom z rozprávania. Svet vodníckej rodinky je podobný ľudskej rodine, postava vodníčka, spôsob, akým poznáva svet okolo seba a nadväzuje s ním kontakty, to všetko je analogické detskej podstate. Preusslerova rozprávka patrila k tomu najlepšiemu, čo v rozprávkovej tvorbe 60. rokov bolo do slovenčiny preložené.

Hravosť a vynaliezavá obrazotvor-

nosť charakterizujú rozprávky rumunského autora *Octava Pancu-lasiho* (1929 – 1975) *Podŕte, povieť vám rozprávku* (z rum. orig. [Mai e un loc pe genunchi, 1956; Scrisori pe adresa baietilor mei, 1960] prel. Filip Kučák, Milota Bagoňová a M. Příbusová, 1964) i prozaické miniatúry slovenskej autorky *Ely Peroci* (1922 – 2001) *Domček z kociek* (zo slovin. orig. [Hišica iz kock, 1964], 1964) a *V krajine klobúkov* (zo slovin. orig. [Moj dežnik je lahko balon, 1955], 1965), obidve v preklade Z. Klátika, a tiež rozprávku *Milko v rozprávkovom meste* (zo slovin. orig. [Pravljice žive v velikem starem mestu, 1968] prel. Vítězslav Hečko, 1968). Harmonický svet naplnený čínorodostou a porozumením medzi postavami stvárnila aj *Ingeborg Feustel* (1926 – 1998) v miniatúrnej animovanej rozprávke *O dievčatku Bibi a prasiatku Kvik* (z nem. orig. [Bibi aus der Anschlagsäule] prel. M. Příbusová, 1967). Na druhej strane trojica rozprávok ďalšieho východonemeckého autora *Stefana Heyma* (1913 – 2001) *Cymbelinka*; (z nem. rkp. [Das Cymbelichen, Der alte Pelzmantel, Korax Korax] prel. Fedor Ballo, 1967), v ktorých je evidentný pokus o nonsensové postupy aj o symbolický podtext, pôsobí príliš literársky, plytko a prvoplánovo. Sedliacky vtíp a prefíkanosť spojené s tak trocha prášilovským podaním udalostí o maškrtnom kocúrovi a jeho gazdovi charakterizujú rozprávku *Branka Čopíca* (1915 – 1984) *Príhody kocúra Tošu* (zo srbochorv. orig. [Doživljaji Mačka Toše, 1954] prel. Ján Sirácky, 1967). Formou animovanej zvieracej rozprávky, na báze rozprávkového zápasu dobra so zlom spracoval klasický motív života bez tieňa rakúsky autor *Friedrich Feld* (vl. m. Rosenfeld, 1902 – 1987) *O kocúrovi, ktorý stratil svoj tieň* (z nem. rkp. [Vom Kätzchen, das seinen Schatten verlor, 1966] prel. Jela Reimanová, 1967).

3 HRA A NONSENS V SPOJENÍ S ANIMAČNÝM PRINCÍPOM V PREKLADOVEJ AUTORSKEJ ROZPÁVKE

Nonsensový tón, ktorý v 60. rokoch pomerne razantne zaznel v slovenskej autorskej rozprávke, posilnili aj viaceré preklady. V prvej polovici desaťročia patrili k nim preklad rozprávky čínskeho autora *Jen Wen-Ťinga* *Príhody malého Siao-Si* (z čín. orig. [Sia-cch'kchaj-Cchuan kang z výberu Siao čchi-liou-ti ke] prel. M. Gáliková a M. Gálik, 1964). Dej uplatňujúci nonsens a motívy hry s číslami, s časom i s tieňom je vystavaný na práci s pojmovou podstatou temporálnych prísloviak „teraz“ a „nabudúce“, pričom príbeh je svojou stavbou v istom zmysle „dialógom“ medzi hrdinom, jeho tieňom a klasickými postavami z ríše čínskeho folklóru.

Jednou z pôvabných publikácií pre malých čitateľov bola v 60. rokoch kniha *Dušana Radovića* (1922 – 1984) *Rozprávky pre Gordanu* (zo srb. orig. [Pričam ti priču, 1963] prel. M. Ferko, 1967). Hravý nezmysel a hyperbola rozprávok a básničiek, využívajúcich princíp detského fantazírovania, absurdít, slovných hračiek či mudrujúcich rýmovačiek, sa spája s vysokou mierou lyrickej imaginácie, čo vytvára príjemnú, hrejivú atmosféru. Kniha D. Radovića inšpiratívne zapadla do trendov domácej tvorby. Nonsensovo ladené, na narúšani logického poriadku vecí, hyperbole a paradoxe založené, sú aj rozprávky francúzskeho autora *Clauda Aveline* (1901-1992) *O slonovi a všeličom inom* (z franc. orig. [Histoires du lion, de l'éléphant, du chat et de quoi encore?, 1946] prel. M. Ferko, 1967).

V 60. rokoch predstavovali prínos do rozprávkovej tvorby na Slovensku aj preklady kníh talianskych autorov, najmä rozprávky *Carla Collodiho* (1826 – 1890)

Pinocchio (z tal. orig. [Le avventure di Pinocchio, 1880] prel. Štefan Gráf, 1966), hoci sužet o chlapcovi vystrúhanom z dreva a o jeho dobrodružstvách poznal náš detský čitateľ z voľného spracovania A. Tolstým (Zlatý kľúčik) a rozprávok *Gianniho Rodariho* (1920 – 1980) vo výbornom preklade B. Hečka. Rozsiahljšia rozprávka *Jazmínko v krajine klamárov* (z tal. orig. [Gelsomino nel paese dei bugiardi, 1959]; 1964) prostredníctvom obráteného obrazu sveta vyznieva ako protest proti neprirodzenosti a manipulatívnejmu tlaku moci. Dobro a zlo reprezentované animovanými druhmi zeleniny a ovocia v rozprávke *Cibuľkove dobrodružstvá* (z tal. orig. [Le avventure di Cipollino, 1951], 1967) napĺňa model zápasu dobrých chudobných proti zlým, hlúpym a nemorálnym boháčom a ich pomáhačom, zdôrazňujúc hodnotu lásky, dobroty a odporu proti tuposti. Nadčasovo príťažlivé sú však najmä Rodariho *Rozprávky po telefóne* (z talian. orig. [Favole al telefono, 1960]; 1965), krátke, vtipné, zmysluplné a hravé útvary "na každý deň" so širokou stupnicou tematickej i poetickej nápaditosti od humoru vyplývajúceho z dôvtipnosti konania až po absurditu situácie a nonsens.

V polovici 60. rokov rozšírili ponuku kvalitnej prekladovej rozprávkovej tvorby na Slovensku aj rozprávky *Jana Wericha* (1905 – 1980) *Fimfárum* (z čes. orig. [Fimfárum, 1960] prel. B. Hečko, 1965), charakteristické originálnou werichovskou dikciou a vynaliezavým vzťahom k jazyku, k motívom, postavám i sužetom folklórnych rozprávok.

4 ZVIERACIA (BIOLOGICKÁ) ROZPÁVKA V PREKLADÉ

Biologická autorská rozprávka nebola v 60. rokoch príliš frekventovaná ani

v pôvodnej, ani v prekladovej tvorbe. V predchádzajúcich desaťročiach bola zastúpená napr. rakúskym spisovateľom F. Saltenom, resp. V. Biankim. Spomedzi nemnohých príbehov tohto typu (J. Čarušin, L. Zukowský) je v 60. rokoch zaujímavá najmä rozprávka bosniansko-hercegovinského autora *Ahmety Hromadžića* (1923 – 2003) *Skamenení vlci* (zo srbochorv. orig. [Okamenjeni vukovi, 1963] prel. Michal Nadubinský, 1967), postavená na paralele života srnčeka a života vlčích mláďat, pričom prostredníctvom tak trocha baladicky podfarbeného príbehu autor zasväčuje detského čitateľa do zvyklostí prírodného sveta, v ktorom je zápas o prežitie jeho prirodzenou súčasťou.

5 AUTORSKÉ ROZPÁVKY S DOBRODRUŽNÝM ROZMEROM V KONTEXTE 60. ROKOV

Tieto rozprávky sú charakteristické románovým rozsahom, spájaním prvkov reálneho, civilného sveta s fantastikou aj žánrovou kontamináciou stavebnými postupmi iných žánrov – najviac dobrodružným románom alebo fantasy. Už v 60. rokoch minulého storočia akoby takéto rozprávky anticipovali žánrovú synkrétnosť postmodernej vrátane (v ojedinelých prípadoch) postmodernej dekomponovanosti textu.

Zaujímavá je skutočnosť, že v tejto modifikácii prekladovej autorskej rozprávky sa vyskytujú väčšinou texty poľských autorov. Jedným z prvých príbehov tohto typu bola próza *Jerzyho Broszkiewicza* (1922 – 1993) *Velká, väčšia a najväčšia* (z poľ. orig. [Wielka, wieksza, i największa, 1960] prel. F. Uváček, 1962). Starodávny rozprávkový motív odmeny za dobrý skutok je tu

transformovaný do poznania, že človek má byť pre svet užitočný a ľudia si majú navzájom pomáhať. Figurálna dvojica Gombík a Ika uskutočňuje dobrodružné záchranné akcie a na svojich putovaniach prekonáva čoraz väčšiu vzdialenosť: deti v prvej „príhode“ cestujú iba v rámci Poľska, aby zachránili chlapca, ktorého uniesli dvaja únoscovia (krimizápletká); v druhom príbehu cestujú už na Saharu, aby zachránili ľudí zo stroskotaného lietadla (exotika cestopisu spojená so záchrannou akciou); v treťom príbehu cestujú medziplanetárne, netušiac, že od ich charakterov a konania závisí osud celej Zeme (prvky katastrofickej i utopickej sci-fi). V súlade s rozširovaním priestoru zväčšuje sa zodpovednosť hrdinov: najprv je to život chlapca, potom život niekoľkých desiatok ľudí, napokon existencia celého ľudstva. Do tretice: od príhody k príhode sa zvyšuje podiel fantastického prvku vo vzťahu k dopravnému prostriedku: v prvom príbehu je to len animovaný starý automobil, v druhom spolu s ním rovnako starý a vyslúžený vrtulník, v treťom príbehu je to medziplanetárny dopravný prostriedok z planéty Vega. Asistujúcim prvkom technických parametrov prózy sú dobové komunikačné technológie (telefón, rádio, televízia), ale v poslednom príbehu objaví sa už aj technológia podobná dnešnému internetu, medziplanetárne lety rýchlosťou svetla a pod. Prítomnosť prvkov sci-fi u tohto autora nie je prekvapením, keďže sa v tomto smere realizoval viacerými prácami. Skutočnosť, že autor sa sústredil na vyslúžené typy strojov a obdaril ich schopnosťou komunikovať nielen navzájom, ale aj s tými ľuďmi, ktorí ich zastaranosť prijímajú partnersky a s úctou, má aj hlbší, symbolický význam, zapadajúci do celkového humánneho posolstva diela: úctu k predmetom, ktoré už doslúžili. Zaiste, pró-

JURAJ MARTIŠKA: J. Bodnárová: *Dievčatko z veže*

za je zatažená istou mierou deskripcie, ktorá oslabuje dejovú dynamiku; sujet je miestami príliš vykonštruovaný, strojený; zdvorilostné frázy v reči detských postáv dnes už pôsobia tak trochu starosvetsky (hoci zároveň sympaticky až jemne komicky).

Románová rozprávková groteska o vojne medzi dvoma imaginárnymi krajinami (Bľabotanom a Štebotanom) kvô-

li princeznej unesenej zlým strigôňom z pera iného poľského prozaika *Wojciecha Żukrowského* (1916 – 2000) *Únos v Štebotane* (z poľ. orig. [Porwanie w Tiuturlistanie, 1946] prel. M. Babiaková-Bajová, 1964), zapísaná roku 1976 aj na Čestnú listinu IBBY, pôsobí v preklade veľmi deskriptívne (nedá sa vylúčiť, že svoj podiel viny môže mať na tom úroveň prekladu).

Rozprávka *Konstantyho Ildefonsa Galczyńskiego* (1905 – 1953) *Mlynček na kávu* (z poľ. orig. [Młyniek do kawy, 1958] prel. Oľga Feldeková, Ľ. Feldek, 1968) vychádza z problému, akým je zostarnutie a nepotrebnosť, resp. relativizácia potrebnosti niekomu. Dobrodružný rámec tejto prózy, jednej z mála próz autora, ktorý je známy najmä ako básnik, tvorí putovanie animovaného mlynčeka, záchrana z rozličných nebezpečenstiev, ktoré sa mu kumulatívne stavajú do cesty, až po doputovanie na Mesiac, uväznenie, oslobodenie dievčaťom a návrat späť domov. Zapojenie fantázie a asociatívnosti do tvorby príbehu vyúsťuje do imaginatívneho videnia sveta a vecí.

Rozprávkovou groteskou postavenou na princípe sna je kniha ďalšieho poľského autora *Ludwika Jerzyho Kerna* (1920 – 2010) *Ferdinand Báječný* (z poľ. [Ferdynand Wspaniały, 1963] prel. F. Uváček, 1966). Hrdinom je pes Ferdinand, ktorému sa prisni, že odišiel z domu, dal si ušit oblek a v ňom zažíva rôzne absurdné dobrodružstvá: návštevu reštaurácie, pobyt v hotelovom výťahu, víťazstvo na psej výstave, cestovanie vo výťahovej kabíne, v drožke, vo vagóne prvej triedy, až skončí u zubára, ktorý ho „uspí“ do skutočnosti. Komika a absurdita vyplývajú z konfrontácie animálneho (psieho, čo sa prejaví vždy v krajných situáciách) a ľudského princípu (do akého sa Ferdinand štylizuje), pričom protago-

nista napriek všetkému „v duši“ stále zostáva psom. Príbehu neubrali na pôvabe ani desaťročia, ale jeho pokračovanie v 70. rokoch (*Ferdinand, zobud' sa*, 1978) vtipnosťou a originalitou už zaostáva za prvou časťou.

K najzaujímavejším prekladovým opusom 60. rokov patrí próza *Wiktora Woroszylského* (1927 – 1996) *Cyryl kde si?: krátky, ale predsa román* (z poľ. orig. [Cyryl, gdzie jesteś? 1962] prel. M. Prídavková-Mináriková, 1966). V čase publikovania u nás sa jej (nie neoprávnene) vyčítala násilná vykonštruovanosť, nezrozumiteľnosť pre deti, ale zároveň sa konštatovalo aj to, že ide o zaujímavý experiment. Takýto postoj bol pravdepodobne vyvolaný jednak „dekomponovanosťou“ príbehu (autor paralelne rozvíja štyri dejové pásma, pričom pracuje s fragmentmi príbehov), jednak spôsobom narácie (autor mení naračné perspektívy: používa autorského rozprávača, zároveň ho však relativizuje, miestami postupuje spôsobom blízkym „oku kamery“). Paralelné rozvíjanie viacerých dejových pásiem, odlíšených typom, resp. farbou písma, použité naračné postupy, v rámci ktorých oslovuje virtuálneho čitateľa a zasväčuje ho do autorských tvorivých predstáv, do spôsobu vytvárania postáv, snovania príbehu a pod., to všetko spôsobuje značnú (ale zrejme zámernú) textovú entropiu. Napokon, fenomen entropie je v texte zároveň personifikovaný (zlá čarodejníca Entropia). Toto všetko dopĺňa ešte moment tajomnosti (kto to je Cyryl a kam sa vlastne podiel?) a detektívneho pátrania. Príbeh teda kompozične pracuje s efektom „puzzle“, ktoré treba poskladať z drobných čiastočiek. Čitateľa to môže iritovať, ale aj zabávať ako vzrušujúca hra a zároveň viesť k tomu, aby sa učil rozoznávať nitky jednotlivých príbehových línií. Kúzlo knihy vyplýva z jej balansovania na roz-

hraní reality a fantázie, čo tiež kladie isté nároky na čitateľovu recepciu. Záver vyznieva ako výzva organizovať si život tak, aby plynul proti entropii.

Okrem poľských autorov prispel do skupiny nekonvenčných rozprávok s dobrodružným príznakom najmä nemecký autor *James Krüss* (1926 – 1997) knihou *Môj pradedko a ja* (z nem. orig. [Mein Urgroßvater und ich, 1959] prel. M. Příbusová, 1965), ktorá dostala r. 1961 cenu ako najlepšia detská nemecká knižka. Priestor rybárskeho ostrova Helgoland, do ktorého je rozprávanie situované, pôsobí už sám osebe exoticky, príťažlivosť však próze dodáva najmä dobromyseľná irónia, s akou autor prezentuje dôverné poznanie života a práce rybárov, a tiež pohľad na postavy, ktorý je vedený „*při vši přesnosti s lehkým stínem grotesky, od níž je pak velmi blízko k nadsázce, fantastické hříčce, moderní pohádce*“ (Vladislav, 1966, s. 108). Dobrodružnosť je tu niekoľkorakej podstaty: jednak sa viaže na príbehy, ktoré rozpráva helgolandský rybár svojmu pravnukovi v priebehu týždňového vnukovho pobytu u neho, jednak aj na priestor (rybárska búda), v ktorom sa príbehy poväčšine rozprávajú a v ktorom pradedo s pravnukom tvoria svoje experimentálne texty a zapisujú ich na staré dosky; predovšetkým tu však ide o dobrodružstvo poznávania. Autor totiž prostredníctvom nonsensových postupov, hry s nápadmi, s motívmi, s jazykom a abecedou nielenže necháva svojich hrdinov vytvárať vtipné prozaické a veršované texty, ale zároveň prostredníctvom výtvorov i prostredníctvom do nich zakomponovaných explicitných výrokov zrozumiteľným spôsobom sprostredkúva čitateľom elementárne informácie z oblasti tvorby a poetiky umeleckého textu (literárny jazyk, autenticita tvorby a fikcie, zákonitosti tvorby kvalitného textu,

tajomstvo dobrého literárneho prekladu a pod.). Tieto mnohokrát explicitne vyjadrené poznatky sú zároveň so všetkou tvorivou imaginatívnosťou aplikované na konkrétnych textoch a „rámčované“ spolužitím pradedka, pravnuka a dvoch chlapcových babiek – pradedkových dcér. Prostredníctvom groteskného sa tu polemizuje s automatizmom reči (napr. v ukážke využitia abecedy alebo časovania slovesa ako kompozičného či sémantického princípu básne) aj so „stuhnutosťou“ myslenia. Z hľadiska tvorivého zámeru má táto kniha v istom zmysle svoj pendant v rozprávkovej knižke M. Ďuríčkovej Jasietka: obe diela totiž prostredníctvom rozprávkových príbehov približujú deťom vybrané poetologické informácie: M. Ďuríčková o tom, ako sa rodí rozprávka a o jej mnohotvárných variantoch – J. Krüss zasa o vybraných aspektoch literárnej tvorby a poetiky básnického textu.

V závere sledovaného desaťročia vyšli ešte v preklade J. Kaňu dobrodružne ladené rozprávky dvoch pozoruhodných švédskych autorov. Jedným z nich je *Rutner Jonsson* (1916 – 2006) a preklad prvého dielu jeho sedemdielnej humoristickej rozprávkovej série o mierumilovnom synovi vikingského náčelníka *Viking Vike* (zo švéd. orig. [Vickie Viking, 1963], 1969). Dobrodružnosť tejto rozprávky súvisí s motívom dobyvačných výprav Vikingov, počas ktorých malý, slabý, ale chytrý Vike preukáže bojovníkom neoceniteľné služby. Druhou autorkou je *Astrid Lindgrenová* (1907 – 2002) a jej rozprávka *Pippi Dlhá Pančucha* (zo švéd. orig. [Pippi Langstrump, 1945], 1968). Dnes všeobecne známy a stále obľúbený príbeh o samorastlom a samostatnom červenovlasom dievčatku, v ktorom sa rozprávková fantázia a nonsens spájajú s dobrodružnosťou a civilnosťou, predstavoval mimoriadny vklad do sloven-

ského kontextu autorskej rozprávky 60. rokov a v nasledujúcich desaťročiach zažil početné ďalšie vydania. Okrem miniatúrnej rozprávky *O princeznej, čo sa nechcela hrať* (zo švéd. orig. [Prinsessen som inte ville leka, zo zbierky Nils Karlsson-Pyssling, 1949] prel. J. Kaňa, 1968) v 60. rokoch bol preložený ešte Lindgrenovej príbeh *Rasmus na vandrovke* (1961).

6 FILOZOFICKÁ ROZPRÁVKA V PREKLADOCH

Rozprávkové texty s filozoficko-symbolickým vyznením neboli v 60. rokoch v pôvodnej slovenskej tvorbe príliš početné. Výraznejší impulz nedostal tento variant autorskej rozprávky ani prostredníctvom prekladovej tvorby. Okrem skromného výberu z rozprávok O. Wilda pribudlo v tomto smere do slovenskej literatúry pre deti len niekoľko textov. Jedným z nich bolo dielo amerického autora *Joela Chandlera Harrisa* (1845 – 1908) *Rozprávky uja Rémusu* (z angl. [Uncle Remus, Legends of the Old Platons, 1880] prel. E. Chmelová, 1966, 2. vyd. 1969). Vzťah medzi starcom (bývalým otrockom) a chlapcom aj sužety folklórnych zvieracích rozprávok sú symbolom toho, že človek musí byť dôvtipný a chytrý, aby v nepriateľskom prostredí prežil. Filozofickým podtextom disponujú aj jednoduché, báje podobné rozprávky *Charlesa Vildraca* (1882 – 1971) *Levove okuliare* (z franc. [Les lunettes du lion, 1932] prel. J. Brandobur, 1968). Príbeh leva ako kráľa zvierať, dianie na kráľovskom dvore, konanie levových sluhov a podriadených je v podstate stále aktuálnou alegóriou jednotlivca konfrontovaného s mocou. Druhá časť knihy, rozprávanie o rodinke parížskych vrahov, je v istom

zmysle podobenstvom o rizikách ľahotárskeho života.

Napokon symbolické vyznenie má aj miniatúrny protimilitaristicky ladený príbeh *Dragana Lukića* (1928 – 2006) *Tisíc slov o troch slovách* (zo srb. orig. [Hiljadu reči o tri reči, 1968] prel. M. Ferko, 1969) o ľudskej obmedzenosti, o odmietnutí vojny, ale aj o koreňoch xenofóbie. Rozprávanie o bašte pevnosti, kde pri železnom dele medzi desiatimi vojakmi a jedným dôstojníkom žili tri slová (rozkaz, pozor, páľ), zapadlo do situácie v Československu po auguste 1968.

V oblasti prekladov autorskej rozprávky z inonárodných literatúr predstavujú teda 60. roky 20. storočia výrazný posun dopredu. Netýka sa to iba pestrej národnej príslušnosti autorov, ale predovšetkým literárnych a antropologických hodnôt, ktoré rozprávkové príbehy reprezentovali. Práve v tomto žánrovom okruhu pribudlo najviac textov, ktoré by v čítaní detí nemali chýbať ani dnes.

Príspevok je čiastkovým výstupom grantového projektu VEGA č. 1/0153/12 *Svetová literatúra pre deti a mládež v slovenskom preklade po roku 1960*.

Literatúra

- STANISLAVOVÁ, Z. a kol., 2012. Žánrové, poetologické a axiologické aspekty prekladov zo svetovej literatúry pre deti a mládež do slovenčiny I. Kontext 60. rokov 20. storočia. ISBN 978-80-555-0697-5. Dostupné na internete: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Stanislavova>
- VLADISLAV, J. 1966. Co tu ještě nebylo. In *Zlatý máj*, r. 10, č. 2, s. 108 – 110.

Trojruža 2013 **rudolfovi dobiášovi**

alebo HODNOTOU SÁM OSEBE

**Literárny fond, Slovenská sekcia
IBBY, BIBIANA, medzinárodný dom
umenia pre deti, udeľujú cenu Trojruža
2013 RUDOLFOVI DOBIÁŠOVI
za súbor prozaických a rozhlasových
dramatických diel, v ktorých
sugestívnym spôsobom ochraňuje
jedinečné citové i mravné hodnoty
detského sveta.**

Dnešný večer pri takej výnimočnej príležitosti, akou je odovzdávanie Trojruže, by sa nemalo pripomínať nič, čo by ho akýmkoľvek spôsobom zatieňovalo. Lenže najprestížnejšie ocenenie, aké sa môže dostať slovenskému autorovi písucemu pre deti a mládež, dnes odovzdávame Rudolfovi Dobiášovi, a tak je nemožné, hoci ide o laudáciu, nehovoriť aj o odvrátenej strane ľudského údely. Už aj preto nie, že tá odvrátená strana napriek svojej hrôze je príbehom, ktorý má symboliku zmysluplného ľudského života. Ten, ktorý bol jeho účastníkom, ešte nie muž a už nie chlapec, dokázal totiž prežiť v jáchymovskom pekle poraziť zlo v jeho najbrutálnejšej podobe. Na rozdiel od biblického symbolu slabých a bezmocných chlapcov určených na likvidáciu nemal pritom ani len onen dávidovský prak, ktorým by sa bol mohol brániť proti beštiálnej moci. Dodnes neviem pochopiť, čím teda ten dávny mládenec dokázal poraziť zlo-

bu, vymykajúcu sa akémukoľvek ľudskému chápaniu. A nielen tú väzenskú a jáchymovskú. Mám na mysli i zlobu, ktorá naň striehla, keď sa po siedmich rokoch z milosti mocných mohol vrátiť k mame. Pre režim neprestal byť totiž on, bezbranný, no nezlomený, triednym nepriateľom i za väzenskou bránou. A tak šikanovaný štátnou bezpečnosťou, zbavený občianskych práv, no nesmierne túžiaci po ďalšom vzdelávaní, ktoré mu totalitná moc roku 1953 odoprela, opäť končí v bani. Našťastie na chvíľočku sa rozbieždilo, a tak mladý muž sa z baníka a robotníka v trenčianskom Slovniku prepracúva na jeho chemického laboranta. Čo je však v túto chvíľu dôležitejšie, spomenie si na svoje gymnaziálne básnické pokusy a začne písať. Keďže po krátkej jari s ľudskou tvárou sa opäť raz zmráka, písať o svete stamodtiaľ nemôže. Pokúša sa teda osloviť deti. Svoj rukopis dokonca pošle do súťaže vtedajšieho Slovenského literárneho fondu a je úspešný. Biľag, ktorého sa však nemôže zbaviť, spôsobí, že Literárny fond nemá odvahu udeliť mu cenu bez dobrozdania súdruhov z trenčianskeho Slovniku. A tak o budúcnosti začínajúceho spisovateľa má rozhodnúť fabričný manažér. Tým manažérom je brat Júliusa Pašteku, nepochybiteľnej odbornej a mravnej osobnosti slovenskej literárnej vedy. A aký je jeden brat, taký je aj druhý. Kádrový posudok je pozitívny, takže majster Slovniku

Rudolf Dobiáš s prezidentkou Slovenskej sekcie IBBY Timoteou Vráblovou

Potlesk pre laureáta Trojruže Rudolfa Dobiáša

Rudolf Dobiáš ešte pred vydaním debutu Veľké biele vtáky získava svoju prvú literárnu cenu. Konečne má teda šťastie. Stretol dobrého človeka. Lenže nie je to celkom tak. S dobrým človekom, či lepšie s dobrými ľuďmi, sa Dobiáš stretáva už tam, kde by sa to dalo očakávať najmenej – v jáchymovských lágroch. „Kdeže by som bol v tom čase našiel také vzory a príklady hodné nasledovania,“ hovorí v rozhovore s publicistom Jánom Bábikom, „aké som stretol za mrežami a drôtni.“ A dodáva: „Boli to ozajstné osobnosti, ktoré ani v ponížení nestratili punc osobnej dôstojnosti a duchovnej veľkosti.“ Fenomén dobrého človeka, prevažne muža na sklonku života, ktorý je taký typický pre Dobiášove poviedky pre deti, nie je preto ani fantómom, ani konštruktom, ako sa to kedysi pokúšal dokazovať známy literárny vedec pri interpretácii Veľkých bielych vtákov. Je to čosi, čo je hlbokou súčasťou Dobiášovho života, nezmazateľnou a nespochybniteľnou, pretože to boli oni, skaličení ľudia, ktorí v nepredstaviteľnom nečase svojím dobrom v sebe pomohli zachrániť vlastne stále len ľudské mláďa.

Ale vráťme sa späť, do času Veľkých bielych vtákov, v ktorom sa Rudolf Dobiáš písaním o dobre, o ľuďoch, ktorí svojou vnútornou silou dokážu prekonať bezbrannosť, pokúša vzdorovať zre-generovanej moci. Práve vtedy Slovenský rozhlas vypíše súťaž na rozprávkovú hru. Povzbudený priateľom Jozefom Repkom Dobiáš sa do nej zapojí a akýmisi zázrakom, to už hovorí on sám, jeho rozprávkový debut Štyria bratia získa ocenenie, ba o niekoľko mesiacov i reálnu rozhlasovú podobu. Pravdaže, mládežnícka redakcia sa už medzitým dozvedela, kto je Rudolf Dobiáš, žiadnym kádrovým posudkom sa však nemieni zaštitovať. A to ani vtedy nie, keď súdruhovia spod Čákovho hradu protestu-

jú proti tomu, že rozhlas prichýlil bývalého triedneho nepriateľa. Táto redakcia má totiž nielen vkus, ale i charakter. A tak jej zásluhou sa čoskoro z debutanta stáva jeden z najproduktívnejších autorov rozhlasových hier pre deti a mládež 70. a 80. rokov. Hry, ktoré píše, nie sú pritom len hrami do dramaturgického počtu. Sú to hry, ktoré pútajú pozornosť poslucháčov, detských i dospelých, i porotcov festivalových súťaží svojou obranou univerzálnych mravných hodnôt. V normalizačnom a postnormalizačnom období, teda v čase, ktorý opätovne ruinoval morálku, Dobiáš vo svojich hrách, ale i poetických poviedkových príbehoch s plným emocionálnym nasadením upriamuje pozornosť na nevyhnutnosť dobra pri humanizácii človeka a života vôbec. Zdanlivo univerzálny je teda výsostne súčasný, čo jeho výpoveď ešte viac zvýznamňuje. V tomto zmysle je pozoruhodný postreh Anny Blahovej-Šikulovej v súvisi s knihou Motýľ v škru-pine. „Dobiáš je autor,“ píše kritička, „ktorý svojimi príbehmi aktualizuje trvalé hodnoty v ľudskom živote, obnažuje zložité cesty ich hľadania, smerovanie k nim cez najťažšie, zámerne preexponované citové polohy.“ K tomu už len treba dodať, že všetko toto Dobiáš robil z pozície tých najbezbrannejších – detí vystavených neláske a nezáujmu svojich najbližších. On, ktorý kedysi dávno, v čase prebúdajúcej sa mladosti, zažíval nelásku a zlo v ich najbrutálnejšej podobe, stavil všetko, celú svoju umeleckú vieru, na obrane týchto základných hodnôt ľudského života. Niečo podobné mohol urobiť len ten, kto je sám osebe hodnotou.

(Prednesené 6. nov. 2012 pri slávnostnom odovzdávaní Ceny Ľudovíta Fullu a Trojruže v budove SRTV.)

ONDREJ SLIACKY

Cena Ľudovíta Fullu 2013

jurajovi martiškovi

Krehký a farebný

Fond výtvarných umení,
Slovenská sekcia IBBY, BIBIANA,
medzinárodný dom umenia pre
deti, udeľujú Cenu Ľudovíta Fullu
2013 JURAJOVI MARTIŠKOVI
za dynamické ilustrácie
s humornými prvkami, ktoré dokážu
osloviť nielen detského, ale aj
mladého čitateľa.

Cena Ľudovíta Fullu sa udeľuje za vynikajúce dielo alebo doterajšiu tvorbu, ktorá významnou mierou prispela k rozvoju slovenského ilustračného umenia pre deti a mládež. Môže to znieť tak, že ju môže získať len ilustrátor vo vyššom veku, čo naozaj nie je prípad Juraja Martišku.

O kvalite jeho ilustračnej tvorby svedčí získanie viacerých čestných uznaní v súťaži *Najkrajšie knihy Slovenska*, ako aj zápis na Čestnú listinu IBBY v roku 2012.

Juraj Martiška sa narodil 2. apríla 1969 v Ružomberku. Študoval na Strednej umelecko-priemyselnej škole v Kremnici (1983 – 1987) a na Vysokej škole výtvarných umení (1989 – 1995) odbor maľba u profesorov Ľudovíta Hološku a Jána Bergera. Doteraz ilustroval niekoľko desiatok kníh pre deti, ako aj učebníc. Okrem knižnej ilustrácie sa venuje aj grafickému

dizajnu kníh, tvorbe komiksov a voľnej maliarskej tvorbe.

Typická pre neho je výrazná kresba a výrazovo pôsobivá kompozícia, využívanie jednoduchých tvarov a kontrastu detailu a celku. Ilustrácie pôsobia veľmi dynamicky a temperamentne. Zároveň citlivo a kultivovane pracuje s farbou. Vďaka technike, ktorú používa (prevažne akvarel a akryl), dosahuje vo svojich ilustráciách jemnosť a krehkosť, často kontrastujúcu so sýtou farebnosťou. Kresba sa zdá byť veľmi jednoduchá, no prepracovaná je do najmenšieho detailu. Postavy štylizuje spôsobom, aby čo najlepšie dotvorili charakter ilustrovaného textu. Svoje ilustrácie tvorí tak, aby boli pre detského čitateľa čo najpríťažlivejšie. Jeho tvorba je plná pozitívnych emócií a, samozrejme, humoru. Rukopis Juraja Martišku je nezameniteľný aj preto, že vo svojich ilustráciách často používa až komiksové prvky.

Veľmi dôležitý je pre neho výraz stvárnených postáv, takže detský divák ľahko odhadne, ako sa nakreslený hrdina práve cíti. A to je pre Juraja Martišku veľmi dôležité – svoje ilustrácie totiž tvorí tak, aby boli pre detského čitateľa čo najpríťažlivejšie.

VIERA ANOŠKINOVÁ

Majstre, mohol by som vás poprosiť alebo

Záhrady Juraja Martišku

Rozhovor s laureátom Ceny Ľudovíta Fullu 2013

pripravil
Ondrej Sliacky

Bude to už bezmála štvrtstoročie, čo do mojej pracovne na Pedagogickej fakulte UK vstúpila poslucháčka a položila mi na stôl náboženský časopis pre deti s ilustráciami svojho priateľa. Nespomínam si už, či Juraj Martiška, tak sa ten jej priateľ volal, o tejto intervencii vedel alebo sa to dialo poza jeho chrbát, no bol som v poriadnych rozpakoch. Na očiach dievčiny som totiž videl, ako veľmi čaká, že obrázky sa mi budú páčiť a jej priateľovi dám šancu ilustrovať niečo do Slniečka. Lenže mne sa tie obrázky nepozdávali. Boli to akési popisné, realisticko-deskriptívne kresbičky akoby z detského výtvarného krúžku. Kdeže Slniečko s jeho ilustrátorskými celebritami! A tak som len čosi zajachtal, akože si to potrebujem ešte prelistovať a dám vedieť. Nedal som, hoci Denisa Žáková, moja výborná poslucháčka, mi ešte zopárkrát ten viac-menej amatérsky časopis náboženského združenia priniesla, no taktne nič nepripomínala, na nič nenaliehala. Dnes Juraj Martiška patrí k dvorným ilustrátorom Slniečka a ja, ak chcem, a to chcem veľmi, aby mi ilustroval ďalšiu knihu, svoj telefonát začínam slovami – Majstre, mohol by som vás poprosiť...

Riaditeľ BIBIANY Peter Tvrdoň odovzdáva Jurajovi Martiškovi Cenu Ľudovíta Fullu 2013

■ Naozaj, pripomeňte mi názov toho časopisu, ktorý mi priniesla vaša priateľka, dnes, vlastne už roky, vaša manželka. Pamätám si dobre, že to bol náboženský časopis pre deti?

Bol to časopis Svetlo a vydávali ho saleziáni pre 9 až 12 ročných chalanov. Aj keď obsahoval nejaké duchovné ponaučenia, nebol

JURAJ MARTIŠKA: Zakliata hora

to výslovne náboženský časopis. Skôr mal zabávať než vychovávať.

■ **Ale pekne po poriadku. Narodili ste sa 2. apríla 1969 v Ružomberku, no pochádzate z Černovej. Tam ste prežili celé svoje detstvo? Z akej rodiny pochádzate? Aké boli sudičky vášho detstva a ktorá z nich objavila váš talent?**

Keď mi pani učiteľka v materskej škole ukázala diplom, ktorý som dostal na Výtvarnom a literárnom Trenčíne, povedal som jej, že chcem byť maliarom. Kreslil som, pokiaľ si pamätám, stále. Bavilo ma to. Moja mama a otec mali pre mňa pochopenie a mamin brat, ujo Tóno, im v tom pomáhal. Otec vedel veľmi pekne kresliť. Mame nakreslil do pamätníčka obrázok, keď sa ešte len spoznali, veľmi som ho obdivoval. Navyše otcova sestra bola, bez zveličovania, veľmi dobrá maliarka. Doma sme mali od nej jeden obraz, a hoci boli na ňom kone, nebol gýčový. Pamätám sa, že som ho viackrát napodobňoval. A nekreslil som len ja. Kreslili aj moji súrodenci. Dokopy nás bolo šesť. Šup-

ku, ako sme hovorili našej strednej škole, skončili aj dvaja posledne narodení bratia.

■ **Strednú školu ste absolvovali v Kremnici. Bola to škola umeleckého priemyslu. To spojenie – umelecký priemysel! Čo to bola za škola? Mala špecializované odbory alebo jej žiaci študovali všetko, čo tvorilo školské učebné osnovy? Ako ste sa tam cítili? Zasiahol aj vás genius loci starého banského mesta, v ktorom kedysi pár rokov strávil aj učiteľ J. C. Hronský?**

Len na umenie zameraná stredná škola v tej dobe, myslím, ani nebola (ak nepočítam konzervatórium), preto aj šupky museli byť nejako previazané s priemyslom, aby sa tam nepestovali „len“ umelci. Študijné odbory boli zaujímavé, mňa lákal kov, dodnes mám zimomriavky, keď vidím kováča alebo zlievača (dokonca aj na obrazovke). Hneď by som chcel niečo vykovať. Ale boli tam aj „jemnejšie“ odbory: kovorytci, zlatníci, reštaurátori a tvarovači (dnešní dizajnéri). Bolo nám tam veľmi dobre, spájal

nás spoločný záujem a tým bolo umelecké „čítanie“, kreslenie. Každý sa mohol porovnávať s každým a to bolo motivujúce. A vtedajší zakázaný festival humoru a satiry GAGY, to bol čas, keď sa do Kremnice schádzali starí šupkári a rozprávali sa príhody spojené hlavne so školou a zážitkami z internátu. Asi nebolo veľa škôl, kde to takto fungovalo. Mali sme pocit, že patríme do jednej rodiny. No rodeným Kremničanom sme ležali v žalúdku, keďže sme chodili inak oblečení a boli sme iní. Prostredie Kremnice je však veľmi podmanivé. Možno je to tým, že je to malé mestečko, útulné. Keď som bol prvák, tak som sa motal po meste, aby som si ho poobzeral z každej strany. Dodnes sa tam rád vraciam. Len pred pár dňami som tam bol aj s mladším bratom Tomášom.

■ Vo vašich biografických záznamoch sa uvádza, že v Kremnici ste študovali v rokoch 1983 – 1987 a na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave v rokoch 1989 – 1995. A čo tie dva predelové roky? Kde a ako ste ich strávili?

Keďže som sa po skončení strednej školy nedostal na vysokú, išiel som pracovať. Vtedy to nebolo také jednoduché byť nezamestnaným ako dnes! Vďaka ujovi Tónovi, ktorý sa poznal s predsedom Agrofarmy v Liptovskej Osade, mohol som robiť v pridruženej výrobe ako odlievač. Na strednej škole som skončil odbor zlievač neželezných kovov a v pridruženej výrobe, kde som mal nastúpiť, robili zvončeky, ozdobné, z mosadze, tak som sa im tam hodil. Boli sme len štyria: traja starší a ja ucho – jediný vyučený v zlievaní. Bol to dobrý čas. Mohol som si v pracovných prestávkach robiť aj svoje veci. Napríklad lepty, prvé a posledné pokusy. Tlačiť som ich chodil k pani učiteľke Martinkovej, ktorá mi veľmi pomohla. V škole bolo dosť žiakov, ktorých som mohol kresliť. Bolo to celkom fajn... ibaže ja som sa dva roky po sebe nedostal na Akadémiu výtvarných umení do Prahy. Do Bratislavy zato na prvý pokus.

■ **V roku 1989 to už na vysokých školách vrelo. Nepochybne aj na vašej, veď boli to práve výtvarníci, ktorí sa popri hercoch najviac angažovali proti vtedajšiemu režimu. Ako na tie časy spomína vtedajší vysokoškolák Juraj Martiška?**

Keď sme začali študovať, na začiatku októbra, všetko bolo štandardné, nič neviselo vo vzduchu, aspoň si nič extra nepamätám. Až na tie dni okolo 17. novembra, vtedy sme boli zrazu v uliciach, na Hviezdoslavovom námestí sme maľovali transparenty, spávali sme v škole, do ateliérov sa veľmi nechodilo... A čo si konkrétne pamätám? Že sa volalo po slobode, aj po slobode môcť maľovať čokoľvek bez strachu z postihu.

■ **Na VŠVU ste študovali maľbu. Bol to váš zámer alebo ste sa k nej dostali náhodou? A ako si spomínate na svojich**

profesorov Ľ. Hološku a J. Bergera? Čo ste od nich získali? Profesijne i ľudsky.

K maľbe som sa nedostal náhodne. Vnímal som ju ako možnosť voľného prejavu. Maľoval som si aj doma počas strednej školy, považoval som za samozrejmosť pokračovať v maľbe aj na VŠVU. Dá sa povedať, že som maľoval stále, každý deň, aj keď som chodil do práce.

S pánom profesorom Hološkom som sa stretol v prvom ročníku a hneď mi imponoval jeho prístup. Najviac tým, že nás učil nad vecami rozmýšľať, nielen niečo v emócii vytvoriť, ale sa na to aj spätne pozrieť, zvážiť, zamyslieť sa. Dávať veciam isté súvislosti, prípadne ich medzi nimi hľadať a pozorovať. A ľudsky? Vedel byť vždy veľmi pokojný, tak si ho pamätám z ateliéru. Profesor Ján Berger bol veľmi citlivý, emotívny, vedel sa aj „oprieť“ do študenta... Viedol nás k tomu, aby sme veci cítili a aby sme tvorili. Obidvaja mali spoločné: keď pochybujete o tom, či je dobré, čo ste namaľovali, zoškrabte farbu z obrazu, umyte ho a začnite znovu.

■ **Dnes ste známy predovšetkým ako ilustrátor mäkkých akvarelových príbehov s jedinečnými tvármi postavičiek, z ktorých priam sála ich vnútorná podstata. Ako a kedy ilustrácia, predovšetkým detských kníh, vstúpila do vašej záujmovej sféry, či vzhľadom na intenzitu, s akou sa jej venujete, do vášho života? Bolo to už na vysokej škole alebo až po jej skončení?**

Aj napriek tomu, že som preferoval maľbu, ktorá mi pripomínala let vtáka, po ilustráciách som poškúľoval dávno predtým. Rád som si vymýšľal príbehy, ale keďže nie som spisovateľ, hoci som sa o to pokúšal, prišla mi vhod ponuka od saleziánov v bratislavskej Trnávke, aby som im pomohol s ilustrova-

ním farského časopisu. To preto, lebo som do toho „kibicoval“ mojej priateľke Deniske, ktorá pre nich kreslila nejaké obrázky. Tak som sa toho chytil a niečo som začal kresliť. Bolo to tesne po revolúcii. Saleziáni v tom čase vydávali detský časopis Svetlo. Môj brat Janko, salezián, bol členom redakcie (keď sme boli deti a niečo sme kreslili, jeho obrázky boli „detsky milé“, moje boli vážne, nevedel som im dať detský výraz – možno preto som sa ťahal skôr k maľbe...). Takže tu bol asi začiatok – saleziáni. Dostal som od nich ponuku na kreslený minikomiks – najskôr obsahovo prebraný z iného časopisu. Potom aj nejaké menšie ilustračné obrázky. No nebol som presvedčený, že chcem robiť len to. V roku 1994 založili Vydavateľstvo Don Bosco a vtedy som už padol do kníh a časopisov naplno...

■ **Promovali ste v roku 1995 diplomovou prácou na tému Záhrada. Pôvodne som sa vás chcel spýtať, prečo ste si vybrali práve takúto tému, no pri príprave na náš rozhovor som natrafil na text, ktorý je odpoveďou na moju otázku: „Dôvod, pre ktorý si maliar vyberá práve záhradu za svoj motív, je v jeho prípade celkom prostý, často v nej pobýva, dobre sa v nej cíti. Je človekom s privetivým vzťahom k svetu i s úsmevom k životu a to všetko spolu súvisí.“** Tieto slová napísal prof. Ján Berger do katalógu vašej prvej samostatnej výstavy Modrá záhrada, ktorá sa uskutočnila roku 2001 v Oravskej galérii v Dolnom Kubíne. Odcitoval som ich však ešte pre niečo iné. Cez vysvetlenie, zdôvodnenie témy vašej diplomovky i výstavy sa prof. Bergerovi podarilo presne vystihnúť vašu ľudskú podstatu. Chápavý, usmievaný človek, z ktorého vyžaruje pozitívna energia, pokoj, harmónia, elementárna ľudská slušnosť, tolerancia – takého

vás poznám už roky. Mimochodom, ako prof. Berger prijal fakt, že jeho talentovaný žiak sa popri maľbe čoraz viac venuje ilustrovaniu detskej knihy. Zhovárali ste sa niekedy s ním na túto tému?

Nespomínam si, že by sme sa rozprávali na túto tému alebo že by som musel niečo vysvetľovať či obhajovať. Vnímam ma a stále ma vníma, aspoň si to myslím, ako maliara. Lebo aj ilustrátor je maliar. A keďže to je človek veľmi citlivý a vnímavý, myslím si, že mal pre túto moju aktivitu pochopenie. Skôr mu prekážalo, a to viem určite, keď som pre pracovné povinnosti vo vydavateľstve chýbal v ateliéri...

■ **Mala práca vo Vydavateľstve Don Bosco nejaký vplyv aj na rozvíjanie vašich umeleckých schopností alebo išlo čisto o podnik so špeciálnymi náboženskými aktivitami, ktorým ste sa museli podriaďovať? Mimochodom, keď som tam šiel prvý raz za vami, myslel som si, že sa ocitnem v nejakom kláštore, s mníchmi v habitoch a krížmi na krku, a tu moderná firma prepchaná počítačmi, s mladými mužmi v ošúchaných texaskách a vyťahanych tričkách. Prišli ste vôbec do styku s aktivitami Dona Bosca? Máte k tomuto fenoménu vlastný, vnútorný vzťah?**

Som veriaci, praktizujúci katolík a práca vo Vydavateľstve Don Bosco sa mi páčila. Nemuseli sme sa podriaďovať ničomu, ba zamestnanec nemusel byť ani veriaci, pokiaľ ho bavilo, čo robil, teda práca pre mladých, pre vydavateľstvo. Don Bosco sa venoval mladým a týmto smerom vydavateľstvo orientovalo aj väčšiu časť svojej produkcie. Pracovalo v ňom veľa mladých ľudí. Neviem, či sme na začiatku mali vyšší vekový priemer ako 22 rokov. V tom čase vychádzali dva časopisy pre deti. V časopise SVETLO som pracoval aj ja. Venoval

som sa dizajnu a zároveň som dostal príležitosť robiť prvé ilustrácie časopisecké, neskôr aj knižné. Mal som možnosť pozrieť sa do Turína, kde mali saleziáni veľké vydavateľstvo Elle Di Ci. Tak sme sa učili od nich. Neskôr som pre nich robil ilustrácie do knihy Šimonove sandále, ktorá vyšla v taliančine aj v slovenčine. Myslím, že moja práca pre vydavateľstvo bola v tom čase prospešná pre obidve strany: pre mňa možnosťami sa realizovať a pre nich som bol vždy poruke. Bez príležitostí nemôže byť ilustrátor. Nedá sa vyrásť len na tom, že si

budem kresliť do „šuplíka“. Práca je to, čo posúva... V tom čase ma tiež potešilo, že som si mohol splniť dávny sen: kresliť komiks. Znamenalo to vymýšľať si – doslova fantazírovať, čo a ako nakresliť, aký vtip vsadiť do situácie a textu... No a postupne pribúdali aj knihy...

■ **V roku 2008 ste sa s Vydavateľstvom Don Bosco rozlúčili. Stalo sa to z vašej vôle alebo bol nejaký iný dôvod?**

Boli v tom ekonomické dôvody vydavateľstva, ktoré v tom čase malo vysoké výdavky a malé príjmy, takže

JURAJ MARTIŠKA/ H. Ch. Andersen: Rozprávky

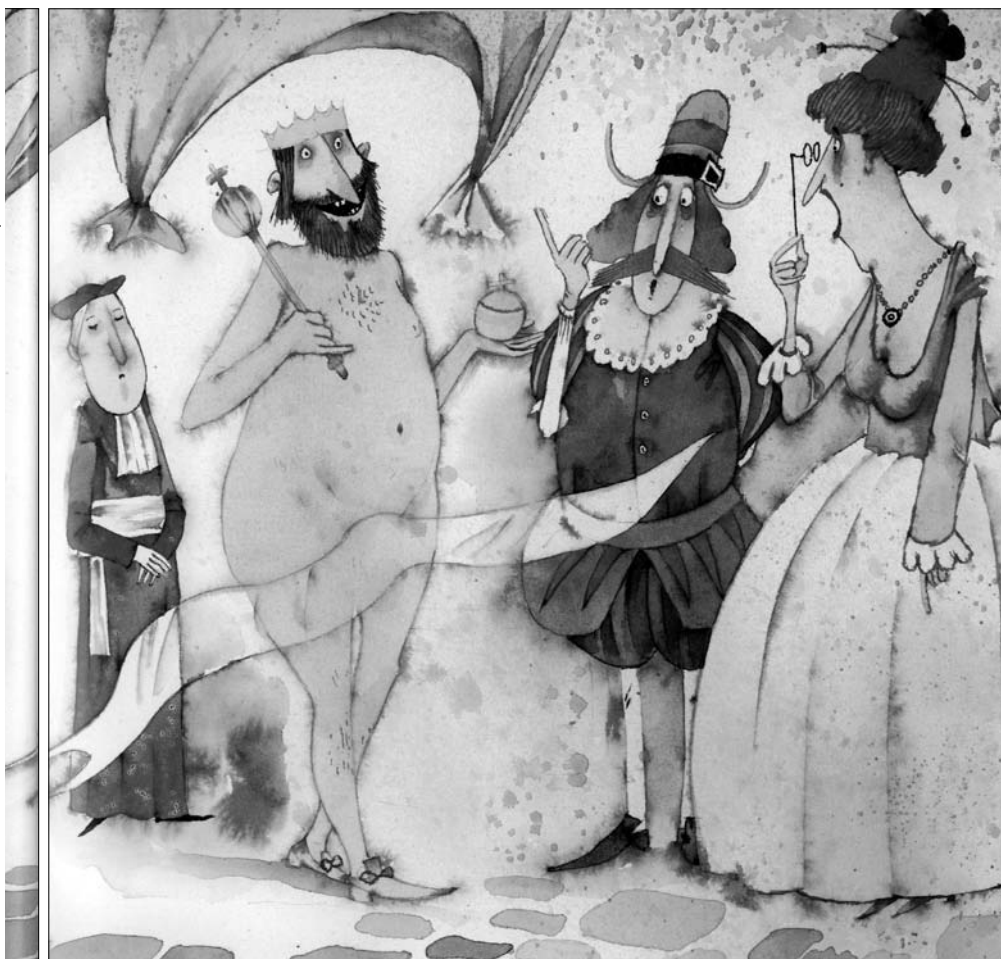
sa prešlo na externú spoluprácu. Bolo to prirodzené a pre vydavateľstvo nutné. V opačnom prípade by asi skončilo.

■ Popri ilustrovaní beletrie, predovšetkým pre deti, stali ste sa jedným z najznámejších ilustrátorov školských učebníc. Prekvapilo ma, že najmä učebníc matematiky. Je to náhoda alebo čosi osobné?

Je v tom len náhoda. Osobne matematiku nijako neobľubujem... Vybrali si ma, lebo sa im páčilo, ako vyzerajú postavičky, ktoré kreslím. A som im

za to vďačný, lebo zas ide o iný spôsob ilustrovania, novú skúsenosť.

■ Keď na začiatku 90. rokov začal aj k nám prenikať komiks, stretol sa s rozdielnym chápaním. Tradičnejšie orientovaní odborníci i učitelia ho odmietali ako čosi povrchné, plytké až suterénne, tí tolerantnejší ho považovali za módnu záležitosť, ktorá sa čoskoro preje. A buď ho ignorovali, alebo jeho prítomnosť viac-menej trpeli. Iní, v oveľa menšom počte, ho brali ako nové, samozrejme v našich podmienkach, médium, ktoré

okrem zábavného aspektu môže plniť aj vzdelávacie zámery. A práve toho sa chytilo Slniečko a namiesto triviálneho, bulvárneho obsahu, ktorý z komerčných dôvodov redakcie časopisov uprednostňovali, začalo popri sporadickom sujetovom komikse, vychádzajúcom z hodnotných prozaických predlôh, do komiksovej podoby konvertovať povesť. Stretlo sa to s dobrým ohlasom u detí aj u pedagógov. Matica slovenská pod názvom Obrázkové slovenské povesti začala tento mnohoročný slniečkarský komiksový seriál vydávať v knižnej podobe. Všetko toto hovorím preto, lebo vy sám detský komiks tolerujete, ba dokonca ste jeho tvorcom, i keď táto časť vašej aktivity sa skôr prehliada než registruje či zhodnocuje. Pri zdôvodňovaní návrhu na Cenu Ľudovíta Fullu, ktorú ste práve dostali, sa napríklad o vašej komiksovej tvorbe nehovorí.. Takže kde ho publikujete, aké témy spracováate, vytvárate autorský komiks, to jest kreslíte obrázky na vlastný text alebo vychádzate s cudzieho libreta? A vôbec, čo dobré i nedobré si myslíte o komikse?

U nás sa na komiks pozerá „zhora“ ako na niečo úpadkové, nekultúrne. Myslím si, že je to spôsobené tým, že nemáme tradíciu. Už úplne iná je situácia v Čechách. Tam má svojich tvorcov aj fanúšikov – a nie málo. Pred dobrým a kvalitne urobeným komiksom klobúk dolu. Komiks môže byť dobrý alebo zlý, jednoduchý až povrchný. Ten dobrý je náročné urobiť, niekedy aj zdĺhavé. Ja som si prvý nakreslil do pamätníka v 4. triede ZŠ. Autorských komiksov som urobil niekoľko. Keď ho píšem sám, mám trochu slobodnejšie ruky, lebo si môžem text prispôbiť. To pri inom libretistovi môže byť problém. Ale robil som aj také, predovšetkým do už zaniknutého časopisu Skaut. Inak – ko-

miks som pre jeho náročnosť nerobil už niekoľko rokov. Možno v budúcnosti.

■ A čo tak urobiť komiks pre Slniečko?

Prečo nie?

■ Tak platí, beriem vás za slovo... Do knižky Marty Šurinovej Krajina s koníkom, ktorá je vašou ilustrátorskou parádou, nakreslila niekoľko obrázkov aj vaša malá dcéra. Takže kreslí celá rodina? Mimochodom, žijete v Dunajskej Lužnej, na rovine Žitného ostrova. Nechýba vám horská krajina alebo, povedané témou vašej diplomovej práce, „záhrada“ vášho detstva? A keď sme už pri záhrade či, obrazne povedané, vašich záhradách, na záver nášho rozhovoru zopakujem otázku profesora Jána Bergera vyslovenú pri príležitosti vašej prvej výstavy: „Čo budete pestovať vo svojich záhradách v najbližšej budúcnosti?“

Ďakujem za poklonu – za Koníka. No zdá sa, že naozaj kreslí celá rodina. Po dlhšom čase vrátila sa ku kresleniu aj moja manželka Denisa, syn študuje na Škole scénického výtvarníctva. Som tomu rád. Umenie je o dobrom pocite. Keď som napríklad nahnevaný, na ilustrácie nemôžem ani pomyslieť. Jednoducho pri svojej tvorbe potrebujem pozitívne nabitie a to mi dáva moja rodina. Ale aj moja záhrada, skutočná, v ktorej v lete či v zime trávim veľa času. Ale mám rád aj hory, takže keď treba, viem si dopriať aj kopce. A čo budem pestovať v mojich záhradách? Asi čosi zo všetkého, čo robím. Hlavne, aby som tým urobil ľuďom radosť. A je už jedno, či sa budú cítiť príjemne na mojich výstavách alebo pri prezeraní kníh s mojimi obrázkami.

beata panáková

Einsteinovská podmienka múdrosti

Najlepšie knihy 2012

Geniálny matematik Albert Einstein tvrdil, že ak chceme, aby naše deti boli inteligentné, treba im čítať rozprávky. A keď chceme, aby boli ešte inteligentnejšie, treba im čítať rozprávky ešte viac. Ja by som platnosť tohto výroku rozšírila na príbehy vo všetkých ich podobách a na čítanie ako také. Neviem, či je táto einsteinovská podmienka nadobudnutia múdrosti dostačujúca, no určite je nevyhnutná. Slovesné umenie má nezastupiteľnú úlohu vo výchove a vzdelávaní. Ako umelecké hodnotiace kritérium, ako značka estetickej kvality dnes výchovnosť veľmi neletí, hoci nie je synonymom didaktizmu. Použijem teda iné slovo: dobrá literatúra deti a ľudí zošľachtuje. Nepochybne prispieva k formovaniu ľudskej duše, k vytváraniu individuálnych konceptov ľudskosti vrátane ideálov dobra a krásy.

Všetci vieme, aké mocné médium je literatúra, a všetci svojím spôsobom a podľa svojich možností prispievame

k tomu, aby sa táto moc mohla realizovať. Aby mala šancu pôsobiť. Skvelou šancou pre autorov detskej literatúry a pre čitateľov je projekt vydavateľstva Perfekt, ktorý má už dnes osemročnú tradíciu. Ide o Literárnu súťaž o pôvodnú poviedku pre deti. Texty hodnotí detská porota a tie najlepšie a najzaujímavejšie vychádzajú v zborníku, ktorý vždy nesie názov víťaznej poviedky. V roku 2012 sa kniha obsahujúca dvadsaťtri poviedok volá podľa humoristického rozprávania Kataríny Švecovej **Ako si vychovať brata**. Zborníky vydavateľstva Perfekt teda nielenže predstavujú tvorbu súčasných autorov rôznych generácií, poviedkovú tvorbu v jej štylovej, žánrovej, tematickej rozmanitosti – predstavujú aj vkus, záujmy, preferencie, názory dnešných detských čitateľov. A tiež sú dôkazom, že na Slovensku žijú deti, ktoré vedia čítať s porozumením. Porota najlepších detských kníh roku 2012 ocenila túto aktivitu i „perfektný“ vydavateľský počin a prisúdila knihe poviedok pre deti Ako si vychovať brata titul Najlepšia kniha jari 2012.

Z letnej úrody porota vyhodnotila ako najlepšie dve knižky. Poviedkovú knihu Jany Bodnárovej **Trinášť** (z vydavateľstva Perfekt) a **Rozprávku o oslíkovi** od Jána Milčáka (z vydavateľstva Trio Publishing).

Kniha Trinášť je vážna a odvážna. Rovnako ako jej autorka Jana Bodnárová. Spisovateľka, ktorá sa s rovnakou vážnosťou venuje dramatickej, rozhlasovej a filmovej tvorbe, píše poéziu, prózu a knihy pre deti. Vážnosť a odvážnosť charakterizuje jej rukopis a tiež „jej“ témy. Svojimi poviedkami sa vážne a noblesne prihovára čitateľom – dospievajúcim deťom alebo mladým dospelým. Rozpráva im výnimočné príbehy, ktoré sú zakorenené

vo všeobecne ľudskej skúsenosti. Pri naša témy, o ktorých sa nedá nepremýšľať. Jej rozprávanie je vybrúsené a tento atribút sa netýka len majstrovskej kompozície a štýlu, ide predovšetkým o vybrúsenosť myšlienkovú. Texty Jany Bodnárovej sú ako umne vybrúsený kameň, ktorého fazety odrážajú, lámu, pohlcujú, zrkadlia svetlo a tieň. Svetlé a tienisté stránky života, s ktorými sme alebo s ktorými raz budeme všetci konfrontovaní.

Domnievam sa, že pri všetkej originalnosti a osobitosti má detská tvorba Jany Bodnárovej a Jána Milčáka jeden spoločný moment. Ich texty patria k tým vzácnym literárnym dielam, ktoré sú integračnými elementmi, pevnými mostami a citlivými anténami spájajúcimi svety detí a dospelých. Je samozrejmosťou, že autor komunikuje s čitateľom ako s rovnocenným partnerom – s láskavosťou, rešpektom, humorom, s ambíciou získať si spoluhráča. Zážitok z hry, ktorú vymyslel a riadi Ján Milčák, je báječný. Tak ako sa na bielom papieri z čiar a farieb postupne rodí obraz, zo slov, z viet aj zo zámlk sa postupne pred nami odvíja rozprávkový príbeh, odhaľuje svoje poslanstvo. Zázračného maliara, kocúra Kilimandžára, trochu utáraného vrabca, klaunovskú opičku, záhadného starca Simeona už verní Milčákoví čitatelia a poslucháči poznajú. Teraz sa objavujú v povedomom bezmennom mestečku aj priateľky Frederika a Dorotka, zlostný pes Orlando, potmehúdski zloději a až dojemne milý oslík. To všetko sú protagonisti nového rozprávkového príbehu, záhadného, poetického, hravého – a filozofického. Ján Milčák píše klamlivé texty. Za jeho podozrivo jednoduchými vetami sa skrývajú podozrivo komplikované významy. Úprimne všetkým

Riaditeľ BIBIANY Peter Tvrdoň odovzdáva Magdaléne Fazekašovej z vydavateľstva Trio Publishing diplom Najkrajšia detská kniha leta 2012 za knihu Jána Milčáka Rozprávka o oslíkovi

Spisovatelia Toňa Revajová a Ján Milčák pred rozhlasovými mikrofónmi

odporúčam, aby pri prvej príležitosti vstúpili do Milčákovho magického sveta, či už dverami detskými, alebo dospeláckymi.

Jeseň 2012 priniesla úrodu troch najlepších kníh. **Mestečko Fajnorovo** od Sary Nui (z vydavateľstva Perfekt), **Čierne zlato** od Jozefa Lenharta (z vydavateľstva Trio Publishing), **Vinohradnícke povesti** od Dobroslavy Luknárovej a Zuzany Kuglerovej (z Vydavateľstva Maticy Slovenskej).

Mestečko Fajnorovo je trochu podobné bezmennému mestečku Jána Milčáka v tom, že ide o obraz snového sveta. Zároveň je odlišné a neopakovateľné, veď ide o snovú projekciu a imagináciu inej originálnej autorskej osobnosti. Sara Nui je pseudonym Dagmar Slovákovej, ktorá ako psychiatricka a terapeutka celý svoj profesionálny život liečila bolesti detskej duše. Jej kniha Mestečko Fajnorovo vyšla posmrtno z jej odložených rukopisov. Z príbehu cítiť autorkinu neobyčajnú vnímavosť a empatiu, hĺbku a bezprostrednosť, ktorá presvita v podobe zakomponovaných autobiografických motívov, osobných pocitov. Atmosféra príbehu je starodávna, témy ukryté za bábkovským príbehom sú až archetypálne. Rozprávanie je mnohovýrovné a kompozícia v našom literárnom kontexte netradičná. Čitateľ má pocit, že vstupuje do čarovného obrazu, otvárajú sa pred ním nové a nové dvere, prestupuje zdanlivo pevnými múrmi a ocitá sa v paralelných svetoch. Pod rozprávkovým závojom sa skrýva udivujúca románová miniatúra.

Vinohradnícke povesti Dobroslavy Luknárovej a Zuzany Kuglerovej prinášajú kultivované literárne spracovanie starých príbehov zachovaných vďaka miestnym rozprávačom a kro-

nikám. Približujú svojrázny folklór regiónu v tesnej blízkosti Bratislavy, ktorý má dnes už charakter mestskej časti. A zároveň sú oslavou vinohradníckeho remesla, ktoré je odpradáвна súčasťou ľudskej histórie a kultúry.

Čierne zlato Jozefa Lenharta je tiež knihou povestí – povestí z Hornonitria, autorovho rodiska. Čierne zlato je udalosťou nielen vzhľadom na čas vzniku a tempo písania, ku ktorému sa všestranný a perfekcionista Jozef Lenhart priprie popri desiatkach svojich iných aktivít. Okrem prozaickej, dramatickej, dokumentárnej, rozhlasovej a filmovej tvorby je činný ako kunsthistorik a reštaurátor. Milovník starožitností, hmotných aj duchovných historických umeleckých artefaktov. Kniha je udalosťou pre svoju výnimočnosť. Jozef Lenhart je zberateľ príbehov, dedič poviestok a rozprávok svojho otca a najmä je sám rozprávač, aký nemá páru. Povesti, legendy, žartovné aj baladické príbehy z kraja, ktorý dôverne pozná, akoby dávali jeho rozprávačskému umeniu ešte väčší rozlet. Kniha Čierne zlato, v ktorej je predstavená časť dosiaľ ukrytého pokladu, je zárukou výnimočného čitateľského zážitku.

Zo zimného zberu považuje porota za najlepšiu knihu **KR.V alebo Krajina V, čiže Kráľovná Viktória** od Daniela Heviera (z vydavateľstva Trio Publishing) a knihu **Zlom väz, Johanka** od Tone Revajovej (z vydavateľstva Slovart).

Kniha KR.V alebo Krajina V, čiže Kráľovná Viktória vznikla na objednávku Slovenského hemofilického združenia, čo určuje jej tému a do istej miery aj hlavného adresáta. No v prípade Hevierovej knihy treba hovoriť skôr o impulze a inšpirácii. Prozaik, básnik, dramatik, výtvarník, performer, ani-

Dobroslava Luknárová, spoluautorka Vinohradníckych povestí z Vydavateľstva Matice slovenskej, pri preberaní diplomu Najlepšia detská kniha jesene 2012

mátor Daniel Hevier vytvoril text „ako ušitý“ pre cieľovú skupinu a zároveň text s myšlienkovými presahmi, ktorý svojou univerzálnou umeleckou výpoveďou oslovuje celú populáciu. Oslovuje a senzibilizuje. V napínavom príbehu, nie nepodobnom fantasy, zameriava pozornosť na neobvyčajné deti, a to už sa netýka len detí s tzv. kráľovskou diagnózou, vzdáva hold všetkým neobvyčajným deťom, ktoré dokážu žiť aktívne, tvorivo a radostne.

Hrdinka realistického príbehu Tone Revajovej sa volá Johanka, je to inteligentné, veselé dievčatko, ktoré sa pozorne díva na svet, duchaplne a citlivo komentuje okolité dianie. Predstavuje typ súčasného dieťaťa núteného

„za pochodu“ sa vyrovnávať s problémami, ktoré prináša život. Najcennejšie poznanie, ktoré vyžaruje z jej príbehu, je uvedomenie si ceny lásky a priateľstva. Veľké slová, ako bezvýhradná láska, oddané priateľstvo, rešpekt a vzájomné porozumenie, akoby do malého Johankinho príbehu nepatrili, a predsa je tento príbeh skrz-na-skrz preniknutý ich obsahom.

Blahoželáme autorom aj vydavateľom ocenených kníh!

(Prednesené 6. nov. 2012 pri slávnostnom odovzdávaní Ceny Ludovíta Fullu a Trojruže v budove SRTV)

juraj žembera

Štyri ročné obdobia

podľa slovenských ilustrátorov

„Hodnotenie v súťaži Najkrajšie detské knihy jari, leta, jesene a zimy za rok 2010 nebolo jednoduché. Opäť bolo prihlásené veľké množstvo kníh, avšak ich kvalita nie vždy spĺňala kritéria, ktoré sú pre túto súťaž určujúce.“ Takto začala svoj hodnotiaci príhovor pred dvoma rokmi Viera Anoškinová. *„Dnes hodnotíme rok 2011 a viacero myšlienok z jej príhovoru, ak by mi dala na ne autorské práva, dalo by sa použiť znovu. Opakujú sa dokonca mená ilustrátorov ocenených kníh. Skutočne, kvalita nebola vždy vyvážená a slovenská ilustrátorská špička, aj v detskej ilustrácii, je z dobre známych dôvodov pomerne úzka. Má však ostrý hrot, ktorý už za desaťročia vygravíroval na rodinnom striebre slovenskej aj svetovej ilustrátorskej tvorby svoj šľachtický erb.“* Takto som sa pridal minulý rok k jej hodnoteniu, a keďže mi neprichádza na um lepšia charakteristika, zostanem na takto zostavanej stavbe.

Porota (v zložení Mgr. Viera Anoškinová, akad. mal. Juraj Martiška a Ju-

raj Žembera, PhD.) za rok 2012 oceni-
la 10 kníh.

Z jarnej kolekcie to bolo *Druhé podanie Romana Brata* v ilustrátorskom prevedení **Miroslava Regitka** (Forza Music). Celostranové čiernobiele obrázky s dobrou naratívnou a deskriptívnou kresbou sú príkladom klasickej ilustrácie pre mládež. *Učíme sa po anglicky* ilustroval **Peter Stankovič** (Príroda). Je to set dvoch učebníc a dvoch pracovných zošitov pre deti vo veku 7 – 8 a 8 – 9 rokov, čomu je prispôsobený aj výber zrozumiteľných výrazových prostriedkov v podobe množstva popisných ilustrácií aj sprievodných obrázkov. V kompendiu učebníc ide o jednu z tých kvalitných a aj výtvarne zaujímavých a hlavne zrozumiteľných.

V lete porota vybrala tri tituly. *Trinášť Jany Bodnárovej* (Perfekt) ilustrovala **Daniela Olejníková**, čerstvá držiteľka Plakety BIB 2013 za knihu *V melónovom cukre R. Brautigana*. V knihe *Trinášť* je farebné prekryvanie tvarov – zástupných symbolov a takmer ilustrátorských piktogramov s veľkým zmyslom pre grafický dizajn. Daniela Olej-

Prof. Dušan Kállay pri preberaní diplomu Najkrajšia detská kniha jesene 2012 za knihu Slovenské rozprávky Pavla Dobšinského

Viceprezidentka Slovenskej sekcie IBBY Viera Anoškinová odovzdáva Vladimírovi Michalovi z vydavateľstva Artforum diplom Najkrajšia detská kniha jesene 2012 za knihu J. Gaardera Vianočné mystérium

níková je v súčasnosti jednou z mála, ktorá obohatila slovenskú ilustráciu o originálny výtvarný pohľad na slovo.

Rozprávku o oslíkovi Jána Milčáka (Trio Publishing) obohatila celostranovými ilustráciami, aj zakomponovanými do textu či prechádzajúcimi cez dve strany, **Renáta Milčáková**. Jej farebný hravý spôsob videnia sveta je blízky tomu detskému. Kniha *Medzi nami zvieratami Viery Brunovskej* s podtitulom *Rozprávky k obrázkom Petra Klúčika* (Virvar) nemôže obsahovať obrázky nikoho iného než **Petra Klúčika**, ktorý ich podpisuje vlastnou fantáziou. Nielen jeho živočíchopis, ale aj jeho nezameniteľný rukopis fascinuje už minimálne druhú generáciu, pričom môžem z vlastnej skúsenosti povedať, že dospelých rovnako ako deti.

Aj tento rok na jeseň, tradične najúrodnejšiu časť roka, dozrelo najviac ocenených titulov a všetky štyri z dielní renomovaných ilustrátorov. *Vianočné mystérium Josteina Gaardera* (Artforum) opäť kráľovsky ilustroval **Vladimír Král**. Nomen omen, stačí len povedať, že autor v súťaži Najkrajšia kniha Slovenska 2012 získal cenu v kategórii ilustrácie a aj on už kreslí dejiny slovenskej ilustrácie. Spôsob jeho štylizácie je v prítlačivosti blízkej Jiřímu Trnkovi a aj mimoriadny cit pre farbu ide až na hranicu únosnosti, podobne však ako Trnka balansuje na tenučkej linke expresívneho napätia. Dosiahol tak mystérium nielen vianočné, ale univerzálne.

Kráľa *Slovenských rozprávok Pavla Dobšínskeho* (Ikar) ilustroval ďalší

kráľ **Dušan Kállay**. Detailne premyslená kompozícia aj kultivovane prepracovaná kresba sú prostriedkom na vyjadrenie imaginácie s tradične vysokou umeleckou úrovňou, ktorou si drží dlhodobu a stále vysokú šandard kvality.

Príbeh Juraja Kuniaka *O stratenej rukavičke* (Skálna ruža) nakreslila **Jana Kiselová-Siteková** tiež s tradičnou známkou kvality a zárukou vysokej úrovne. Pastelové farby a rozostretá krehká kresba vytvárajú mäkký, jemný pôvab, totožný s farebným valénom detskej duše, a presne vystihujú pokojnú zimnú náladu knihy. *Čierne zlato, Povesti z Hornonitria I Jozefa Lenharta* (Trio Publishing), ilustroval **Rudolf Cigánik** tradičnou deskriptívnou ilustráciou. Jednofarebná figurálna kresba s hustou lineárnosťou prezrádza výrazné kresliarske zručnosti grafika a ilustrátora.

Zimný spánok poroty narušil len **Svetozár Mydlo**, ktorý ilustroval knihu *Kvety Daškovej Petka, ja a osem medvedíkov* (Vydavateľstvo Q111) svojším humorným spôsobom s vtipnou a nápaditou štylizáciou.

K slovám z úvodu môžem na záver s čiastočným uspokojením dodať, že malý priemer kruhu niekoľkých výnimočných výtvarníkov tvoriacich to najlepšie v slovenskej ilustrácii pre deti sa trochu zväčšil, a zaželať im, aby jeho hranice stále rozširovali, aby sme mali čo najviac takýchto kráľov a kráľovien, príp. korunných princov a princezien. Čím ich bude viac, tým budeme my poddaní, ktorí sme sa poddali čítaniu, a nielen detskej knihy, spokojnejší.

NAJKRAJŠIE DETSKÉ KNIHY 2012

JAR

Roman Brat: Druhé podanie/
Il. **Miroslav Regitko**, Forza Music

Učíme sa po anglicky/
Il. **Peter Stankovič**, Príroda

LETO

Jana Bodnárová: Trinásť/
Il. **Daniela Olejníková**, Perfekt

Ján Milčák: Rozprávka o oslíkovi/
Il. **Renáta Milčáková**, Trio Publishing

Viera Brunovská: Medzi nami zvieratami/
Il. **Peter Kľúčik**, Virvar

JESEŇ

Jostein Gaarder: Vianočné mystérium
Il. **Vladimír Král**, Artforum

Pavol Dobšínský: Slovenské rozprávky
Il. **Dušan Kállay**, Ikar

Juraj Kuniak: O stratenej rukavičke
Il. **Jana Kiselová-Síteková**, Skalná ruža

Jozef Lenhart: Čierne zlato
Il. **Rudolf Cigánik**, Trio Publishing

ZIMA

Kveta Dašková: Pečka, ja a osem medvedíkov
Il. **Svetozár Mydlo**, Vydavateľstvo Q111

NAJLEPŠIE DETSKÉ KNIHY 2012

JAR

Ako si vychovať brata, Perfekt

LETO

Jana Bodnárová: Trinásť, Perfekt
Ján Milčák: Rozprávka o oslíkovi, Trio Publishing

JESEŇ

Sara Nui: Mestečko Fajnorovo, Perfekt
Jozef Lenhart: Čierne zlato, Trio Publishing
Dobroslava Luknárová – Zuzana Kuglerová: Vinohradnícke povesti,
Vydavateľstvo Matice slovenskej

ZIMA

Daniel Hevier: **KR.V. alebo KRAJINA V. čiže KRÁĽOVNÁ VIKTÓRIA**,
Trio Publishing
Toňa Revajová: **Zlom väz, Johanka**, Vydavateľstvo Slovart

píše

milena šubrtová

V podzimním víru knižních veletrhů

Říjen se do kalendářů českých milovníků krásné knihy začíná zapisovat jako měsíc zasvěcený knižním veletrhům a přehlídkám. Vedle tradičního podzimního termínu Frankfurtského knižního veletrhu, jehož 65. ročník se za účasti české reprezentace konal ve dnech 9. – 13. října, se vyplatí zaostřit pozornost i na domácí akce spjaté s knihou.

Benjamínkem mezi českými událostmi věnovanými knize a literárnímu životu je Tabook, který má charakter knižního festivalu a letos vstoupil teprve do druhého ročníku. Tabook se zrodil z potřeby povzbudit malá nekomerční nakladatelství usilující o hodnotnou dětskou knihu, vytvořit prostor

pro kolegiální diskusi, ale také pro důvěrnější kontakt se čtenářskou obcí. Loňský zahajovací ročník se soustředil na fenomén malých nakladatelů ve střední Evropě, kvalitní literaturu pro děti a mládež a literaturu s historickou tematikou. Letošní ročník, jenž se uskutečnil ve dnech 3.- 5. října v jihočeském Táboře, se zaměřil na postavení překladatele a na překlady v edicích malých nakladatelů; druhým stěžejním tématem byla autorská obrazová kniha. Pořadatelem Tabooku v dramaturgii Terezy Horváthové je alternativní nakladatelství Baobab a GplusG. Festival se konal s podporou visegrádských fondů, Ministerstva kultury ČR, města Tábor a dalších regionálních i zahraničních partnerů.

Festival Tabook představuje kulturní oživení pro celé město. Z oficiálních center se přelévá i do dalších prostor včetně městské knihovny, muzea, řady galerií, kaváren, čajoven i tábořských ulic. Prodejní stan, kde nakladatelé mohli prezentovat a prodávat svoji

produkci, je zároveň místem, v němž se autoři a nakladatelé neformálně setkávají se svými čtenáři. Kromě domácích autorů přijala pozvání rovněž řada zahraničních hostů ze Slovenska, Polska, Maďarska, Německa, Španělska a Francie.

Vzhledem ke specializaci pořádajícího nakladatelství Baobab na dětskou literaturu nepřekvapí bohatý program věnovaný dětem a mládeži, z něhož lze zmínit pouze zlomek. V Divadle Oskara Nedbala bylo uvedeno taneční vystoupení *Putování ve větvích* podle knihy Timothée de Fombella, jenž se představení zúčastnil. Marek Toman v Husitském muzeu odkrýval dětem taje golemovských legend na základě své knihy *Můj Golem*. Renáta Fučíková vyprávěním a výtvarnými ukázkami představila svoji právě vycházející knihu o prvních Přemyslovcích. Na různých místech probíhaly výtvarné dílny a komiksové ateliéry, v nichž se děti pod vedením zkušených autorů (např. Evy Volfové, Milana Starého) učily zvládat komiksovou tvorbu i výrobu vlastní knihy.

Východočeský Havlíčkův Brod se ve dnech 18. – 19. října stal dějištěm již 23. podzimního knižního veletrhu. I u zrodu této akce stál původně malý nakladatelský podnik – Nakladatelství Hejkal a jeho šéfredaktorka Markéta Hejkalová. Letošního ročníku se účastnilo přes 160 vystavovatelů a značná pozornost byla upřena též k dětské knize. V doprovodném programu měly děti jedinečnou možnost setkat se a diskutovat s nakladateli i autory.

Česká sekce IBBY uspořádala pod názvem *Slovo a obraz jedno jsou – Autoři, editoři a ilustrátoři dětem*

besedu s tvůrci dětské knihy. Renáta Fučíková zde dětem představila své obrazové knížky z edice *Největší Češi* i monumentální *Historii Evropy*. Ester Stará zaujala vyprávěním o skloubení své pedagogické profese s literární tvorbou pro malé čtenáře. Editorka Jana Čeňková a japonská ilustrátorka Iku Dekune ukázaly na příkladu výběru *Živá voda*, který je průřezem z díla Karla Jaromíra Erbena, jak obohacující může být propojení české literární tradice s ilustračním doprovodem autorky exotického původu. Šárka Krejčová přiblížila výběrem *Od jara do jara* z poezie Františka Hrubína nadčasovost literárního odkazu básníka, od jehož narození uplynulo již více než 100 let. Nakladatelka Ivana Pecháčková na ukázkách nejnovější produkce svého nakladatelství Meander seznámila děti s tajemstvím vzniku knihy a její typografické úpravy. Prezentované knihy byly poté samotnými autory prodávány a výtěžek bude věnován na činnost Výboru pro vězněné spisovatele PEN klubu.

Dosud nejsou známe údaje, do jaké míry byly obě akce komerčně úspěšné. Zájem o knižní kulturu, jenž se jim podařilo podpořit či přímo zažehnout u malých čtenářů, je však hodnotou nevyčíslitelnou, kterou nelze vykázat při žádné účetní uzávěrce. Nezbyvá než si přát, aby i do budoucna našly organizační a finanční podporu, neboť o přízeň čtenářského publika určitě nouzi mít nebudou.

iveta drzewiecka

Po cestách i na rázcestiach

***(Trendy v ilustrácii
a dizajne slovenských kníh
pre deti 2012)***

Kým kedysi bola kniha miestom, v ktorom dieťa najčastejšie prichádzalo do styku s kultúrou obrazu, v dnešnom svete preplnenom lákavými vizuálnymi efektmi nových médií sa dosah knižnej kultúry na formovanie dieťaťa zmenšuje. Detská ilustrácia a knižný dizajn stoja na rázcestí moderného výrazu a tradičných foriem a hodnôt, vychodených chodníčkov a nových technologických možností. Čelia dileme, ako uchovať pozitíva zaužívaných ilustračných postupov a osvedčených typografických riešení, nepodľahnúť komerčnému tlaku a prchavému vkusu popkultúry, no zároveň byť „súčasnými“, príťažlivými pre postliterárnu generáciu najmladších adresátov. Riešia otázku, do akej miery experimentovať, absorbovať fenomenalitu rýchlo sa meniacej vizuality.

PO STOPÁCH TRADÍCIE

Vďaka nadväznosti na staršie generácie slovenských ilustrátorov si tradičná ilustrácia v detských knihách trvalo udržiava svoju pevnú pozíciu. Aj keď to znie

paradoxne, práve v súčasnosti sa zvyšuje jej potenciál osloviť diváka prostredníctvom originality svojho tvorcu. Umelecké ozvláštnenie obrazu vystupuje v kontraste k masmediálne šíreným vizuálnym stereotypom. Stáva sa zdrojom nezvyčajných obrazových zážitkov, podnecuje dieťa prirodzenou blízkosťou manuálnej výtvarnej činnosti i ľudským rozmerom svojej výpovede.

Nežné ilustrácie **Jany Kiselovej-Sitekovej**, ktoré (ne)tradične vznikajú ako maľby na plátne, predstavujú náročné výtvarné spracovanie básnickej adaptácie známej rozprávky *O stratenej rukavičke* Juraja Kuniaka (Skalná ruža). Príbeh hľadajúceho chlapčeka a zvieratiek, ktoré v rukavičke nájdu úkryt pred zimou, zachytila autorka minucióznym maliarskym spôsobom. Odmietnutie rozprávačskej opisnosti obrazu vytvára priestor presvedčivému navodeniu atmosféry zimnej prírody. Zmyslové bohatstvo obrázkov rozvíja poetiku textu, vŕha do príbehu. Obrazové spracovanie knihy disponuje kvalitami, ktoré presahujú požiadavky kladené na ilustráciu, čím dieťaťu umožňujú prehliadku „vážnejšej“ polohy výtvarnej tvorby. Charak-

ter samotných ilustrácií i akcent na grafickú úpravu svedčia o vydavateľskom zámere výpravnej knihy pre prvočitateľov.

Ľudovú tematiku *Turčianskych povestí* Jozefa Tatára (Vydavateľstvo Matice slovenskej) ilustračne spracovala **Katarína Macurová**. Výjavy vidieckeho života i ľudovou slovesnosťou motivované obrazy fantazijnej magiky sú komponované s dôslednosťou monumentálnej maľby. Svojou baladickosťou pripomínajú tvorbu zakladateľov slovenskej výtvarnej moderny. Tradicionalistická tematika však prekvapivo kontrastuje s expresivitou sošnej figuratívnosti, prvkami komiky a formálnymi znakmi, ktoré majú pôvod v moderných vizuálnych médiách (filmový záber, fotografická perspektíva a pod.). Pri kladnom dojme z knihy zohráva nemalú rolu kultivovaná a vzdušná typografická úprava Igora Štrbika.

Katarína Ilkovičová vo *Vinohradníckych povestiach* Dobrosľavy Luknárovej a Zuzany Kuglerovej (Vydavateľstvo Matice slovenskej) nápadito pracuje skôr s výtvarnými princípmi (opakovanie, variácia, rytmus ako indikátory ľudovej ornamentiky) než s priamočiarou imitáciou reality. Silnejšia tvarová a kompozičná štylizácia redukuje objektívnu realitu takmer až na úroveň piktografického znaku. Po maliarskej stránke nesú tie isté zobrazenia plňšiu farebnú informáciu, lyrizujú tvarovú úspornosť kresby. Výsledkom využitia naivistického maliarskeho rukopisu a umného striedania farebných plôch, štruktúr a ornamentov je dekoratívny obrazový sprievod textu, ktorý sprítomňuje pocitovú esenciu povestí. V riešení dvojazyčnej knihy Barbory Škovierovej *Pyžamový týždeň/Pyžamový týden* (Kontakt) sa autorka viac

K. ILKOVIČOVÁ/ D. Luknárová – Z. Kuglerová: *Vinohradnícke povesti*

D. KÁLLAY: P. Dobšinský: Slovenské rozprávky

zamerala na priestorovú predstavu príbehu. Výjavy sú zrakovo väčšími prepojené s opismi konkrétnych scén a dejov, no pôsobia fádnejšie než ilustrácie k skôr spomenutým povestiam.

Príznačné magicko-realistické tvori-
vé východisko si pre ilustrácie nového
vydania *Slovenských rozprávok* Pavla
Dobšinského (IKAR) zvolil renomovaný
ilustrátor **Dušan Kállay**. Životom pulzu-
júce motívy národného bájoslovia vyni-
kajú precíznym výtvarným remeslom,
snovou poetikou a úsmevnými detailmi,
ktoré nadľahčujú i pochmúrnejšie mo-
menty rozprávok. Vzhľadom k staršiemu
úzu prepojenia ilustrácií podobných lite-
rárnych predlôh k etnograficky explicit-
nejším obrazom pôsobí Kállayovo spracovanie
sviežo a inovatívne. Narušenie
stereotypov výtvarného spracovania tra-
dičnej tematiky a atraktívne zvýraznenie
magického rozmeru ľudovej slovesnosti
napomáhajú popularizáciu folklóru i ob-
novenie záujmu o tradičné hodnoty ná-
rodnej kultúry.

Tradičná ilustrácia sa uplatňuje aj vo
výtvarnom spracovaní domácich autor-
ských rozprávok. Citlivé ilustrácie **Rená-
ty Milčákov** k *Rozprávke o oslíkovi* Já-
na Milčáka (TRIO Publishing) zaujmú
nekomplikovaným stvárnením motívu
kamarátstva. Uvoľnená, miestami milo
neobratná kresba a rozprávačská kom-
pozícia pokračujú v rozvíjaní literárneho
príbehu a spolu s výraznou farebnosťou
vytvárajú malebný obraz koloritu mes-
tečka i udalostí vo svetoch jeho zviera-
cích a ľudských obyvateľov. Typicky ilus-
trátorská technika akvarelu a farebných
ceruziek pôsobí vlúdnyim dojmom, pod-
poruje autorkinu schopnosť nahliadať
kúzelnou optikou i na všedné veci.

Podobne prívetivým obrazovým stvár-
nením príbehu kamarátstva oslovia naj-
mä najmladších adresátov ilustrácie **Ju-
raja Martišku** v knihe Márie Lazarovej

O medvedíkovi bez mena (Slovart). Harmonická farebnosť a až feminínne vyznievajúca technika akvarelu a perokresby síce vytvárajú kvalitný základ ilustrácie, avšak hodnotu výtvarného remesla trochu marí zaliečavá tvarová štylizácia a kompozičné riešenia na hrane vizuálnej prívetivosti a populárnej triviality.

Starším čitateľom je určený príbeh Hany Koškovej *Uľa-Fuľa krotí farby* (Vydavateľstvo Matice slovenskej). Ilustrátorka **Katarína Slaninkovej** sa prostredníctvom výraznej pestrofarebnosti a zaujímavého štruktúrovania plôch podarilo zachytiť nielen skúsenosti a neskrotné fantázie dievčaťa, ktoré objavuje svoj maliarsky talent, ale predovšetkým odtiene a kontrasty v myslení a čítení dospelávajúceho človeka. Ilustrácie sú miestami rozjímavé, miestami expresívne, kombinujú v sebe realizmus a komickú piktografiku.

Protichodná obrazová úspornosť charakterizuje výtvarné poňatie dobrodružného románu Jána Uličianskeho *Tajomstvo Čierneho Dvora* (TRIO Publishing). Ilustrátor **Lubo Paľo** a autor grafickej koncepcie **Juraj Martiška** zvolili dizajnovovo minimalistické riešenie vnútra knihy formou obrazového náznaku, ktoré napomáha uchovanie enigmatickosti dobrodružného príbehu. Kniha obsahuje iba zopár monochromatických celostránkových ilustrácií s fosforeskujúco zeleným nádychom, ktoré pripomínajú pohľad pátrača v svetelnom kuželi baterky. Predsádku, ktorá je zvyčajne málo dôležitou zložkou knižného diela, v tomto prípade naopak tvorí funkčná pomôcka – topografická mapa miesta, na ktorom sa príbeh odohráva.

Okrem krásnej literatúry sa tradičná ilustrácia uplatňuje aj v didaktickej literatúre. Nanešťastie, ilustrácie didaktickej literatúry sa zvyčajne prispôbujú strednoprúdovej kultúre a vkusu. V tomto smere však bolo potešujúce minulo-

ročné vydanie pracovných zošitov k čítankám pre 3. a 4. ročník základných škôl (autorky Zuzana Hirschnerová a Markéta Filagová, AITEC) a osobitného zošitu *Spievanky – Vybranky* (autori Albín Škoviera a Zuzana Hirschnerová, AITEC). Vďaka ilustráciám **Martiny Matlovičovej** dostáva školská literatúra nielen ľudskejšiu, ale aj tvorivejšiu a podnetnejšiu podobu. Na stránkach, ktoré sú určené na hravé precvičovanie učiva, sa striedajú texty, ilustrácie, fotografie či hudobné notácie s priestorom pre úlohy priamo v pútavých obrázkových príbehoch, komiksových okienkach a diagramoch. Nápadité sú najmä celostránkové maľované podklady pracovných listov. Projekty tohto typu sú, žiaľ, v didaktickej literatúre skôr výnimkou, ako tomu nasvedčuje i diskutovaný koncept alternatívnej učebnice výtvarnej výchovy pre 1. ročník základnej školy od grafickej dizajnerky **Martiny Rozinajovej**.

KRIŽOVATKY DRUHOV A ŽÁNROV

Spomínané beletristické tituly využívajú vo výtvarnom stvárnení knihy osvedčené výtvarné postupy a techniky. V architektonike knižného artefaktu vychádzajú z predpokladu primátu a významovej prevahy textu, doplnkovej a estetizačnej funkcie ilustrácie, priestorovej vyhranosti textu a obrazu. Čoraz výraznejším trendom je však inovácia tradičnej ilustračnej formy typicky postmodernou absorpciou formálnych znakov iných médií (kinematografie, fotografie, digitálnych technológií), miešaním výtvarných druhov a žánrov, prelínaním umeleckej a vecnej ilustrácie, zaradovaním neumeleckých obrazov (máp, schém, plánov, komerčnej a propagačnej grafiky), prerastaním obrazu abecednými a piktografickými znakmi, výtvarným privlastnením, citáciou či parafrázou. Tento fe-

nomén nesúrodého miešania foriem vo vnútri obrazu možno hodnotiť ako reakciu na mnohorakosť názorových východísk postmodernej spoločnosti.

V charakteristickom štýle už niekoľko desiatok rokov tvorí **Svetozár Mydlo**. Text preňho predstavuje skôr len prvotnú inšpiráciu. Prelínaním expresívnej dynamickej kresby, výraznej farebnosti, tvarovej deformácie a „cudzorodých“ prvkov (fotografických fragmentov či podkladov, výstrižkov patetických komerčných tlačí, etikiet a pod.) vznikajú nielen veselé výtvarné interpretácie textu, ale zároveň aj ironizujúce komentáre banálnych fenoménov súčasnej vizuálnej kultúry. S. Mydlo postupuje podobne i pri ilustrovaní minuloročného vydania knihy Kvety Daškovej *Petka, ja a osem medvedíkov* (Q111). Apelujúc na prirodzené huncútstvo a stereotypmi nezafaženú kreativitu detí, jeho humor a premyslená estetika sympatickej škaredosti si stále získavajú priazeň mladého publika. Inú polohu jeho tvorby predstavujú typografické kreácie k výberu básní Ľubomíra Feldeka *Uspávanka pre Martina* (BUVIK). Zobrazenia zvieratiek a typovo vyhranených postavičiek sú poskladané z tvarovo rôznorodých typov písom a s príznačným dôvtipom vytvárajú na vnímanie náročnejšie obrazové šifry predmetnej reality.

Experimentálny prístup vychádzajúci z tvorivej interpretácie náhody si pre výtvarné riešenie vlastnej knihy *Ester a Turáci* (Iron Libri) zvolil autor píšuci pod pseudonymom **Hana Naglik**. Výhoda dvojitého autorstva mu umožňuje pružné prepleťanie slova a obrazu, v ktorom predstava budúcej ilustrácie vzniká súčasne s tvorbou textu. Náhodné formácie farebných škvrn autor spontánne dotvára obratnou kresbou, dopĺňa ich vtipnými slovnými komentármi či hravými rýmovačkami. Miestami ťažšie uchopi-

teľná figuratívnosť, odkrývanie obrazových aspektov jazyka a hra so slovo-obrazovým protirečením vytvárajú svojskú a v domácom kontexte ojedinelú poetiku nonsensu a neurčitosti.

Prístup založený na vzájomných preťahoch žánrov a štýlov si v knihe Braňa Jobusa *Komisár Mrodge* (Slovart) zvolil **Igor Derevenec**. Výrazne plastické výjavy detektívneho príbehu sú stvárnené s takmer akademickou maliarskou manierou, ktorá vytvára zaujímavý kontrast voči formálnym črtám plagátu, fotografie či filmového záberu v kresbovej, svetelnej i farebnej kompozícii obrazu. Autor tak nastavuje satirizujúce zrkadlo komerčnej a propagačnej grafiky, ale aj populárnym schémam štylizovaného hrdinstva pochádzajúcim z komiksu a kinematografie.

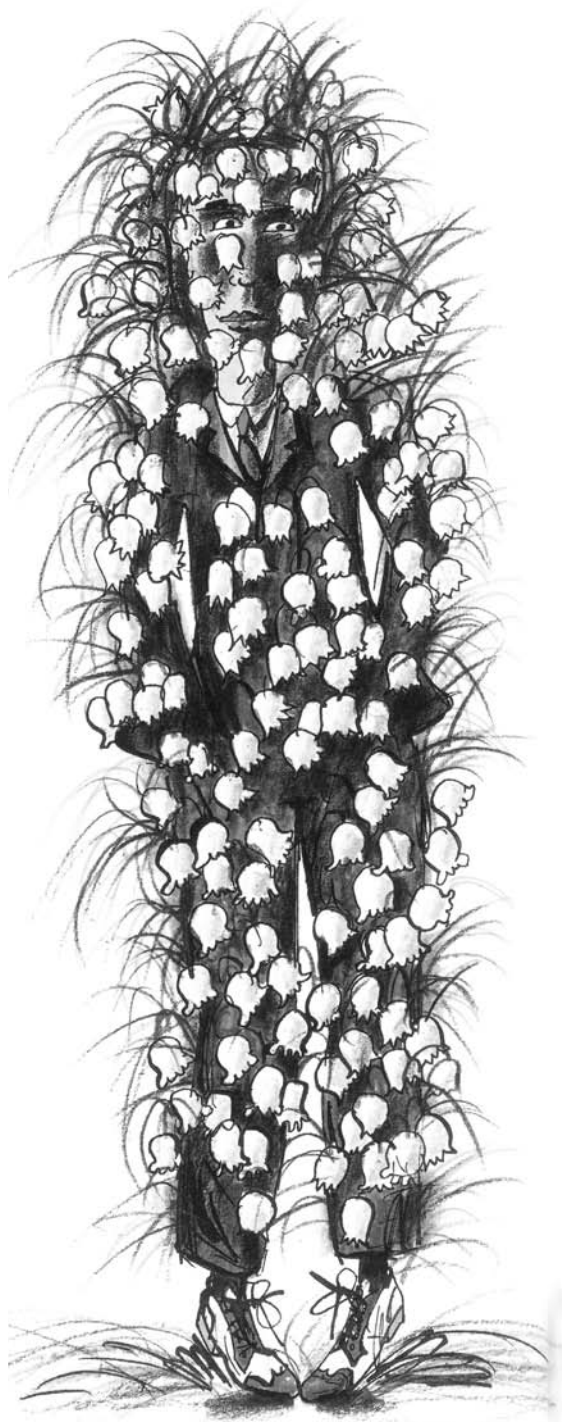
Organické prepojenie textu a obrazu predstavuje pozoruhodné knižné dielo spisovateľky Slavky Liptákovvej a výtvarníka **Fera Liptáka Dierožrúta** (Slovart). Príbeh putovania dierožrúta vytvára priam filozofickú metaforu hľadania zmyslu existencie a knihu predurčuje skôr pre dospelávajúcich čitateľov. Samotná literárna predloha disponuje hojnou obraznosťou a idiomatickým pohrávaním sa s ústredným motívom dier a prázdnoty, čo sa prenáša i do motivickej roviny ilustrácií. Text tvorí neoddeliteľnú súčasť obrazov, ktoré ako podmanivé panoramatické pohľady na epizódy príbehu vyplňajú plochy dvojstránok naprieč celou knihou. Čitateľ prežíva putovanie po boku dierožrúta ako jeho tichý spoločník. Komická figuratívnosť, expresívny kresliarsky rukopis a pochmúrna farebnosť podporujú zvláštne existenciálne ladenie príbehu. Symbolickú rolu zohráva i striedanie svetla a tmy, príliehavé použitie estetizovaných, pôvodne neumeleckých foriem grafiky (časopisec-
ký labyrint, topografická schéma) či na-

rážky na iné vizuálne diela, ktoré prehľbujú myšlienkové poslanstvo knihy a aktivizujú vnímavé, premýšľavé čítanie.

Výtvarné riešenia súčasnej literatúry pre deti stierajú hranice druhovej čistoty knižnej ilustrácie a upúšťajú i zo svojej služobnosti textu. Blížia sa komornému umeniu či balansujú na hrane výtvarných prejavov s kratšou „dobou spotreby“ – časopiseckej ilustrácie, komerčnej grafiky a technických obrazov. Do kníh už dlhšie preniká obľúbený komiks. Typický príklad nahradenia tradičnej ilustrácie „ľahším“ vizuálnym žánrom predstavujú stripy **Juraja Balogha** v knihách Tone Revajovej *Johanka v Zapaďáčku* a *Zlom väz, Johanka* (Slovart). J. Balogh si spravidla vyberá krátku textovú pasáž (najčastejšie dialóg), ktorú takmer vždy doslovne duplikuje a vizualizuje v slede troch komiksových okienok. Čierno-biele kresby sa vyznačujú milou nedbalosťou a prirodzenosťou stvárnenia príbehov malých hrdinov napomáhajú i to, že v komiksových bublinách k čitateľovi „prehovárajú“ školáckym rukopisným písmom.

Miroslav Regitko vytvoril v minulom roku ilustrácie pre mládežnícky román Romana Brata *Druhé podanie* (Forza Music). Text je napísaný formou zápisníka dospievajúceho Michala, ktorý sa potýka s viacerými problémami dospievania. Adresnosti literárneho príbehu je prispôsobené realistické poňatie celostránkových čiernobielych ilustrácií, ktoré však prehnanou snahou o autentické vyznenie a líškaním sa tínedžerskému vkusu pripomínajú všednosť vizuálnych stratégií komerčných filmov.

Ilustrácie **Petry Hilbert** v deťom určenej prvotine Tamary Heribanovej *Misia Eva, prísne tajné* (IKAR) oko kritického diváka na prvý pohľad zarazia amatérsky pôsobiacou stopou modrej a okrovej fixy. V knihe sa striedajú nasladlé či ne-

S. MYDLO/ K. Dašková: *Peťka, ja a osem medvedíkov*

obratné, detskú kresbu imitujúce vyobrazenia hrdinov, triviálne ozdobné prvky v štýle školských pamätníčkov a kompozične premyslenejšie celostránkové ilustrácie. Na pozadí ďalšej ilustračnej tvorby autorky s prepracovanejším výrazom a faktu, že titul je z literárnej i dizajrovej stránky koncipovaný ako zápisník, sa však zviditeľňuje uvážení zámer vytvoriť dojem autentických obrázkových skečov v notese malej slečny.

ILUSTRÁCIA A DIGITÁLNE SPRACOVANIE OBRAZU

Počítačovo spracovaná ilustrácia každým rokom dobieha ilustráciu vytvorenú tradičnými postupmi. Oba druhy majú svoje špecifiká a je len na výtvarníkovi, ako kreatívne zužitkuje ich technologické zvláštnosti. Zreteľne je to vidieť napr. v tvorbe **Kataríny Gasko** (rod. Kardelissovej), ktorá v minulom roku ilustrovala knihy *Klára a mátohy* Petry Nagyovej-Džerengovej (Slovart) a *Najmenšia rodina na svete* Michala Jedináka (IKAR). V porovnaní s jej predošlou digitálnou tvorbou, ktorá napriek svojskej štylizácii a detsky naivnej komike postavičiek v obrazových scénach nesie znaky komerčných vizualizácií, v spomínaných tituloch dospela k dekoratívnejšiemu výrazu založenému na plošnosti a citlivej práci so štruktúrami, čím jej ilustrácie pripomínajú techniku koláže vystrihnutých farebných papierov dotvorenej kresbou pastelkami. Pri pozornejšom porovnávaní jednotlivých ilustrácií je možné odhaliť premyslenú výtvarnú „recykláciu“ postáv a predmetov, ktorú umožňuje vektorizácia kresby a jednoduché zmeny atribútov obrazu v prostredí grafického programu. Autorka využíva technické prostriedky citlivo a s mierou, bez toho, aby prekričali originalitu výtvarného nápadu a jej vlastný výtvarný rukopis.

To isté sa, žiaľ, nedá povedať o ilustrá-

ciách **Jána Vrabca**, ktoré ustrnuli v polohe blízkej lacnej grafickej popkultúre. Ľudské a zvieracie postavičky, predmety a prostredia v knihe Alice Náhlíkovej *Básničky do detskej izbičky* (Príroda) kopírujú zaliečavé pseudorealistické schémy komerčných animovaných rozprávok. Snaha o výpravnosť kníh Štefana Fedora *Angorský vyslanec* a *Kájov výlet* (vyd. Fedor Štefan), ktoré autor ilustroval i graficky upravil, zasa v kombináciách fotomontáže a digitálne dopĺňanej kresby vyústila do nemierneho využívania softvérových efektov a neprofesionálnej typografickej ornamentálnosti.

Ján Slovák a **Ján Slovák jr.** v knihe *Sary Nui* (vl. menom Dagmar Slováková) *Mestečko Fajnorovo* (Perfekt) striedajú tradičnú a digitálnu ilustráciu. Kým prvá, nenápadnejšia, zostáva v menšom formáte verná monochromatizmu a dobre zvládnutému remeslu kresby, druhá, „krikľavejšia“, využíva v našom prostredí menej obvyklý ilustračný postup iluzívnej digitálnej fotomontáže. I keď je jej zámerom zachovanie snovej atmosféry literárnej predlohy, technicky vyumelkované „koláže“, v ktorých sa preplietajú spomienky z rodinného fotoarchívu s „trendovou“ nostalgiou zažltnutých fotografií, vytvárajú bizarné až dekadentne pôsobiace ambieny. Hromadenie ťažko stráviteľných obrazových symbolov nadmerne zatažuje už i tak ťažko čitateľnú ornamentálnu prózu. Fotomontáže často iba otrocky zrkadlia a násobia nadmieru literárneho symbolizmu a obraznosti textu. Napriek podtitulu, ktorý tvrdí, že ide o „románik pre deti“, možno oprávnene pochybovať aj o reálnej adresnosti knihy. Autorom však nemožno uprieť úprimnú a citovo zaangažovanú snahu o jej kvalitné ilustračné i typografické spracovanie.

Odlišné možnosti digitálneho spracovania obrazu využila v ilustráciách ku

knihe Jany Bodnárovej *Trinášť* (Perfekt) **Daniela Olejníková**. Predmety a postavy sú silne štylizované až na úroveň siluety a takmer abstraktne pôsobiace celostránkové kompozície, ktoré pripomínajú ručnú grafickú techniku farebného linorezu, vznikajú opakovaním, skladaním a vrstvením transparentných tvarov v počítačovom programe. Kvôli svojej hmlistej symbolike a radeniu objektov „vedľa seba“, bez náznaku príbehu, síce môžu byť ťažšie pochopiteľné, na druhej strane však predstavujú citlivý obrazový sprievod k literárnym príbehom s vážnejšími témami, ktoré trápia dospievajúcich. Aj vzhľadom na to, že samotná literárna predloha je melancholická, evokatívna až magická, rešpektujú priestor mladého čitateľa na premýšľanie a vlastné imaginatívne rozvíjanie textu.

Ilustrácie mladej autorky **Márie Nerádovej** v knihe *Smelá Apolienka* Jána Turana (SPN – Mladé letá) predstavujú priblíženie ilustrácie k znakovitejšiemu grafickému dizajnu založenému na výraznej obrysovanosti a sytej farebnosti. Kresbičky s vtipnou štylizáciou obsahujú množstvo detailov a epických uzlov, vďaka ktorým môže malý čitateľ udalosti z väčších obrazových výjavov postupne „odčítavať“, prípadne ich porovnávať s básňami.

Možno teda konštatovať, že hodnota digitálnej ilustrácie nerastie v priamej úmere k množstvu krokov v technologickom postupe jej prípravy. Zdá sa, že práve neskromné predvádzanie možností grafických programov a technickej zručnosti ilustrátora vedie k zanedbávaniu nápadu a vyprázdnenej formálnej dokonalosti.

PRIENIKY DETSKÉHO A AMATÉRSKEHO VÝTVARNÉHO PREJAVU

V minulom roku sme zaznamenali niekoľko knižných titulov, ktorých obrazo-

LUBO PAJO/ Ján Uličiansky: *Tajomstvo Čierneho Dvora*

vá stránka bola vytvorená kompletne či čiastočne amatérskymi alebo detskými tvorcami. Tento fenomén súvisí predovšetkým s vydávaním kníh s podporou rôznych občianskych združení a organizácií, resp. privátnou finančnou podporou. Kvalita ich vizuálnej stránky je spravidla limitovaná tvorivými možnosťami jej neprofesionálnych autorov.

Ilustrácie **Sylvie Záhorovej** k *Rozprávkam z Ôsmeho svetadielu* (Slovart), v ktorých (popri ďalších mediálne známych osobnostiach) vystupuje i ako literárna autorka, sú síce osobným a úprimne mysleným obrazovým príspevkom k príbehom s tematikou autizmu, po vývarnej stránke však neprekračujú hranicu neškoleného dekorativizmu. Čitateľovi iba málo približujú zložitost ústrednej témy. V podobnom duchu sa nesie aj obrazová stránka ďalších dvoch kníh – *Rozprávok do tmy* Jána Pochaniča (Pro Solutions) s taktílnymi kolážami a počítačovými grafikami slabozrakých a nevidiacich detí a knihy *KR.V alebo krajina V, čiže kráľovná Viktória* Daniela Heviera (TRIO Publishing), na ktorej sa kresbami spolupodieľali malí pacienti s diag-

nózou hemofilie. Nápadité obálky oboch kníh sľubujú nevšedný zrakový zážitok, no čitateľ zostáva sklamaný jednotvárnou realitou vnútornej grafickej úpravy. Ak by sme mali knižné tituly posúdiť ako reprezentatívne obrazové dokumentácie tvorivých projektov, pôsobia skôr chvatne a účelovo.

NAMIESTO ZÁVERU: KONCEPTUALIZÁCIA OBRAZU V DETSKEJ ILUSTRÁCI

Ak o ilustrácii uvažujeme v kontexte konceptuálno-perceptuálnej, resp. pojmo-vo-zážitkovej bipolarity recepcie obrazov, v slovenskej ilustračnej tvorbe zreteľne badať dve línie autorských prístupov. Prvá, „zážitková“ línia vychádza zo silnej výtvarno-remeselnej tradície skorších generácií slovenských ilustrátorov a ilustrácie ako legitímnej súčasti tzv. vysokého umenia, druhá línia naopak smeruje ku konceptualizácii, optickej i funkčnej schematizácii ilustrácie či jej priblíženiu k neumeleckým, univerzálnejším obrazom. Tento trend reflektuje zmenené formy vizuality a odlišnú senzitivitu mladých, sčasti je dôsledkom digitálnych technológií v spracovaní obrazu. Zároveň cielene využíva vonkajšiu fenomenalitu detského výtvarného prejavu. Po formálnej stránke sa tendencia k „poj-

movosti“ obrazu prejavuje nielen znížením jeho nasýtenosti zmyslovými kvalitami, ale i kognitívne podloženou obrazovou schematizáciou. Pre detského diváka pritom nie je rozhodujúce, či boli ilustrácie vytvorené digitálne alebo tradičnými technikami. V súčasnej ilustrácii sa tieto dva technologické spôsoby dokonca vzájomne imitujú: digitálna ilustrácia sa snaží pôsobiť „ľudskejšie“, tradičná ilustrácia vstrebáva formy všadeprítomných technických obrazov. Prvky konceptualizácie možno v rôznych podobách badať predovšetkým u mladšej generácie ilustrátorov, ktorí vo svojej tvorbe cielene zužitkovávajú intermedialitu. I keď kontrastujú so zmyslovými kvalitami staršej slovenskej ilustračnej tradície, nemožno ich chápať jednostranne ako ochudobňovanie diváckeho zážitku; nepochybne majú svoj význam pri formovaní myslenia a cítenia mladého čitateľa.

Napriek tomu, že v minulom roku vzniklo viacero nepochybne hodnotných domácich knižných diel, opätovne sa nepreukázalo, že by slovenská detská ilustrácia prechádzala svojím zlatým obdobím. Nezapríčiňuje to však nedostatok fundovaných ilustrátorov, ale skôr ekonomické faktory, udomáčňovanie globálnych schém vizuálnej komercie a nepredajnosť svojráznejších titulov.

Prepáčte namiesto zbohom

Za Ľudovítom Didim (16. I. 1931 – 15. 9. 2013)

Ideme sa zbláznit' z rómskeho problému. Riešime ho na vládnej i mimovládnej úrovni, jeden splnomocnenec strieda druhého, rómske osady raz búrame, druhýkrát staviame. Výsledok – plamienok vzájomnej nenávisti sa rozrastá stále viac a viac. A pritom riešenie sme mali na dosah ruky. Stačilo siahnúť po knihách Ľudovíta Didiho *Príbehy svätené vetrom*, *Cigánkina veštbá* a *Čierny Róm a biela láska*, aby sme poznali dušu tých, ktorí sú a navždy budú iní, než sme my, a tomuto poznaniu sa prispôbili. Lenže my sme to nedokázali. Dokonca to výnimočné gesto výnimočného autora sme nedokázali ani oceniť. Prepáčte, pán Didi... predsa sme len gadžovia!

Ondrej Sliacky

svatava urbanová

Jdi za svým snem

Fantazijný svět
laureáta Ceny H. Ch. Andersena Petra Síse

V březnu 2012 v Londýně obdržel „ilustrátor“ Petr Sís Medaili H. CH. Andersena. Po Jiřím Trnkovi (1968) a Květě Pacovské (1992) se stal třetím českým výtvarníkem, kterému se dostalo této cti. Cesta k nejvýznamnějšímu ocenění v oblasti literatury pro děti a mládež nebyla přímá. Pohybovala se mezi Českosloven-

skem a USA, v polistopadovém čase mezi New Yorkem a Prahou, pulzovala mezi animovaným filmem, grafikou a ilustrací, mezi výtvarnou činností a autorskými knižními projekty, zvanými alba. Víme, že k získání ceny nestačí jen talent, stabilní umělecká úroveň díla, jedinečnost a nezaměnitelnost výtvarného rukopisu. Kandidáty se stávají umělci s národ-

ním a mezinárodním renomé, neboť není snadné obstát ve světové konkurenci. Navrhovatelé národních sekcí IBBY musí přihlídnout k řadě okolností a následně stát pevně za svým názorem, což se jeví jako samozřejmé, dokud někdo nezačne pochybovat, nevychýlí-li se příslovečný jazýček na pomyslných váhách.

Kdo je vlastně Petr Sís? Je Čechoameričanem nebo Čechem, který pouze žije ve Spojených státech? A proč česká národní sekce navrhla někoho, jehož knihy nejsou beze zbytku přeloženy do češtiny? Proti tomu se ozývá jiný názor. Nestací, že Sísova grafická tvorba je výlučná právě tím, že oslovuje také zahraničního vnímatele, přitom má své pevné evropské a národně kulturní a historické kořeny? Není výtvarníkovou mise tou nejlepší reklamou pro českou dětskou knihu a kulturu?

Sísovi se ve třech desetiletích zahraničního pobytu povedl mistrovský kousek. Vybudoval si zejména ve Spojených státech pozici špičkového ilustrátora, který jen pro New York Times nakreslil tisícovku obrázků, stal se autorem pětadvaceti knih, které vyhledávají děti i dospělí, je vystavovatelem akvarelů a grafik, s nimiž jsme se měli možnost poprvé seznámit až v polovině 60. let na výstavě v Jízdárně Pražského hradu. Představuje všestranného tvůrce, který natočil šestadvacet animovaných filmů, věnuje se filmovému plakátu, vytvořil řadu výtvarných objektů a nástěnných maleb (např. mozaiku pro newyorské metro, Cestu kolem světa na letišti ve Washingtonu).

Začalo to tím, když Petr Sís (nar. 1946 v Brně, vyrůstající v Praze) jako mladý talentovaný absolvent Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze, žák Jiřího Trnky a Miloslava Jágra, získal v roce 1980 Zlatého medvěda v Západním Berlíně za animovaný film *Hlava a* byl vybrán ke studijnímu pobytu v USA. Již v roce 1982 začínaly přípravy na olympiádu

v Los Angeles a on se měl podílet na filmové propagaci. Netušil, že je to cesta osudová. Mezitím dostal nabídku vytvořit klip k písničce Boba Dylana *You Gotta Serve Somebody* a začal snít o dalších projektech. Olympiáda byla nakonec socialistickými zeměmi bojkotována, takže autora po pěti měsících vyzvali k návratu. Svůj pobyt všemožně oficiálně prodlužoval, nakonec zůstal natrvalo. Klip ale neměl očekávaný úspěch, dokonce se hudebníkovi nelíbil, navíc jeho kresby nebyly místními redakcemi přijímány s pochopením. Černobílé, tužkou provedené, malé, až nenápadné postavičky na téměř minimalisticky pojatých obrázcích, které nehýřily barvami, neodpovídaly tamějšímu vkusu. Autor v jednom ze svých rozhovorů vzpomíná, že při své bezradnosti si troufl požádat o posouzení Maurice Sendaka. Ukázal mu své ilustrace Baltických pohádek, vyhotovených ještě v Československu pro Artii. Ten mu poradil, aby se rychle přestěhoval na východní pobřeží, v Los Angeles se podle něj neuplatní. Kdyby ovšem zčistajasna nedostal zakázku od Miloše Formana, jemuž navrhl plakát pro Amadea, neměl by prostředky na cestu. Nakonec se ana-báze povedla, avšak v New Yorku na něj nikdo nečekal. Obcházel redakce novin, časopisů a různých magazínů, marně usiloval o zakázky, až se mu konečně 24. června 1984 podařilo otisknout první obrázek v New York Times. Naštěstí si z domova odnesl vynikající kreslířské návyky, měl dobrý všeobecný základ a vědomostní přehled, a tak začal dennodenně kreslit ilustrace k různým věcem, vlastně ke všemu, co redakce potřebovala.

Mezitím pracoval na svých samostatných knihách a hájil si tak vlastní vnitřní fantazijní svět. První kniha, kterou sám napsal a nakreslil, se jmenovala *Duhový nosorožec* (1987). Pak to bylo obra-

PETR SÍS/ Divadlo Buchty a loutky: Tibet – tajemství červené krabičky

zové album k výročí Kryštofa Kolumba: *Jdi za svým snem* (1991) a knihy *Hvězdný posel – Galileo Galilei* (1996) a *Tibet – Tajemství červené krabičky* (1998), věnované otci, filmovému režisérovi Vladimíru Sísovi, prvnímu Čechoslováku, který se na svých pracovních cestách setkal v 50. letech s tehdy osmnáctiletým dalajlamou. Tibet začal být pro Petra Sise zemí tajemnou a přitažlivou. Jako malý chlapec napjatě čekal na otcův návrat, miloval vyprávění o podivuhodné zemi s pohnutou historií, s milými lidmi a neobyčejně tvrdým životem, snil o cestách plných poutníků a zvláště o pohádkových a mytologických bytostech. V knize kousek po kousku odhalujeme tajemství otcovy téměř dvouleté cesty, čteme si v jeho deníku, vstupujeme do obrazivosti a vzpomínek malého chlapce. Obrazkový a textový narativ prostupuje vzácná představitivost. Zaujmou nás krásně provedené barevné mandaly znázorňující „srdce času, ucho země, oko duše“ a různá jiná poselství. Česky kniha vyšla

až v roce 2005, avšak rázem si získala širokou čtenářskou oblibu, jeho vydání doprovázela CD nahrávka, navíc vznikla také stejnojmenná hra loutek a objektů, světél a odlesků, radostnosti a dojetí, kterou v Praze v roce 2006 uvedlo Divadlo Buchty a loutky.

Průlom v celkové zahraniční popularitě ovšem představovala kniha pro malé děti – *Madlenka* (2000), brzy přeložená do mnoha jazyků. Její příběh je průzračně čistý a půvabný. Když Madlence vypadne první zub, vyběhne na ulici mezi mrakodrapy a sděluje celému světu svůj zážitek. Všichni jí rozumí a sdílejí její překvapení, radost a údiv. Madlence věnoval autor také svou další knihu – *Tři zlaté klíče* (2001). V ní se vrací do křivolakých ulic Starého Města a Malé Strany města Prahy. Spolu s kočkou nás provádí po památných místech „města velkolepého – bolestného – a tragického“, jak uvádí na začátku druhého klíče, v němž se pozoruhodně odemyká golemovská legenda, ale také zámky dalších starých

pražských pověstí (o mistru Hanušovi, o Bruncvíkovi aj.). Mimořádné umělecké zpracování této obrazové publikace zaujalo děti i dospělé. Například Jacqueline Kennedyová – Onassisová, tehdy redaktorka v nakladatelství Doubleday, nazvala Petra Síse géníem.

Autorovy akvarely a grafiky, stejně jako další autorské knihy (*Podivuhodný příběh Eskymo Welzla – O cestě českého dobrodruha na sever*, 2001); *Strom života – Příběh Charlese Darwina*, 2003 aj.) představují projekty, které se spolupodílejí na utváření tzv. „druhého života“ naší kulturní paměti. Kdo se do jeho tvůrčích sdělení „začte“, najednou je vtažen do objevování sociálních situací, prostřednictvím zakódovaných obrazů vstřebává informace a sdělení z širších vnějších, společenských a kulturních rámců. Spojením obrazu a slova dochází v Sísových knihách k polaritě mezi komunikativní a kulturní pamětí a otevírájí se před čtenáři bohaté fikční světy. Sísova fantazie se pevně opírá o realitu, předmětem jeho studia je nejednou historiografie, ovšem dovede obsah naplnit nejdůvěrnějšími a nejbližšími skutečnostmi. Vždy se v nich favorizuje svoboda a právo na jedinečnost, vždy vévodí etické a morální hodnoty, vyslovují se pozitivní životní kréda, aniž by se jednalo o mentorování nebo patetičnost. Autor vypráví své příběhy způsobem, který zaujme svou opravdovostí, věcností, přesností a hloubkou, nekonvenčností, promyšleností a srozumitelností. Co je skryté, spolu s ním objevujete, co je zastřené, začne zářit o to zřetelněji, když se k příběhům opakovaně vracíte. Řada detailů se podílí na vytvoření sociální paměti, bez ohledu na to, zda se jedná o texty, obrazy, předměty, památná místa apod. Ty všechny v nás zanechávají hlubokou stopu a jedinečně se propojují v kolek-

tivní paměti. Pohybujeme se přitom v labirintech měst (*Tři zlaté klíče*), kráčíme po spletitých cestách (*Jdi za svým snem*), které mohou směřovat někdy až do vesmíru (*Hvězdný posel*), vypravíme se na cestu kolem světa (*Strom života*) i na Daleký sever (*Podivuhodný příběh Eskymo Welzla*), do míst „na střeše světa“ (*Tibet*), nebo do fantazijního prostoru eposů, legend a pohádek, jak to nabízí putování hejna ptáků hledajícího svého krále, kterého nakonec najde každý jedinec sám v sobě (*Ptačí snem*). Sísův hlas je tichý, děj nepůsobí třeskutě. Autor přitom často a rád pracuje s metaforou a tajemstvím, s velkými mytickými tématy, idejemi a symboly, které promlouvají ke všem lidem bez rozdílu původu a rasy. Začnete oceňovat opravdovost sdělení, důkladnost autorova studia, odpovědnost při volbě témat, jeho respekt a úctu k dobovým dokumentům a prostředkům sdělení (mapám, zprávám, poštovním razítkům aj.). Tomu odpovídá ilustrační styl a originalita výtvarného rukopisu, jeho výsostná profesionalita. Fascinují vás bohaté možnosti grafické výpovědi, výtvarníková schopnost sdělovat příběhy o malých a velkých zázracích v životě člověka, které jsou zapsány vlastní rukou v podobě deníků, náčrtků a map. Sísův obraz se skládá z nespočetných dalších obrázků složených z tisíce malých plošek, které nakonec utvářejí tvary a obrazy, vynořují se před vámi jako velký životní rébus nebo mandala, představují mnohotvárné proměny, proudění nebo hemžení.

Sísova fantazie je sycena vlastními zážitky a láskami, vzpomínkami na Prahu, dětství a dospívání a dále je inspirována dějinami lidstva, s reálnými vědeckými a uměleckými činy osobností, které směřují za horizonty svého bytí. Příběhy se rodí z faktů a seriózního studia, což jejich autor dokazuje na každé stránce,

v každém obrázku, bez ohledu na zvolené téma. Graficky používá za základ něco, co připomíná pergamen, na který tužkou, většinou černou nebo červenou, „sází“ jemné tečky, připomínající kaligrafii. Podkladem se nejednou stávají mapy, cestovní navigační karty a starobylé manuskripty. Záměrně míchá barvy tak, abychom si uměli představit plynoucí čas, proto podkladové plochy jsou často zažloutlé, nepravidelně blednoucí, zatímco jednotlivé obrazy žlutě zarámované tvoří jako kdyby samostatné výjevy. Výběr témat, barevnost, stránkové umístění textu – nositele příběhů na stránkách a v obrázcích, sled obrázků, který připomíná filmové sekvence, zvolená výtvarná technika a volba písma, ikonografie, to všechno nabývá na hlubším významu, nikdy nejsou zvoleny náhodně.

Látkově převažují knihy dvojího typu: autobiografické a biografické. V první skupině je významná osobní zážitková sféra, převažují návraty k vlastnímu dětství (*Tibet – Tajemství červené krabičky; Tři zlaté klíče; Zed'. Jak jsem vyrůstal za železnou oponou*), inspirace rodičovstvím (cyklus o Madlence), ve druhé je biografie mimořádných osobností, slavných cestovatelů, vědců, umělců, jakými byli Kryštof Kolumbus (*Jdi za svým snem*), Eskymo Welzl, Galileo Galilei (*Hvězdný posel*), Charles Darwin (*Strom života*) nebo W. A. Mozart (*Hrej, Mozarte, hrej*). Například *Strom života* (2003) je práci, která byla oceněna v roce 2004 na Mezinárodním veletrhu dětské knihy v Bologni za nejlepší dílo literatury faktu. Po americkém a českém vydání vyšla ve více než třiceti zemích. Autor v ní zpracoval Darwinův život s vědomím, že v některých státech USA, zejména v Kansasu nebo Texasu, nemusí být evoluční teorie akceptována. Pro Síse je příznačné, že hledá svou originální

PETR SÍS/ *Hrej, Mozarte, hrej*

cestu, nic si neusnadňuje, není podbízí, neslevuje ze svých estetických nároků. Podrobně propracovává výjevy z fascinujícího života anglického přírodovědce, promyšleně vyplňuje plochu stránky menšími obrázky s dalšími cennými informacemi, takže vzniká členitá mozaika, kterou čtete ze všech stran. Jeho čtyřicetistránková kniha o Darwinovi začíná dětstvím a rodinným zázemím, dovídáme se mnohé o studiu a účasti na pěti-leté výpravě lodí Beagle, první vědce poznávací cesty, kterou známe do detailů prostřednictvím vědceva deníku. Stylizované rukopisné písmo, příznačný rys alb – autorských knižních projektů nejen Petra Síse, tak nabývá na ještě větší účinnosti.

Do češtiny nebyly zatím přeložené příběhy o Madlence, které jsou inspirovány narozením dcerky Madeleine. V proslulém cyklu (*Madlenka*, 2000; *Madlenčin pes*, 2002; *Madlenka fotbalovou hvězdou*, 2010) je zastoupena dětská zážitkovost, touhy a sny. Zdánlivě fádní svět mezi newyorskými mrakodrapy nabývá na pestrosti, když si všimneme, s kým vším se děvčátko pozdraví. Francouz-

ský pekař, italský zmrzlinář, jihoamerický prodejce zeleniny, indický trafikant a stará paní z Německa ji výborně chápou, podobně jako Sísovým obrázkům a příběhům rozumí děti z celého světa. Prostřednictvím autorovy bohaté imaginace a invence se daří pronikat do mnoha vnějších a vnitřních světů, vydáváme se na cestu za sebepoznáním, a tím také poznáním jiných. Nezabrání tomu ani bariéry ideologické, ani šed' každodenního života v pounorovém Československu a znovu pak v normalizačních letech, jak to autor ukázal v knize *Zed' Jak jsem vyrůstal za železnou oponou*, 2007, dedikované Madlence a synu Matějovi. Vrací se v ní opět do svého dětského, teenagerského a adolescentního období. Dovídáme se, jak jako kluk byl posedlý kreslením a všude chodil se skicákem v podpaždí, prošel rudou barvou praporů a pionýrských šátků 50. let, duhovými šedesátými léty a bezútešnou fádnotí normalizace. V knize je opakovaně vyjádřena myšlenka, že v totalitním režimu stačí málo jak k rezignaci, tak k rozpoutání něčeho stejně nebezpečného, jako byla studená válka. Autor napříč svého díla sděluje své vnitřní přesvědčení, že má každý právo na tvůrčí svobodu a svobodné rozhodování, ovšem není pravda, že nás nepoznamená dlouhodobější nátlak, omezování nebo přetvářování. Ve *Zdi* vychází z bezprostřední osobní zkušenosti a rodinné paměti, protože si jako autor uvědomuje, že vzniká „plynoucí mezera“ a je zapotřebí připomínat další generaci, co by nemělo být vytěsňeno. Také tato kniha získala Cenu Ragazzi Awarda na Mezinárodním veletrhu dětské knihy v Bologni (2008).

Vydání knih Petra Síse se stává stále více mezinárodní událostí, o čemž svědčí početnost cen a ocenění, které získává při různých příležitostech, a to bez

ohledu na to, kterým jazykem je obrazová publikace opatřena. Stává se pro ně příznačné, že jimi nejdříve listují dospělí a kupují je dětem, protože se jedná o knihy pro děti chytrých rodičů. Jeho příběhy nezapírají, že víra a naděje se prolínají s bolestí a nejistotou, že je třeba překonávat překážky a sám sebe. Ptáci v *Ptačím sněmu* (2011) jako v symbolickém příběhu přeletí sedm údolí – Hledání, Lásky, Porozumění, Odstupu, Jednoty, Úzasu a Smrti a jen ti nejvytrvalejší najdou nakonec svůj cíl. Taková je ostatně také autorova tvůrčí cesta. Je téměř příznačné, že ve stejném roce, kdy byla Petru Sísovi udělena Cena H. Ch. Andersena, zprostředkovalo nakladatelství Paseka český překlad knihy švýcarského autora Maxe Bolligera s názvem *Šťastný skřítek*. Před třiceti lety ji ilustroval právě Petr Sís pro exilové nakladatelství Bohem Press v Curychu vedené Otakarem Božejovským. Obrázky nezaprou Trnkovu školu, z níž vzešel také Štěpán Zavřel, iniciátor nádherně vypravených knih pro děti, které od roku 1972 vycházely v mnoha jazycích světa a pomáhaly tak udržovat zpřetrhanou kontinuitu v oblasti literatury pro děti a mládež.

Pro Síse se stává příznačné, že dovede nadchnout pro krásnou knihu a otevřít prostor pro širokou obrazotvornost a fantazijní fikci, ať je sycena snem či realitou. Přesvědčuje nás, že budoucnost krásné knihy a literatury pro děti a mládež jde ruku v ruce s vysokou estetickou kvalitou a že obsažený obraz nemusí nic ztratit na srozumitelnosti a čtenářské přitažlivosti. Nejen za to patří dík Petru Sísovi, mimořádné osobnosti, jenž šíří slávu české dětské knihy, ale také české ilustrační škole a pražskému nakladatelství Labyrint, které se ve své edici Raketa ujalo Sísova díla, a to se stále více dostává k našim dětem.

R E C E N Z I E

TRUMAN CAPOTE – SVETOZÁR
SPRUŠANSKÝ

Vianočná spomienka

Preklad I. Navrátil, texty piesní P. Uličný,
hudobná úprava P. Zagar, hlasová príprava E.
Pacovská, scéna a kostýmy D. Cigánková, réžia
S. Sprušanský

Divadlo Andrej Bagara Nitra, premiéra
25.10.2013

Divadlo Andreja Bagara v Nitre (DAB) uviedlo premiéru svojej vianočnej inscenácie už v októbri. Hoci by sa mohlo zdať, že nadviazalo na trend veľkých obchodných refazcov, ktoré vianočný tovar ponúkajú už pred Sviatkom všetkých svätých, skutočným dôvodom bola organizácia sezóny. V polovici novembra sa uskutočnila premiéra muzikálu *Tisícročná včela*. Premiéru vianočnej rozprávky teda museli uviesť skôr, no reprízy zaradili do programu až v druhej tretine novembra.

Hoci DAB tvorí aj pre deti (novú rozpravku naštudujú zväčša raz za dve sezóny), tematickú vianočnú inscenáciu na svojom repertoári desaťročia nemali. Nitrianski diváci túžiaci po sviatočnom divadelnom zážitku mohli navštíviť predstavenia Starého divadla Karola Spišáka v Nitre – *Slovenský Betlehem* uvádzajú v predvianočnom období od roku 2008.

Predlohou pre *Vianočnú spomienku* bola rovnomenná poviedka s autobiografickými črtami amerického autora Trumana Capoteho. V bulletine nie je uvedené, kto je autorom dramatizácie. Z rozhovoru v dennej tlači však vyplýva, že je to režisér inscenácie Svetozár Sprušanský.

Možno skonštatovať, že príbeh sa lepšie číta, ako sa na ňa pozerá v javiskovom spracovaní. Réžisérovi sa nepodarilo preniesť ho na javisko aj s jeho poéziou, nehou a krehkosťou. Zvolil princíp rozprávaneho divadla. Niektoré situácie herci na javisku priamo za-

hrajú, väčšiu časť príbehu však porozprávajú. Síce v prvej osobe – ako postavy, ktoré to zažili, no s odstupom. Problémom je aj herecké obsadenie. Sedemročného chlapca Buddyho hrá dvadsaťšesťročný Marián Viskup a jeho šesťdesiatročnú vzdialenú sesternicu štyridsiatnička Lenka Barilíková. Ani jeden z hercov sa do veku, aký majú dramatické postavy, neštylizuje. Barilíková nehrá milú staršiu tetušku, Viskup sa na detské správanie odvolá len raz – pri kreslení vianočných ozdôb vystrkuje jazyk a farbičku drží nemotorne. Hoci takéto obsadenie zabezpečilo odstup od gýčového poňatia staršej dámy v hojdacom kresle, vo vnímaní deja spôsobilo zmätok. Takto obsadený pár by pokojne mohol byť aj mileneckým párom. Aj keď môžeme predpokladať, že detským divákom takáto asociácia nenapadne, je obsadenie polemické. V rámci úvodnej časti sa dozvedáme presný vek javiskových postáv, no pochopiť ich vzťah len z postupných zmienok v replikách je náročné. Spomínajú ostatných rodinných príbuzných, ktorí žijú v tom isto dome, no na iných poschodiach. Len z malých náznakov sa môžeme dovŕtiť, že Sook Faulková je zvyšku rodiny na posmech, takmer nevychádza z domu a z neznámych dôvodov sa práve ona ujala starostlivosti o malého chlapca. Dojímavý je záver, ktorý je len rýchlym prerozprávaním situácie (hoci tak je to aj v poviedke). Boli to posledné spoločné Vianoce tohto netradičného páru, pretože tí, ktorí chceli pre Buddyho len to najlepšie, poslali ho do vojenskej školy. Tam sa prostredníctvom listov dozvedá o smrti ich psa, ale aj o smrti Sook.

Dôležitou súčasťou inscenácie sú piesne. Nie sú však jej organickou súčasťou. Do deja prichádzajú spôsobom ako v Radošinskom naivnom divadle – herec alebo herečka vezmú do ruky mikrofón a zaspievajú. Piesne sú interpretované citlivo, hudobná nahrávka pod vedením Petra Zagara a so spevom Bratislavského chlapčenského zboru je kvalitná. Vo výsledku je tak hudobná zložka umelecky dominantnejšia. S istou hyperbo-

R E C E N Z I E

lizáciou sa dá povedať, že šlo o dobrý koncert vianočných piesní doplnený divadelnými výstupmi.

Scénu a kostýmy navrhla Dorota Cigánková. Na prvý pohľad je scéna romantická a poetická – takmer celá biela a dominujúcim materiálom je drevo. Príborník, posteľ a stôl, ktorý je centrom diania, dopĺňajú drobnosti – mlynček, koreničky, prútený košík s kľbkami vlny. Na prvý pohľad veľmi príjemná scéna počas predstavenia odkryje svoju negatívnu stránku – sterilnosť.

Krátko pred vyvrcholením deja prichádza na javisko zbor zo Súkromnej základnej školy Evy Pacovskej z Nových Sadov. Deti odeté v bielom spievajú spoločne s nahrávkou Bratislavského chlapčenského zboru. Podľa slov režiséra nebude zbor vystupovať na všetkých predstaveniach. Jeho opodstatnenosť je však otázna. Príchod detí aj ich prítomnosť pôsobí cudzorodo o to viac, že nejde o ich autentický spev.

Inscenácia *Vianočná spomienka*, hoci k nej máme výhrady, splní svoj účel, ak deti a rodičia či starí rodičia strávia adventný deň radšej v divadle ako v nákupnom centre.

LENKA DZADÍKOVÁ

JÁN ULÍČIANSKY

Tajomstvo Čierneho Dvora

Bratislava, TRIO Publishing, 2012, il. Ľuboslav Paľo, 116 s.

Vzhľadom na to, že tajomstvami opradená pátračská literatúra pre deti a mládež nie je v našom prostredí (pôvodnej tvorby) dosť udomácnená, markantnejšie rastie moja zvedavosť pred čítaním najnovšej knižky produktívneho rozprávkara Jána Uličianskeho. Punc overenej autorskej značky navyše posúva aj moje hodnotové kritériá nahor. Zmena žánru so sebou priniesla viaceré skutočnosti.

Knižka zaujme už úvodnou motivickou

hrou (hoci v kontexte autorovej tvorby nie novou), ktorá spočíva v kumulovaní čiernej farby – adekvátneho motívu na budovanie sujetu s tajomstvom. Príbeh sa totiž začína pred realitnou kanceláriou, kde nadviažu prvý kontakt dvaja chlapci, rovesníci Peter Černý a Paolo Nero (po slovensky Pavol Čierny). Ich rodičia po úvodnom nedorozumení (práve s podobnosťou mien) kúpia susediace pozemky v novej villovej štvrti, nazvanej podľa kaštieľa stojaceho v bezprostrednej blízkosti Čierneho Dvora. Doplním, že pôvodný majiteľ sa volal gróf Schwarzhof. Práve čiernodvorský kaštieľ sa stane centrom pozornosti oboch chlapcov, a ako sa neskôr ukáže, nielen ich. Kaštieľ je navonok opustený a chlapci navyše úplnou náhodou objavujú k nemu vedúcu tajnú podzemnú chodbu. No a čo viac treba na začiatok kvalitného dobrodružstva preplneného tajomstvami a ich šokujúcich odhalení?!

Autor uvážene pristúpil k typológii postáv, ktorou zrejme sledoval aj viaceré sociálno-psychologické aspekty (v konečnom dôsledku skrývajúce výchovné ciele). Peter je rozvážny, praktický, športovej postavy (hrá tenis) a jeho rodičia sa „rozhádzajú na čiernom Lexuse“, zatiaľ čo exotický Paolo je „trochu pri tele“ (pretože často jedáva pizzu s hranolčekmi v rodinnej pizzerii), bojzlivejší a jeho rodičia majú len „yarisku“. Z chlapcov sa napriek sociálnym rozdielom a nezhodám ich rodičov stanú dobrí priatelia, ktorí sa vlastnosťami navzájom dopĺňajú. Z Petra sa nenápadne vyklúbe vodca, Paolom od prvého momentu akceptovaný. Protagonisti sa postupne zoznamujú s okolím nového domova, s jeho príjemnými aj menej príjemnými súčasťami a objavujú nové tajomstvá. Čitateľ sa dozvedá, ako hrdinovia prežívajú stretnutia s peknou dievčinou z ich štvrte, len o trochu staršou ako oni, a ako sa vyrovnávajú so zmenami v ich tele, o ktorých sa v detskej literatúre príliš nepíše.

V texte sa prejavili Uličianskeho prozaické skúsenosti. Zručne konštruuje dej, umiestňuje v ňom množstvo tajomstiev, ktorých

RECENZIE

odkrytie oddaľuje do poslednej chvíľe, vytvárajúc potrebné napätie. Výber leitmotívu – ústredného tajomstva – sa ukázal adekvátny. Schátraný a opustený kaštieľ, kedysi pýcha okolia, ponúkol dostatok možností na rozvinutie pátračského dobrodružstva.

Skrášlenia knižky sa ujal Ľuboslav Paľo, a to typicky expresívnymi ilustráciami, ktoré napriek výtvarnému posunu pôsobia s textom o tajomstve homogénne a zrozumiteľne.

Kniha je veľmi „čítavá“, jej hrdinovia sympatickí a mladým čitateľom by tak v texte nemalo nič výraznejšie prekážať. Ak predsa, tak najskôr dosť drastické (až hororové) odhalenie tajomnej krypty. Pozornosti tých starších a všímavějších však neujde, že na tajomstve jednej z vedľajších postáv (Schwarzi) neparticipujú protagonisti. Autor o postave a jej prehnane tragickom príbehu referuje samostatne, vytvárajúc ďalší zorný uhol rozprávania, čo oslabuje dobrodružno-pátračskú kohéznosť. Zbytočnou sa mi zdá aj utajovaná choroba (rakovina) Petrovej matky, ktorá nie je do príbehu dostatočne zapracovaná a akosi sa sem (vzhľadom na žáner) ani nehodí. Je škoda, že Uličiansky detaily nedopracoval, pretože pri zmene žánru viditeľne zabojoval a výsledok sa vo všeobecnosti javí veľmi slabne. Najmä ak zohľadníme spomínanú ojedinelosť žánru v našom literárnom (mikro)priestore.

PETER NAŠČÁK

TOŇA REVAJOVÁ

Zlom väz, Johanka!

Bratislava, SLOVART, 2012, il. Ďuro Balogh, 132 s.

„Som dobrá alebo budeš mať jednu otázku?“ Toto je matkina zvyčajná večerná otázka na dcérin zdvihnutý palec pred spaním. Pravidelný, takmer rituálny rozhovor dcéry a matky. Lebo dcéra máva zvyčajne veľa otáz-

ok. Preto treba stanoviť limit, najviac štyri otázky na jeden rozhovor... Desafročná hrdinka Johanka sa vracia ani nie po roku k detským čitateľom, aby porozprávala nové zážitky zo Zapadáčika a jej nového panelákového bytu v meste.

Príbeh štvrtácky Johanky sa teda neskončil rozlúčkou so spolužiakmi a zavŕšením školského roka v dedinke, podľa Johanky „najväčšom zapadákov“, kam sa matka s Johankou a jej malým bračekom presťahovali z mesta a kde prežili takmer pol roka. Prvá časť *Johanka zo Zapadáčika* má pokračovanie v podobe druhej knihy *Zlom väz, Johanka!* Tá je zavŕšená opätovným presťahovaním rodiny do mesta.

V prvej časti hrdinka prežívala problematickú a komplikovanú životnú etapu, jej vnútorný život bol o čosi dramatickejší, čo sa odrazilo aj v živom rozprávaní hlavnej protagonistky. V pokračovaní je Johanka o čosi rozvážnejšia a hlbavejšia, viac si všíma a komentuje dianie okolo seba, k úvahovým a dialogickým pasážam pribudli aj opisné časti a filozofické sentencie, čím sa text mierne lyrizuje.

Aj v druhej časti sa Johanka konfrontuje s vidieckym životom, spolužiakmi, učiteľkou, susedou a hlavne kamarátkou Majkou a jej príbuznými. Obe dievčatá žijú v neúplnej rodine, Majka vyrastá bez matky a Johanka bez otca. Sú si blízke nielen vekom, ale aj pocitmi osamelosti a strachu, že to tak môže zostať. Ak odíde Johanka do mesta, opäť budú obe bez priateľky. Zapadáčik, ktorý vyzeral spočiatku neveľmi priateľsky, jej prirástol k srdcu, lebo už v ňom má priateľku, kamarátov, nádherne zarodenú čerešňu v záhrade a jazierko s labuťami.

Autorka čiastočne poodhalila aj rúško tajomstva, ktoré sa spája s jej otcom, ale ani v tejto knižke ho ešte nespoznáme a ani nevieme, prečo opustil rodinu. V tejto súvislosti preto ťažko možno uveriť realite v príbehu, že 10-ročná hrdinka, aktívna, živá, podľa matkinho názoru prevracajúca život rodiny naruby, neskontaktuje svojho otca, aj keď

RECENZIE

vie, kto je, ako vyzerá, čo robí a má aj jeho adresu. To je akosi v rozpore so zvedavosťou a živelnosťou dievčaťa, ktoré vie „*chytiť život za pačesy*“. Johanka je síce poslušné dievča, ale jej verbálna zručnosť je nadpriemerná a jej aktivita a netrpezlivosť evokovali čin aj v tomto smere. Zrejme je však zámerom autorky postavu otca ešte utajiť a dať mu priestor v ďalšom pokračovaní.

Johankina matka, ktorá dala v prvej časti prednosť výchove detí pred štúdiom na vysokej škole, vidieku pred mestom, pestovaniu zeleniny pred návštevami galérií, životu osamelej matky pred pohodlím v dome svojich rodičov v meste a cestovaniu autobusom pred autom, je určite zaujímavou a dosť netypickou postavou matky v literatúre pre deti. V druhej časti je ešte aktívnejšia. Po tom, ako ich navštívili starí rodičia a zmenili im plány (pristavili kúpeľňu so záchodom, rozhodli sa predať svoj dom v meste a kúpiť jeden byt sebe a druhý dcére s deťmi, aby mala možnosť doštudovať a deti mali v meste viac možností), koná ráznejšie a sebavedomejšie. Zostáva však stále trpezlivou, vyrovnanou a nezávislou matkou, ktorú kamarátke závidí aj Majka a určite ju bude obdivovať aj detský čitateľ.

Postavy starých rodičov sa tiež vymykajú z istého stereotypného obrazu. Johankini starkí žijú v meste, vozia sa autom a neustále sa snažia organizovať život dcére a vnúčatám. Možno aj to bol jeden z dôvodov, prečo sa Johankina matka v prvej časti rozhodla postaviť na vlastné nohy, odišla na vidiek a rodičom zatajila adresu. Po príchode do mesta však mení svoje rozhodnutie a necháva dvaapoločného syna napospas škole, keď vidí, že škôlka prospieva sociálnemu rozvoju jej dieťaťa.

Napriek lyrickejšiemu rázu tejto časti (Johankino dozrievanie ako staršej sestry, vnímanie prírody, práce dospelých, otázky o Majkinej mame a svojom otcovi) možno s Johankou zažiť aj dramatické situácie, jej pád z čerešne a prvý otras mozgu, spoznáva-

nie internetu, konfrontácie s chlapcami, ktoré majú v meste podstatne agresívnejší charakter. Pozornému čitateľovi isto neujdú ani porovnávania mesta a dediny (vyučovanie angličtiny, krúžky, internet). Oproti prvej časti sa jazyk mierne zexpresívnil, čo pôsobí autentickejšie v ústach detí aj starých rodičov.

Autorka vykresľuje citlivý a priateľský vzťah medzi matkou a dcérou a zoznamuje čitateľa s ich rodinnými rituálmi. Každé ráno trávajú v kuchyni pri rozhovore s kakaukom a kávičkou, večer majú zase rituál otázok, matka preberá dcérinu gestiku a lexiku a dcéra matkinu. K rodinnému rituálu patrí posedávanie na prahu vchodových dverí. Johanka má aj osobný rituál, ruky a tvár si umýva dlho a zásadne len v ľadovej vode.

Príbeh Johanky bude mať pravdepodobne ďalšie pokračovanie a určite si ho zaslúži. Všetky atribúty spoločenskej prózy s detskou hrdinkou – úprimná výpoveď, pútavý dej, zaujímavé postavy, živý jazyk a vtipné ilustrácie Ďura Baloga – táto kniha spĺňa. Všetko v príbehu plyní samozrejme, nenútene, rozprávačsky dobre, až máme chuť stať sa súčasťou Johankinho rozprávania, aj keď občas až primúdro filozofuje: „*Takto to už bude? Ostatní mi budú mávať, ale kráčať budem sama?*“

EVA PRŠOVÁ

MILAN KENDA

Veršovaná vlastiveda preskočiť sa veru nedá

Bratislava, DAXE 2013, il. Ján Mikulčík

Najcennejšie poznanie je skúsenosť precítaná na vlastnej koži či videná vlastnými očami. Nie vždy sa nám osobná skúsenosť podarí, preto často siahame po sprostredkovanom poznaní, ktoré nám môže poskytnúť napríklad literatúra. Okrem poznania nám

R E C E N Z I E

„iné oči“ ponúkajú aj nový uhol pohľadu, čo nám určite prináša obohatenie. Už v minulosti sa tešili oblube cestovania po domácich cestách, ktoré uverejňoval časopis Orol tatrárski či almanach Nitra. Pútavým čítaním v štúrovských časoch bolo napr. „putovanie po otčine“ levočského študenta Pavla Dobšínskeho, bratislavských študentov Janka Buora, Karola Alexandra Modrániho a Karola Zarkóciho či bratislavského krajčira Štefana Horníka. Ich zážitky z ciest po Slovensku z tmavých kútov archívu vylovil Michal Eliáš. Pravda, história cestopisov na Slovensku má hlbšie korene. Zo 17. storočia sú známe strastiplné zážitky z putovania prenasledovaného Tomáša Masníka, Jána Simonišesa a Juraja Lániho. Pozornosť si zaslúži aj Malebná cesta dolu Váhom (1826), ktorú podnikol Alojz Medňanský či Veselé putovanie po Slovensku od moravského archivára a historika Františka Peřínku z 30. rokov minulého storočia. No nielen prozaici nám približovali Slovensko. K slovu sa dostali i básnici či veršovníci. V polovici 19. storočia vyšiel „žartovný slovník slovenských miest a obcí“ pod názvom Abeceda zlatá. V ňom sa pokúsil banskoštiavnický rodák Daniel Alman alias Adam Zdenkovič zaznamenať vlastivedné údaje o sedemdesiatich troch mestách z vtedajšieho územia Slovenska. Uvedenými dielami autori oslovili predovšetkým dospelého čitateľa, no ani detská literatúra nezostala najmä v ostatných desaťročiach ochudobnená o slovenský miestopis. Stalo sa tak zásluhou Jozefa Pavloviča či Štefana Moravčíka (Veselé potulky po Slovensku). Podobných aktivít v súčasnosti nie je veľa, tak nečudo, že s originálnym zemepisom (vlastne vlastivedou) sa vybral za detským čitateľom Milan Kenda (1937).

Autorovo tvorivé zameranie je však širšie ako detská literatúra. Známý je ako aforista, epigramatik, fejtonista, autor humoresiek, popularizátor vedy. Deťom nateraz adresoval knihy *Klamná fauna zooklauna* (1999), *Rok nakúka spod klobúka* (2008) a *Krtko ryje*

vrtko (2010). Kým v predchádzajúcich knihách dominovali fantazijné témy, vo „veršovanej vlastivede“ sa rozhodol malého čitateľa povodiť po našej domovine cieľavedome, o čom svedčí aj to, že „neskáče krížom-krážom po abecede, lebo dodržiava abecedný poriadok v písmenách.“ Jeho cieľom je veršami ukázať, čo všetko pekné, pozoruhodné i pamätihodné máme v našej vlasti. Samozrejme, že sa nepokúša o veršovanú encyklopédiu, lebo v jeho vlastivede všeličo chýba, čo by v encyklopédii chýbať nemalo. Rozhodol sa pre vlastný výber, pričom sa usiloval vždy napísať čosi vtipné, kuriózne. Vo Finticiach môže žiť len dievčina, ktorá sa fintí. Alebo: kto môže mať valašku v adrese, ak nie obec Valaškovce... Autor pripomenul, že Trnava je mesto veží, že vo Važci žil maliar Ján Hála, že v Želiezovciach zasa trávil istý čas známy hudobný skladateľ Franz Schubert. Kenda nepísal iba o obciach či mestách, ale do knihy zaradil aj veršíky o horách (Malá a Veľká Fatra, Nízke a Vysoké Tatry), o dolinách (Gaderská, Zádielska) či jaskyniach (Domica, Demänovská či Harmanecká jaskyňa). Veršom sa zastavil aj pri niektorých prírodných zvláštnostiach, ako je napr. herlianský gejzír. Pripomenul Gánovce, miesto známe tým, že sa tam našiel odliatok mozgu neandertálskeho človeka. Milan Kenda neveršuje iba vo vnútri básničiek, ale často využíva rýmy aj pri jednotlivých názvoch. Napr. Žiar je dar alebo Toto nie je povera: Je to perla Gemera či Poľana, Poľana, klenotom volaná... Napokon v podobných rýmovkách sú aj názvy jeho doterajších kníh pre deti. Kendove veršovačky priblížia pútavo čosi viac ako sto lokalít na Slovensku a môžu byť prvým dotykom s miestami skôr, ako ich čitateľ uvidí na vlastné oči. Nemusia však byť príťažlivé iba pre deti, ale môžu ich využiť aj pedagógovia na hodinách vlastivedy. Veď vtip a rým často môžu uľahčiť pochopenie učiva.

IVAN SZABÓ

IVA VRANSKÁ ROJKOVÁ

Krídluška v krajine trňov

Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2013, il. Anna Gajová, 77 s.

Každý slovesný prejav má v podstate tri funkcie, a to funkciu informatívnu, estetickú a formatívnu. Všetky tieto tri aspekty sa priam ukázkovo prelínajú v knižke vychádzajúcej zo skutočných príbehov detí poškodených očkovaním Krídluška v krajine trňov.

Iva Vranská Rojková je autorka, ktorá sa úspešne prezentovala podobným titulom i v literatúre pre dospelých (kniha Vakcína alebo Nedovoľ, aby mi ublížili vyšla vo vydavateľstve Spolku slovenských spisovateľov v roku 2009. Prostredníctvom príbehu z lekársko-farmaceutického prostredia v ňom podáva i bohatý faktografický materiál o problematike rizík očkovania). Tento raz si Iva Vranská Rojková zvolila na prezentáciu témy rizík očkovania formu rozprávky, pretože podľa jej názoru niekoľko rovín rozprávkového príbehu dokáže osloviť hlbšie a dôraznejšie než publicistická tvorba. Kniha Krídluška v krajine trňov je ilustrovaná kniha pre deti i dospelých, ktorá popri spomínanom rozprávkovom príbehu skrýva v sebe symbolickú – filozofickú rovinu. Keby sme ju chceli žánrovo označiť, vhodné by bolo pomenovanie symbolická rozprávka, kresťansko-didaktická rozprávka, resp. filozofická rozprávka. Nazdávam sa však, že ju netreba nejako špeciálne „zaškatulkovať“, pretože v podstate ani nejde o rozprávku, skôr o filozofické podobenstvo založené na príbehu a širším posolstvom oslovujúce širšie spektrum príjemcov. Symbolický príbeh odkrývajúci kulisy rizík očkovania sa odohráva v troch rovinách; prvou rovinou je detský (fantastický či fantazijný) príbeh o víle Krídluške, ktorá sa v sne stretáva s deťmi a potom odhaľuje tajomstvo ich chorôb, druhou rovinou je filozofický uhol pohľadu a tre-

tím je realistický a reálny rozmer (v tomto prípade príbehy konkrétnych detí postihnutých očkovaním – Maruško, ktorý umrel v dôsledku vakcinácie, Maruška s detskou cukrovkou, autistický Maximko, slepá Veronika a ďalšie). Hlavnou hrdinkou a postavou spájajúcou jednotlivé príbehy (je ich 28) je lúčna víla Krídluška, ktorá v napínavom príbehu pátra po príčine detského trápenia. Na prezentovanie a priblíženie náročnej až kontroverznej témy Iva Vranská Rojková využíva rozprávkové až dobrodružné postupy fabulovania príbehu: „*Narušenie hranice! Musíme to hlásiť,*“ ozval sa prísny hlas: „*Akerina letka vpred, smer Imelitov hrad! Podaj hlásenie záhradníkom!*“ Asi tucet víl sa hneď odpojil a letel na sever. „*A vy ostatné, čo je to tu? Rozlet! Ihneď sa rozleťte!*“ poháňal ich veliteľský hlas. „*Do súmraku nech ste hotové! Ráno prichádzajú deti.*“ Mušie víly poslúchli a za okamih usilovne pokračovali v práci. „*Ráno prichádzajú deti,*“ opakovala si Krídluška. No aké deti? Či tie zo snov? Veronika, Simonka, Maruška a ostatné? A prečo musia pred ich príchodom poupratovať? Krídluška si zaumienila, že tu ráno rozhodne musí byť. Nemohla sa už dočkať, ako vylúšti tú záhadu, ktorú jej pošepli sničky. (s. 25)

Problematika, ktorej sa autorka rozhodla vo svojej knižke venovať, bola v našich podmienkach donedávna tabuizovaná a ani dnes nie je častou témou. Oceňujem odvalu autorky popasovať sa s takouto zložitou problematikou a najmä schopnosť ponúknuť text dospelému i detskému príjemcovi. Uvedená kniha je totiž dvojdomá – svojho čitateľa si môže nájsť medzi oboma typmi recipientov. Predznamenané je to i podtitulom knihy – *Rozprávka pre najmenších i najväčších*. Obe vekové skupiny (ale i tí medzi nimi) budú vnímať iný rozmer príbehu. Dospelých osloví svojou symbolikou a deťi zážitkovosťou. Deti budú pravdepodobne potrebovať na niektoré pasáže dospelého sprostredkovateľa, ale to vôbec nie je na škodu.

du, pretože podobný typ literatúry je vhodné čítať spoločne. V knihe sa prelína detský aspekt s aspektom dospelého; v pojme detský aspekt sú obsiahnuté dva základné komponenty – komponent dospelého a detského (sveta a veku). V procese tvorby oba vzájomne pôsobia, v detskom je perspektíva dospelosti a v dospelom skúsenosť detstva (každý dospelý raz bol dieťaťom). Partnerský dialóg spočíva v obojstrannej rovnováhe komponentov detského a dospelého. Zvolený spôsob výpovede umožňuje Ive Vranskej Rojkovej primerane odhaliť a popísať ťažkú a drsnú skutočnosť. Kresťanský uhol pohľadu zas ponúka alternatívu, ako vniesť do tragickej reality svetlo.

Krídluška v krajine trňov je prínosom pre súčasnú literatúru pre deti a mládež. Súčasťou knižky sú aj milé a pôsobivé ilustrácie výtvarníčky Anny Gajovej. Dúfam, že toto neľahké čítanie (nemám na mysli štýl, ale tému knihy) si nájde svojho čitateľa medzi deťmi i medzi dospelými a najlepšie by azda bolo, keby čítanie opäť bolo „kolektívnou“ záležitosťou, kde by dospelí čítali a deti počúvali (alebo chvíľu naopak) a potom o prečítanom hovorili, diskutovali alebo len jednoducho premýšľali. Takéto spoločné čítanie je na túto knižku ako stvorené.

EVA VITÉZOVÁ

MILENA ŠUBRTOVÁ A KOL.

Pohádkové příběhy v české literatuře pro děti a mládež 1990 – 2010

Brno, Masarykova univerzita, 2011, 323 s.

Zmapovať vývinové trendy českej (adaptovej folklórnej aj autorskej) rozprávky v rozpätí dvadsiatich rokov, odvolávajúc sa aj na historický kontext, je úloha zaiste neľahká. Vyžaduje si značnú erudovanosť, dôslednú znalosť problematiky, poetologicko-

-estetické diagnostikovanie žánru v dlhom časovom horizonte. Milena Šubrtová a jej spolupracovníci – autori štúdií monografie Pohádkové příběhy v české literatuře pro děti a mládež 1990 – 2010 Ivan Němec, Jitka Zítková, Martin Reissner, David Kroča, Miroslav Chocholatý, Naděžda Siegllová, Jiří Poláček tieto atribúty spĺňajú. Ponúkajú čitateľovi fundovaný pohľad na poetiku autorov, ktorí sa v ostatnom dvadsaťročnom období výrazne zapísali do kontextu českej rozprávky. Robia tak zaiste s radosťou, že česká rozprávka po hodnotovo rozkolísanom období deväťdesiatych rokov 20. storočia stále predstavuje „kvantitatívne bohatou a dynamicky se vyvíjející žánrovou oblast“ (Šubrtová, s. 61) s ambíciami a potenciálom oslovit dnešného detského, ale aj dospelého čitateľa.

Autorka si v úvodnej štúdii nekladie za cieľ detailne interpretovať umeleckú tvorbu jednotlivých tvorcov ani uskutočniť vyčerpávajúci faktografický záber, skôr stanovením širšieho kontextového rámca otvára priestor ďalším interpretátorom, aby nachádzali špecifiká súčasnej českej rozprávky v tvorbe prezentovaných spisovateľov.

Editorka recenzovanej publikácie a súčasne autorka troch štúdií Milena Šubrtová štruktúruje publikáciu do šiestich reprezentatívnych kapitol: *Mezi folklórem a autorskou tvorbou; Pokračování Čtvrtkovské linie české pohádky; Pohádkový příběh v obrázkové knížce; Nonsense, parodie, travestie, humorné posuny; Imaginativní pohádka; Pohádka v prostoru návodné literatury*, pričom rámec spomínaných kapitol dotvárajú tri editorkine textové segmenty (Úvodom, východisková štúdia s rovnomenným názvom monografie a Výber z českých pohádkových titulů 1990 – 2010). Jednotlivé kapitoly obsahujú samostatné štúdie spomínaných literárnych vedcov, zameriavajúce sa na konkrétnych autorov rozprávkových kníh a v rámci toho na demonštrovanie osobitostí ich poetiky, štýlu a jazyka. Z autorskej stratégie vyrastá pomerne bohaté žánrové spektrum,

RECENZIE

v ktorom sa prostredníctvom hry a hravosti, nonsensu, paródie a humorných posunov, travestie, obrazu a obraznosti neraz prelína „čistý“ žánrový pôdorys s „transformujúcim“ žánrom. Hoci ambíciou editorky publikácie (ako to uvádza v úvodnej stati) nie je diferencovať autorskú rozprávku žánrovo a typologicky, jednotliví bádatelia predsa len na základe interpretačných sond rozkrývajú zaujímavé genologicko-typologické spektrum žánru, v ktorom má miesto rozprávka adaptujúca folklórne sužety, autorská rozprávka s príklonom k rozličným experimentom, rozprávka s imaginatívnymi prvkami, rozprávka s výchovnými elementmi, rozprávka využívajúca viaceré autorské prístupy – od polysémantickosti k jednoduchosti.

Vráťme sa ešte k úvodnej štúdii; autorka v nej vychádza zo situácie po roku 1989, keď na český knižný trh vstupujú prekladové tituly s nižšou umeleckou hodnotou. Protiváhou ku komerčným edíciám boli činy tých vydavateľstiev, ktoré nepodľahli komercii knižnej kultúry a zachovali si jedinečnosť, kvalitu a umeleckú hodnotu. Nové vývinové impulzy českej rozprávky priniesli nové vydavateľstvá, a to predovšetkým v 2. polovici deväťdesiatych rokov (vydavateľstvo Meander, Baobab). Literárnu scénu aj vďaka týmto vydavateľstvám obohacuje tvorba nových autorov, ktorí prichádzajú so svojou vlastnou poetikou, ale nadväzujú aj na tradíciu predchádzajúcich generácií (rozprávky vsadené do typicky českej krajiny s ľudovými motívmi tvoril v 70. rokoch Václav Čtvrtek a na jeho poetiku nadviazali napríklad František Nepil, Jaromír Kincl, Emil Šaloun).

Jednou z dominantných črt súčasnej rozprávky – ako o nej autorka uvažuje – je posúvanie hraníc rozprávkovosti od tradičného zápasu dobra so zlom k „aktuálnej alegórii či filozofickej mnohovekvnosti a významovej nejednoznačnosti“. (Šubrťová, s. 25) To predpokladá, že do čitateľského priestoru určeného deťom vstupuje horizont (i postava – najčastejšie „tatínkovská“) dospelého, ako o tom svedčí tvorba niektorých autorov (napr. Michal Viewegh); iní dokážu odhaliť odkazy súvisiace so spoločenskými a aktualizujúcimi (Magdaléna Wagnerová), filozoficko-existenciálnymi (Radek Malý, Iva Procházková), imaginatívnymi či fantazijnými (Viola Fischerová), mytologickými či mytologizujúcimi kontextmi (židovská tematika Lea Pavláta, ľudové rozprávania Vladislava Stanovského, rómska tematika Hany Doskočilovej). Toto zblížovanie detského a dospelého čitateľa na pôde rozprávky prináša okrem estetizujúcej aj pragmatickú funkciu – harmonizáciu vzťahov v rodinnom prostredí, keďže čas strávený s dieťaťom pri knihe je akýmsi návratom k času, keď sa rozprávky rozprávali i počúvali.

Recenzovaná monografia podáva prostredníctvom štúdií reprezentatívnych autorov výstižnú analýzu situácie českej rozprávky v rokoch 1990 – 2010, zaujímavú a inšpiratívnu aj pre slovenský kontext. Oslovuje čitateľa nielen vysokou odbornosťou, šírkou záberu a úrovňou faktografického spracovania, ale aj čitateľskou príťažlivosťou textu.

MÁRIA KUDERJAVÁ

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- Andričíková, M.:** Od zvedavosti k múdrosti (Humor a hra ako manifestácia slobodného postoja k životu), č. 2, s. 46-52.
- Čížiková, Z.:** Pobrat' sa dosnívať svoj sen (Spoločenská próza Márie Kotvášovej- Jonášovej), č. 1, s. 54-59.
- Drzewiecka, I.:** Dávať sa očami dieťaťa (Obrazy sveta a obraz knihy na BIB 2013), č. 3, s. 4-14; Po cestách i na rázcestiach (Trendy v ilustrácii a dizajne slovenských kníh pre deti 2012), č. 4, s. 48-56.
- Dzadíková, L.:** Jaj, bolí! (Slovenské divadlá deťom v roku 2012), č. 1, s. 32-36.
- Ferko, M.:** Modlitba za Annu, č. 1, s. 5-11; Z pekla šťastie (Román školáka Róberta o kamarátoch, láske, gete a tak...), č. 2, s. 23-28.
- Klimovič, M.:** Ukryté v rýme (Poézia pre deti 2012), č. 2, s. 17-22; Mienka sedembodková (K životnému jubileu Š. Moravčíka), č. 4, s. 12-15.
- Mitrová, A.:** Rozprávky do (d)uší (Pôvodná mediálna dramatická tvorba pre deti 2012), č. 3, s. 36-45.
- Panáková, B.:** Einsteinovská podmienka múdrosti (Najlepšie detské knihy 2012), č. 4, s. 37-41.
- Rusnák, R.:** Univerzálna správa o ľudskosti (Hodnotové varianty inonárodnej autorskej rozprávky v prekladovom kontexte 60. rokov), č. 1, s. 14-21.
- Sliacky, O.:** Na ceste k etickým hodnotám (20 rokov revue Bibiana), č. 1, s. 1-4; Veľký zápas o BIB, č. 1, s. 46-51; Obživovanie koreňov (Veľkomoravské motívy v literatúre pre deti a mládež), č. 2, s. 53-60; Náš človek Jaroslav Vodrážka, č. 3, s. 25-33.
- Stanislavová, Z.:** Čo čas rozsúdil (Prekladová literatúra pre deti a mládež 60. rokov), č. 1, s. 37-45; O zažívaní hodnôt (Vektory originality a umeleckých hodnôt v próze pre deti a mládež 2012), č. 2, s. 1-8; Od konvencií ku konzumu (Vektory umeleckej nekvality v próze pre deti a mládež 2012), č. 3, s. 51-59; Blízka vzdialená (K životnému jubileu J. Blažkovej), č. 4, s. 1-3; Modality prekladovej autorskej rozprávky v 60. rokoch 20. st., č. 4, s. 16-24.
- Švec, A.:** Kontinuita v premenlivosti (Identita slovenskej ilustrácie z pohľadu BIB-u), č. 3, s. 15-24.

- Urbanová, S.:** Jdi za svým snem, č. 4, s. 57-62.
- Vitézová, E.:** Poklady pod starým javorom (Súčasná povest'), č. 4, s. 4-11.
- Žembera, J.:** Štyri ročné obdobia... (Najkrajšie detské knihy 2012), č. 4, s. 42-43.

ROZHOVOR

- Sliacky, O.:** Snažím sa vydávať knihy, ktoré sa páčia aj mne (s **Magdalénou Fazekašovou**), č. 2, s. 38-45; Majstre, mohol by som vás poprosiť... (s **Jurajom Martiškom**), č. 4, s. 29-36.

BELETRIA

- Balog, Z.:** Často si vymýšlam... č. 3, s. 47-50.
- Grosman, L.:** Z pekla šťastie, č. 2, s. 29-34.
- Milčák, J.:** Rozprávka o oslíkovi, č. 1, s. 27-31.

RECENZIE

- Debnárová, A.:** Nagyová-Džerengová, P.: Klára a mátohy, č. 2, s. 68-69.
- Dobiáš, R.:** Dašková, K.: Peťka, ja a osem trpaslíkov, č. 3, s. 62-63.
- Dzadíková, L.:** Kuba, P.: Pod perinou, č. 3, s. 67-68; Capote, T. – Sprušanský, S.: Vianočná spomienka, č. 4, s. 63-64.
- Ferko, M.:** Žarnay, J.: Signály ladového sveta, č. 2, s. 62-63.
- Kačala, J.:** Liptáková, S.: Dierozrúť, č. 3, s. 68-70.
- Klimovič, M.:** Kepštová, L.: Bola raz jedna škola a iné školoviny, č. 3, s. 63-64.
- Kuderjavá, M.:** Šubrtová, M. a kol.: Pohádkové príbehy v českej literatúre pro děti a mládež 1990 – 2010, č. 4, s. 69-70.
- Lehoňanová, B.:** Fišer, Z. – Havlík, V. – Horáček, R.: Slovom, akciou, obrazom, č. 2, s. 63.
- Mitrová, A.:** Žilková, M.: Intertextuálne a intermedialne interpretácie, č. 1, s. 71.
- Naščák, P.:** Umelecká maškrtka Jána Milčáka (Rozprávka o oslíkovi), č. 1, s. 24-26; Brat, R.: Druhé

podanie, č. 1, s. 65; Uličiansky, J.: Tajomstvo Čierneho Dvora, č. 4, s.
Nemcová, J.: Hodnoty súčasnej slovenskej literatúry pre deti a mládež, č. 2, s. 64-66.
Pršová, E.: Revajová, T.: Zlom väz, Johanka, č. 4, s. 65-66.
Sliacky, O.: Šubrtová, M. a kol.: Slovník autorů literatury pro děti a mládež 2. Čeští Spisovatelé, č. 1, s. 67-69; Šubrtová, M.: Tematika smrti v české a světové próze pro děti a mládež, č. 2, s. 66-68; Balog, Z.: Často si vymýšlam...č. 3, s. 46; Stanislavová, Z. a kol.: Žánrové, poetologické a a xiologické aspekty literatury pre deti a mládež (Kontext 60. rokov 20. st.), č. 3, s. 65-67.
Stanislavová, Z.: Brat, R.: Druhé podanie, č. 1, s. 65-67; Urbanová, S.: Dialogy Ivy Procházkové, č. 3, s. 64-65.
Szabó, I.: Kenda, M.: Veršovaná vlastiveda, č. 4, s. 66-68.
Vítězová, E.: Vranská Rojková, I.: Krídľuška v krajine trňov, č. 4, s. 68-69.
Žemberová, V.: Mlčochová, J.: Kto kradol v cirku-se Zlatá hviezda? č. 1, s. 70.

PUBLICISTIKA, GLOSÝ

Anoškinová, V.: Meditatívny umelec (Cena L. Fullu 2012 D. Grečnerovi), č. 1, s. 12-13; Súčasná slovenská ilustrácia 2013, č. 2, s. 71; Krehký a farebný (Cena L. Fullu 2013 J. Martiškovi), č. 4, s. 28.
Cíferská, E.: BIBIANA na Svete knihy, č. 2, s. 61.
Jarošová, Z.: Čas zázrakov, č. 3, s. 1-3.
Kepštová, L.: Lístoček z neba (Za Oľgou Bajusovou), č. 1, s. 52-53.
Kosánová, K.: Aj Zim(k)a hreje, č. 1, s. 62-64.
Milčák, J.: Správa z Vranovských knihodní, č. 2, s. 70.
Režná, M.: Intermediálny rozmer M. Žilkovej, č. 1, s. 60-61.
Sliacky, O.: Dieťa ako nádej (Trojruža 2012 J. Balcovi), č. 1, s. 22-23; Hodnotou sám osebe (Trojruža 2013 R. Dobíášovi), č. 4, s. 25-27.
Szabó, I.: Knihovníčky so srdcom (Dni detskej knihy 2013 v Prievidzi), č. 2, s. 9-16.
Šubrtová, M.: Listy spoza Moravy (Jarní defilé, č. 2, s. 35-37; Už jsem čtenář, č. 3, s. 60-61; V podzimním víru knižních veletrhů, č. 4, s. 46-47.
Valčeková, D.: Princezná v BIBIANE, č. 3, s. 34-35.
Blažková, J.: č. 4, s. 1-3.
Bodnárová, J.: č. 2, s. 2.
Bombová, V.: č. 3, s. 16.
Brat, R.: č. 1, s. 65-67; č. 3, s. 54.
Brun, R.: č. 3, s. 17.
Cipár, M.: č. 3, s. 18.
Čukovskij, K.: č. 1, s. 18-20.
Dašková, K.: č. 3, s. 62-63.
Dobíáš, R.: č. 4, s. 25-27.
Domasta, J.: č. 2, s. 56-57.
Dragulová-Faktorová, D.: č. 2, s. 20.
Franková, A.: č. 1, s. 5-11.
Grečner, D.: č. 1, s. 12-13.
Grosman, L.: č. 2, s. 23-34.
Hevier, D.: č. 2, s. 3.
Hoffmanová, E.: č. 1, s. 36.
Kállay, D.: č. 3, s. 19-20.
Kepštová, L.: č. 3, s. 63-64.
Kiselová-Síteková, J.: č. 3, s. 20-21.
Končeková-Veselá, L.: č. 3, s. 19.
Kotvášová-Jonášová, M.: č. 1, s. 54-59.
Křížková, E.: č. 3, s. 45.
Kuniak, J.: č. 2, s. 18.
Lenhart, J.: č. 2, s. 5-6.
Liptáková, S.: č. 2, s. 1; č. 3, s. 68-70.
Martiška, J.: č. 4, s. 28, 29-36.
Matlovičová-Králová, M.: č. 3, s. 22.
Milčák, J.: č. 1, s. 24-26; č. 2, s. 2.
Milne, A. A.: č. 2, s. 46-52.
Mlčochová, J.: č. 1, s. 70.
Moravčík, Š.: č. 4, s. 12-15.
Nagyová-Džerengová, P.: č. 2, s. 68-69.
Palo, L.: č. 3, s. 21-22.
Pastířák, D.: č. 2, s. 21-22.
Piačka, I.: č. 3, s. 17.
Preussler, O.: č. 1, s. 15-18.
Procházková, I.: č. 3, s. 64-65.
Revajová, T.: č. 2, s. 4; č. 4, s. 65-66.
Roll, D.: č. 1, s. 46-51.
Sís, P.: č. 4, s. 57-62.
Stanislavová, Z.: č. 3, s. 65-67.
Ševellová-Šuteková, K.: č. 3, s. 19.
Šubrtová, M.: č. 1, s. 67-69; č. 2, s. 66-68; č. 4, s. 46-47.
Turan, J.: č. 2, s. 18-19.
Uchnár, P.: č. 3, s. 18.
Uličiansky, J.: č. 2, s. 6-7; č. 4, s. 64-65.
Vodrážka, J.: č. 3, s. 25-33.
Zimka, O.: č. 1, s. 62-63; č. 3, s. 18.
Zúbek, E.: č. 2, s. 57-60.
Žarnay, J.: č. 2, s. 7, 62-63.
Žilková, M.: č. 1, s. 60-61, 71.

PREZENTOVANÍ AUTORI

Bajusová, O.: č. 1, s. 52-53.
Balco, J.: č. 1, s. 22-23.
Balog, Z.: č. 3, s. 46.